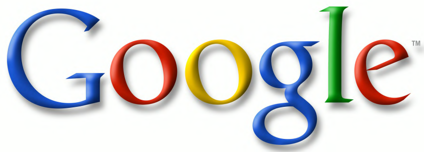

KOSSUTH LAJOS

MINT

A MAGYAR NÉP VEZÉRE

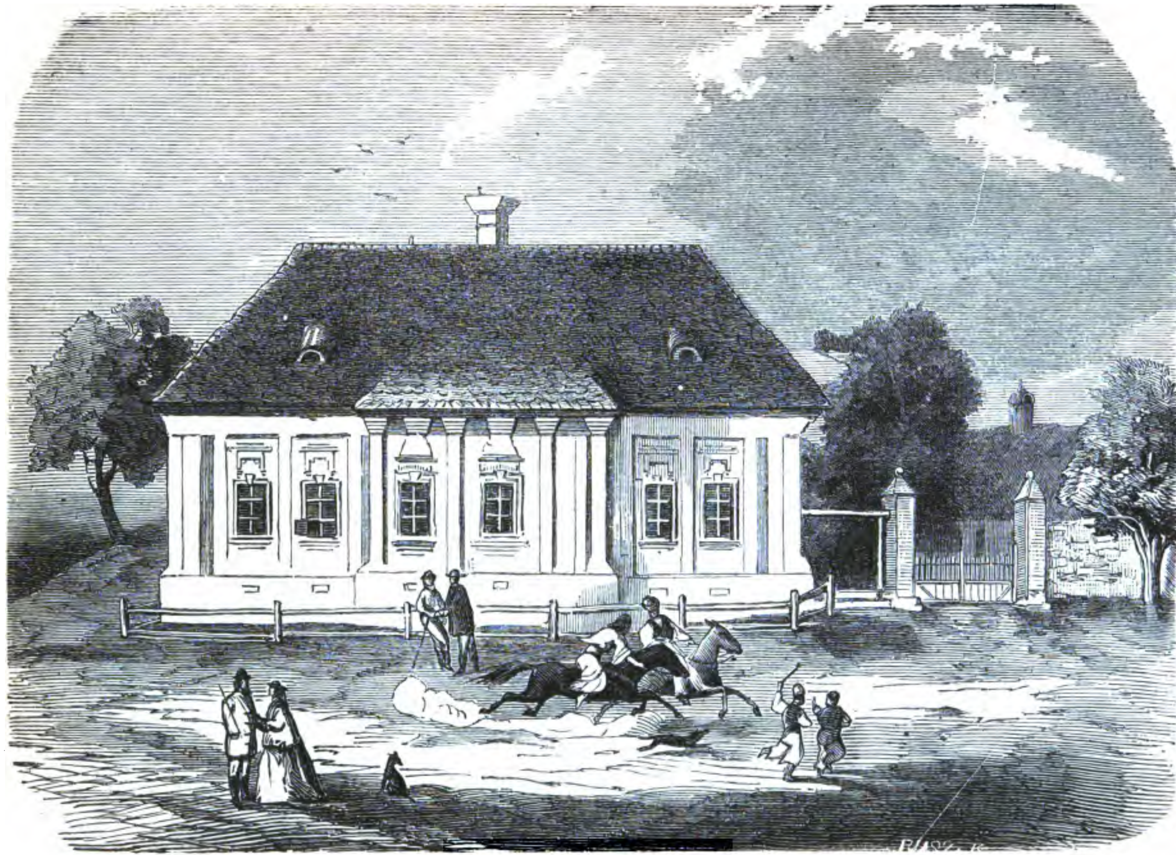
ÉS

TANITÓJA.

B. Pongrátz Emilnek

baráti kézszorítással

Áldor Imre

Kossuth Lajos szülő-háza.

KOSSUTH LAJOS,

MINT

A MAGYAR NÉP VEZÉRE

ÉS

TANITÓJA.

ARANYMONDÁSOK stb. KOSSUTH MÜVEIBŐL.

SZERKESZTETTE S ÉLETRAJZZAL ELLÁTTA

ÁLDOR IMRE.

Négy képpel.

PEST, 1870.

KIADJA HECKENAST GUSZTÁV.

Hazánk örök szent büszkesége!
Nagy számüzött! — bár törve tested:
Lángszellemed dicsőn ragyog fönn
S egy-egy sugárt reánk eresztget.

S elég a sötétség hatalma
Ez egy sugártól porba zúzva,
Mint hajnal átmosolyg a földre
Fátyláva1 bár az éj behúzza.

Ilyés Bálint.

Pest, 1870. Nyomatott Heckenast Gusztávnál.

ELŐSZÓ.

Csak két tized! csak husz év!

S mégis — mintha századok tüntek volna el!

A szellemi élet, a nemzetek élete is sokban hasonlit a fisikai léthez, a külső, az anyagi világ viszonyaihoz!

Ha szárnyaira kapja hajónkat a vihar; ha zivatar haragja förgeteg homályát veti közénk és a part közé, melyen vakitó fény s hangzatos örömzajtól körözve mozogtunk alig nehány perc előtt: mit tesz az, pár araszra vagy sok mértföldre távoztunk e már onnan?

Ránk nézve elveszett, megszünt lenni s némi kárpótlást és vigaszt csak azon emlékek nyujthatnak, miket magunkkal hoztunk....

Az 1848-iki szabadságharc is csak emlékeiben él már közöttünk s ez emlékek nagy része is — fölötte szomoru!

Csonkavitézek az utcák sarkain! koszorutlan sirok a csaták terein! vagy hideg, rideg szobrok, mik elbeszélik: hányan hullottak el itt is, ott is a — szabadságért, de elhallgatják, hogy mindannyi — hiában!

Nem teljesültek az Irás szavai: „Az ártatlanul kiontott vér boszuért kiált az éghez!... a föld elitta, a fü benötte s még nyoma sem maradt a drága cseppeknek, sem ott künn a mezőn, sem ott benn — a szivekben!....

Elég gondot ad mindenkinek a jelen..... a multat őrizze, ünnepelje, dicsőitse — a történet!

Ez az az öreg harang, hová a kegyelet a nemzeti nagy tartozások lefizetését utasitani szokta........

Egyetlen név van csak, mit a nemzet tulnyomó része sehogy sem tud feledni.

És ez az egy név: Kossuth Lajos!

Az esztendők ködfátyola, a viszontagságok hullámai minden egyebet elboritottak és megrongáltak, de azon a hatalmas sziklán, melyre milliók épiték hitöket 48-ban — megtört erejök.

Rendületlenül áll az most is egész fönségében a régi alapon s bár közeledni hozzá csak azok mernek, kik nem törékeny lélekvesztőn, hanem a jog és meggyőződés szilárd, törhetlen anyagból épült hajóin szállanak a nyilvánosság tengerére, nagyszerüségéből mit sem von le, söt hatalmát jelezi azok félelme is, akik — kerülik öt!

Sokszor tapasztaltam azonban s épenséggel nem örültem e tapasztalásnak, hogy a magyar nép bizalma Kossuthban, a magyar nép ragaszkodása személyéhez inkább az ösztön mint a — tudás eredménye.

S igy szóltam magamhoz: „Ha az a kevés, mit a nép a 48-ki mozgalmak vezére felől tud, — már ekkora lelkesedéssel tölti el a sziveket, nem hazafias kötelesség-e: alkalmat szerezni, alkalmat nyujtani neki, hogy közelebbről lássa és megismerje öt? Az ösztön végre is ingatag és változó, de a tudás — elvvé magasul s az elv hajthatlan és szilárd, miként a vas.

A válasz az lévén, hogy — igen, hozzáfogtam Kossuth müveinek lapozgatásához s a kivonatok, miket itt közlök a magyar néppel — egyes sugarak ugyan csak, nem maga a nap, de oly ragyogók, oly melegitők, hogy könnyen ráismerhetni azokban a forrásra, a honnan ömlenek.

Magába a napba nézni: ugyis csak kevésnek, csak sasszemeknek adatott...

Hétköznapi halandó köszönje meg s érje be véle, ha világát, ha melegét és áldásos hatásait élvezheti.

Magamat is az utóbbiakhoz számitom!

Mentse ki ez a gyüjtemény netáni fogyatkozásait....

Kossuth müveiből kivonatot késziteni egyébként nem könnyü föladat.

Mindaz, a mit ő mondott, bizonyos időszerü jelleggel és színnel bir s noha az aforismák, miket a tömegből kiválogattam, s mikben majd egy állambölcseleti eszme, majd egy

fontos történeti tény rejtőzik, vagy a miniszter, a szónok, az ember nyilatkozik jellemző vonásokkal, — egyszersmind örök igazságok és elvek: jelentőségök, értékök mégis kétszeres volt ott és akkor, ahol és amikor elhangzottak.

Ám vegyetek elő s szedjetek szét valami drága, müvészi szerkezetü ékszert.... Az egyes ékkövek lényege nem szenved, valódi becse nem csökken... a gyémánt gyémánt, a rubin rubin marad..., s mégsem az többé, vagy legalább nem látszik annak, ami volt vagy aminek látszott a közös foglalatban...

Van továbbá Kossuth beszédeiben, leveleiben, cikkeiben sok oly elv és fejtegetés, miket ma már a gyermek is tud nálunk, de mik akkor merőben uj dolgok voltak a nemzet tömegére nézve. Mások p. o. a reform eszmék: urbér, örökváltság, ősiség, stb. miket megyeszónok s méginkább hirlapszerkesztő korában vitatott és terjesztett — törvényekké és tényekké lettek azóta, s igy mind azoknak, mind ezeknek fölmelegitése és méltatása nem ide, hanem egy terjedelmes élet vagy korrajz körébe tartozik; — amennyiben mégis egyik-másik 48 előtti és alattikérdés p. o. a megyerendezés, az ország függetlensége stb. maig eldöntetlen, nyilt kérdés; vagy amennyiben a vita tárgyai változtak, de a jelszavak a régiek maradtak, — sok oly aforismát vettem föl, mik — első pillanatra ugylátszik, hogy idejöket multák, holott szóról szóra bátran ismételheti azokat a képviselőházban ma is — az ellenzék.

A forradalmi időszak természetesen leggazdagabban van itt képviselve. Nemcsak Kossuth pályája: genieje, tevékenysége s termékenysége is kulminált 48—49-ben. Vajha kitünnék egyuttal e mutatványokból, miszerint épugy tévednek kik minden jót, mint csalnak, kik minden roszat Kossuthnak tulajdonitanak, ami csak történt. Azok megalázzák a nemzetet, ezek meghamisitják a történetet. Kossuth volt a v e z é r, ő az első mindenütt és mindenben, de környezetéből, valamint elődei közől sokan teljesen méltók hozzá. Ideje volna végre tisztába jönni eziránt. A közvélemény megoszlása; a hiu és nevetséges alternativa: Kossuth volt-e nagyobb vagy Széchenyi vagy Deák stb. önként megsemmisülne igy.

Mert ha igaz, hogy nem a gyakorlati eredmények száma, hanem azok hordereje; ha igaz, hogy nem az eszmék és tervek sokasága, hanem azok nagysága; ha igaz, hogy nem az mennyi, hanem az, hogy mekkora reformokat létesitünk: mértéke a szereplők és szerepeknek a történet foruma előtt... ugy Kossuth elsőségét, s azt hogy egy fejjel magasodik ki e század nagy alakjainak dicssugáros sorából: senki sem tagadhatja. Hiszen azt belátja még a laikus is, hogy könynyebb öt fa-, mint egy lánchidát épitni a Dunán s Kossuth a reformpárt vezéreivel szemben ily lánchidat emelt az elmaradt nemzet számára a korszellem soha sem pihenő, sebesen rohanó folyama fölé a mult és — jövő közé, nem is emlitve másfelől ama lényeges, döntő körülményt, hogy egy nap alatt valósítá, amihez azok — egy századocskát igényeltek.

Ami különben engem illet: én csak kénytelenségből szoktam latba vetni, a három legnagyobb: Kossuth, Széchenyi és Deák közöl melyik a nagyobb — genie? Lángelme mindhárom, hazafi mindhárom, de a föltétlen demokratikus irányzat s alkut nem ismerő törekvés a nemzeti függetlenségre a közvélemény mérlegén nem ok nélkül billenti Kossuth felé a serpenyőt. Ám tagadják ezt mások; ám habozzon maga az egykoru történet is.... egyet szentül hiszek s meggátolni, hogy e hit ténynyé váljék, senki és semmi sem lesz képes:

„Il sera toujours plus grand dans nos coeurs que dans nos annales!“

Mindig nagyobb lészen ő a nemzet szivében, mint annak — évkönyveiben.*)

Áldor Imre.

*) Massilon XIV. Lajosról.

Kossuth Lajos 1848-ban.

KOSSUTH LAJOS.

(Életrajzi vázlat.)

Szent Ágostonról mesélik, hogy egykor a tengerpartján sétálva az Istenségről elmélkedett.... Hirtelen egy puha kéz szelid érintése rezzenti föl elmerüléséből s egy nyájas kis angyal — pici ujjait ajkaira helyezve, mielőtt megszólithatná — a tengerhez szalad s felkapva egy kagylót, üreget váj s a tenger vizével töltögetni kezdi.

„Mit mivelsz te kis bohó?" kérdi a sz. atya mosolyogva.

„A tengert akarom átmerni ide!"

„Hisz az lehetetlen!"

„Hát az tán lehetséges, amin te most fejed töröd?"

Valószinü, hogy a történet geniusza hasonló módon szólana hozzám, ha komoly szándékom leendne e töredéket életrajznak keresztelni. Kossuth élete oly változatos, müködése oly nagyszerü, öröm és fájdalom, dicsőség és megaláztatás, hatalom és nélkülözés, imádat és üldöztetés annyira összefonvák pályájával, hogy mindezeket kimeritőleg festeni, sőt pusztán felsorolni csak vastag kötetek és éjtnapot a lelkesedés hevével egyesitő vasszorgalom lehet képes.

Mig ily mü létesül, pótolja ugy a hogy e vázlat.

* * *

Kossuth Lajos Monokon született, Zemplénmegyében, 1802-ben sept. 16-án.

Atyja: udvardi Kossuth László; anyja: Vőber Sarolta.

Iskoláit S. A. Ujhelyen, Eperjesen és Sárospatakon végzé.

Lángelméje már gyermekkorában föltünt, noha az előitéletek és aristokratikus gőg hazájában ekkor még álmában sem tette volna föl valaki, hogy e nemes de szegény ifju Ma-

gyarországot ujjáteremteni s igénytelen nevét a késő századokat is besugárzó fényhez juttatni van kijelölve a sorstól.

De nemcsak rendkivüli tehetsége, jó szive is korán nyilatkozott s tanulótársai közől többen máig megőrizték a szeretetet, melyet magaviselete s különösen a szegényebb sorsuakat támogató áldozatkészsége miatt személye iránt már akkor éreztek....

Hazatérve darabig ügyvédkedett s a megyegyüléseken mondott lángszónoklata által oly tekintélyre, különösen pedig a népnél, mely leendő Messiását ösztönszerüleg fölismeré benne — oly befolyásra emelkedett, hogy 1830—31-ben, a kholera pusztitásaiból támadt zendülés idején csak ő volt képes korlátozni az árt, mely tömérdek birtokos életét és vagyonát fenyegette.

Miként rendesen: a jóért roszszal fizettek itt is. Irigység, rágalom, kislelküség, butaság szövetkeztek, hogy napjait megkeseritsék s ez okozta nagyrészt, hogy hálátlan szülőföldétől, mint az Egyiptomba menekülő Krisztus — megválván, előbb Pesten, majd 1832-ben Pozsonyban telepedett meg.

Jövő nagysága s azon épülethez, melynek homlokzatára a század nagy embereinek és a szabadságra törő népeknek közös jelszavát irta: „Szabadság, egyenlőség, testvériség,“ itt rakta le a hatalmas alapot...

A szónoklat terén tett első kisérlete nem sikerülvén, a tollat ragadá meg, s legyőzve az „ismeretlen nagysága“ iránt mutatkozó bizalmatlanságot — megkezdé „országgyülési tudósitás“-ait, melyek — mint a törvénytáblák, miket Isten a Sinai hegyen Mózes által adott a zsidó népnek — egyszerre a magyar nép, a magyar nemzet vezérévé avaták....

A kormány és zsoldosai: a konservativek megrémültek, midőn észrevették, mily roppant hatása van e tudósitásoknak... A hályog, melyet oly gondosan ápoltak a „tömeg“ szemén — a messiás ujjának érintésére lehullott, — s a milliók látni, gondolkodni, érezni kezdének!.. A holt anyag megmozdult a Prometheusi szikrától, mit Kossuth lehelt belé s az élő lény első hangja — velőt rázó, vesékig nyomuló „jaj“ kiáltás volt a sok százados elnyomatás fölött. Ily sikert Kossuth maga sem remélt s ezért, midőn az országgyülés haza-

ment, — „Törvényhatósági tudósitások“ változott cime alatt folytatá a régi tanok prédikálását, a régi szellem terjesztését.... A kormány mindent megkisérlett, hogy megnyerje öt, nem sikerült! fenyegetni kezdé, hiában! üldözőbe vette iratait, de a megyék pártfogása megbénitá karját; végkétségbeesésében személyét támadta hát meg s elfogatván Kossuthot (nemes lelkü barátja, Vesselényi Miklóssal együtt) 1839-ben „fölségárulásért“ négyévi börtönre itélte....

Leirhatlan, mily sensatiot keltett e gyülöletes tény az egész országban.... Kossuth neve jelszó, egyénisége közkegyelet tárgya lön s mire az országgyülés ismét összeült, a közhangulat oda fokozódott, hogy az ellenzék a kormánytól kért 38,000 ujonc és 4 millió frt. megszavazását azon föltételhez kötötte, hogy Kossuth szabadon bocsátassék.

Az „amnestia“ nagy kegyesen megadatott. Vesselényi megvakulva, Kossuth betegen elhagyák a börtönt. A kormány elégülten nézett szigorának két áldozatára s midőn az utóbbi 1841 sept. 9-én Meszlényi Terézt oltárhoz vezeté, szentül hivé, hogy a nagy férfiu okulva és kiábrándulva, a családi élet szük keretében fogja leélni hátralévő s a gyönge, megtört külsőről következtetve megszámláltnak tetsző napjait...

E kellemes csalódása nem sokáig tartott.... Kossuthra most már egy nemzet, a népek milliói függeszték szemöket s valami titkos szellem, mint az üdvözitő az inkórosnak — szüntelen azt sugá fülébe a betegeskedőnek: Kelj föl és járj!

És ő fölkelt és járt! Megalapitva a „Pesti Hirlap“-ot az ujjáteremtő reformok büvös világu fáklyájával járt nemzete előtt; nem kimélve senkit s nem félve senkitől, mutatott a nép hatalmas elleneire; lerántá az álarcot, mely mögé az erőszak és önzés rejtőzött; s beleélve magát nemes szivével aköznép helyzetébe s átérezve annak minden keservét, oly ékesszóló kifejezést adott viszonyaink igazságtalan voltának, — hogy a nép először kezdett remélni, kezdett bizni egy szebb jövő lehetőségében...

A világteremtés óta, melyet isten mindenható „Legyen“ szavának tulajdonit az Irás, nem ismerünk példát a világtörténetben, hogy a puszta szó oly csodás eredményeket szült

volna, mint Kossuth ajkain. Nem tulzás, csak egyszerü valóság, ha állitjuk, hogy a vakok látni, a süketek hallani, a bénák járni kezdének s a zászlót, melyet hatalmas keze oly magasan lobogtatott — rövid idő alatt élni-halni kész sereg özönlötte körül....

A „fölsőbb körök“ eleinte megvetéssel, később boszusággal, majd rettegéssel nézték, mint emelkedik napról-napra az ár, mely ha nem is őket, de osztályukat, kiváltságaikat, előjogaikat eltemetni készült....

Ugyanazon téren próbálkoztak hát mérközni, vele a melyen ő állott, s ugyanazon fegyverekkel győzni le őt, amelyekkel ő harcolt... Fenyegető arányokban növekvő népszerüségével Széchenyi megalapitott tekintélyét, lángeszével Dessewffy Aurélét, lapjával a „Világ“-ot, büvös tollával szintén legjelesb tollaikat helyezték szembe...

Mind hiában!... A gigantikus küzdelem Széchenyinek népszerüségébe, Dessewffynek életébe került, s a legyőzött óriások, mint összeomló sziklák, piedstalul szolgálva alakjának — a bámuló nemzet előtt csak annál nagyobbnak, annál magasabbnak láttaták őt..

A kormány ekkor cselhez folyamodott s azon botor hitben, hogy a közvéleményt kijátszania sikerülend s ha a zászlót kicsikarja a vezér kezéből a vezérletet is magához ragadhatja — a „Pesti Hirlap“ szerkesztője és kiadója közt meghasonlást idézett elő, melynek sajnos eredménye — Kossuth visszalépése lön. Az árván maradt lap Szalay László kezére jutott, de jó iránya dacára megszünt, legalább a közönség szemében, az lenni, a mi volt.....

Egyik utról leszoritva, — ujolag másra lépett Kossuth, anélkül, hogy irányt cserélt vagy célt változtatott volna. Tudta, érezte, hogy a nemzet nyomában van s követni fogja ide is, itt is...

A „védegylet“-i társulát a „Pesti Hirlap“ által keltett mozgalomnak még nagyobb lendületet adott s midőn hiuság s hagyományos vétkünk: a fényüzés Kossuth e tervét és az abban rejlő nagy eszmét teljes gyümölcscsé fejlődni nem engedék, a vállalat közgazdászati céljának meghiusulásaért dus kárpótlást nyujtott azon sokféle politikai előny, mit a

védegylet szült... Bármint vitassák is az ellenkezőt, meggyőződésem, hogy Kossuth emelkedésének ez egylet is egyik fokozatát jelzi, s hogy 1847 okt. 18-án az ő 2948 szavazata mellett 1314 voksra rúgó tekintélyes kisebbség volt az ellenjelölt részén, ez nem a Kossuth roppant népszerüsége és befolyásának csökkenése, hanem amellett bizonyit, hogy az ördög gyakran a világosság angyalának szinét öltvén föl, némelyeket ezzel, másokat igéretekkel, pénzzel, söt ennél is aljasb eszközökkel tántorit le az igaz utról... Ugy volt, ugy van és fájdalom! ugy lesz az még sokáig, mindaddig, mig a népet a hatalom tervszerüleg megtartván a tudatlanság éjében, nemesebb hajlamai a szenvedély békóiból ki nem bontakozhatnak...

Kossuth megjelenése az országgyülésen egyszerre eldönté Magyarország jövőjét... Nagyszerü müködése, melyet gazul izgatás és lázitásnak kereszteltek ellenei — külsőleg is törvényes alakot nyervén, a mit kezdeményezett és inditványozott — azontul visszautasithatlan lőn a kormányra nézve, miután az nem többé egyes ember, hanem a nemzet akarata volt..... Néhány hét alatt századok mulasztásai lettek helyrepótolva... néhány hó alatt egy végtelen s ah! oly szép, oly igézetes, oly boldognak tetsző jövő alapja megvetve!...

Megszentségtelenitenők ama napok emlékét, lealáznók hőseit, megrabolnók vivmányaik nagyszerüségét, ha itt, e pár lapon, e szük határok közt megkisérlenők föltüntetni. A munka, melyen „Kossuth élete" cimmel régóta vajudom, ha lelkesedésem képes lesz kiegészitni, mi erőben hiányzik nálam — tán pótolni fogja az itt hagyott ürt....

Főbb vonásaiban ama kort s legnagyobb herosát, örök dicsőségét — Kossuthot ugy is ismeri a nemzet... Hasztalan veté közéje és hona közé mérföldek válaszfalát az erőszak, hasztalan hinté alakjára és tetteire a feledés hamvát hosszu 18 év... az uj nemzedék gyermekjátékai mellett tanulá meg imádni nevét s a jelen ifjuság jobb része bezárva füleit az álpróféták és áltanok előtt, hódolatával ugy veszi körül a nagy számüzöttet, mint a felhőbe emelkedő tölgyet a tövében nyiló rózsabokrok...

Emlékszem, hogy az ötvenes években e név volt minde-

nünk!... A hazafiság, melyet a vérpad és a börtön penésze ki nem ölt, ki nem oltott, ingadozó hitét Kossuth nevével támogatta s bár szuronyok százezreivel bástyázták körül, a nemzet reményteli várakozással nézett a láthatáron tul azon messze táj felé, hol öt lenni sejté s honnan a legcsekélyebb hir, a hir, hogy él, hogy müködik és fölszabaditásunkon munkál — észrevétlenül mint a madár, mint a szellö — költözött egyik helyről a másikra, a vigasz balzsamát csepegtetve mindenütt az ezer sebből vérzö szivekbe....

S van-e mit csodálni ezen? A forradalmat megelözö éveknek, magának a forradalomnak is tagadhatlanul több kiváló alakja van; a kort és törekvéseit egész összeségökben azonban csak ő képviseli.... Mellette nagy érdemeket szereztek sokan, kitüntek többen, söt egyesek localis népszerüsége tán meghaladta egy-egy helyen az övét... de az egész nemzet osztatlan rokonszenvét mégis csak ő birta s a hadvezér, ki száz diadal babérával halántékai körül jelent volna meg a nép közt, hasztalan mutatott volna e borostyánra, sebhelyeire, foglyaira s a tépett zászlót büszkén lobogtató vitézeire... Kossuth néhány szóval s édes zengésü hangjával egy perc alatt több katonát teremthete közőlök, mint amaz dicsőségének csábitó példáival egy év alatt! Sokszázados láncok, az időtől és vértől megrozsdásodott láncok voltak azok, miket Kossuth leszedett a nép karjáról.... s a szabadság, mit serafhárfával vetélkedö ékesszólása festett, ha kimondva nem lett is, de régesrégen ott lappangott minden magyar ember szive fenekén s Dózsától Rákóczyig nem egyszer vetett lobot lángba boritva a hazát...

Mi volt ő a forradalomnak: hirdeti elleneinek mélységes gyülölete is, mely gyáván hunyászkodott meg elötte s irigységtől eltorzult arcát fölemelni csak akkor merészkedett, mikor a balsors az orosz interventio rémalakjában megjelent nálunk s az árulással szövetkezve, az árulóktól segitve megdönté Kossuth hatalmát s haj! véle a hazát is!....

Földönfutó lett, kit milliók szeretete tenyerén hordozott... a „koldusbot és függetlenség“-ből, mit a forradalom nagy költője után százezrek jelszavul választottak — a kormányzónak is, nemzetének is csak az első jutott osztályrészül...

Augusztus 19-én kelt át a világosi katastrófa után a Görgey gyülölete és Ausztria boszuja által egyenlően fenyegetett kormányzó kevesek kiséretében a Dunán. Szándéka volt Törökországon át titkon Angliába jutni, de a török kormány atyai pártfogása alá vette s hogy lehetőleg biztositsa, Viddinben a rendőrfőnök lakába szállásolá el.

E tulságos elővigyázat félelemmel és aggálylyal tölté el Kossuth kisérőit, kik jobban aggódtak a kormányzóért, mint saját személyökért. Attól tartottak, hogy a porta nem mer majd ellenszegülni az északi medvével párosult kétfejü sasnak s ha követelik, odadobja nékik a követelt áldozatokat. A magas diván azonban jobbnak és erősebbnek bizónyult hirénél s noha Kossuth határozottan megtagadta a mentőszerül ajánlott mód: az izlamratérés elfogadását, több elv és sorsrokonaival együtt 1849 okt. 30-án Schumlába, 1850 febr. végén Kiutahiába belebbezék.

A menekülés első napjai a kétség, a zavar és aggály napjai valának. A haza és honmaradt övéi sorsa egyaránt marcangolák Kossuth nagy lelkét s álmatlan éjek százféle kisértetei látogaták meg fekhelyén a férfiut, kinek egyetlen bűne volt, hogy hazáját és a szabadságot mindenekfölött szeretvén, a kettőt örök frigybe hozni igyekvék. A kik később szöktek át a határon, ellenmondó hirekkel árasztták el, melyeken eligazodni sem ő, sem társai nem valának, nem lehettek képesek.

Az első meglepetés, az első öröm egy cseppjét Schumlán önté keserüséggel csordultig tölt serlegébe a Gondviselés. Itt érte el őt neje, a hü és bátor asszony, ki ezer veszély közt bolygott egy ideig az országban, mig tél elején (1849) végre sikerült neki egy hü s feláldozó hölgytől kisérve Ujvidéknél átkelni a Dunán. Merész elszánással a szerbek lovagiasságára bizá aztán magát és — nem csalódott. Szivesen, sőt lelkesen fogadtatott s szerb pártfogás alatt küldetett férjéhez Schumlába.

Gyermekeinek, kik közöl Ferenc 1841-ben, Vilma 1843-ban, Lajos Tódor 1844-ben született, mindhárom Pesten, — csak később, 1850 nyarán engedte meg az angol királyné közbenjárása folytán az osztrák kormány, hogy szüleik szám-

üzetésében osztozhassanak. A világosi gyásznap után nagynénjök, Márton Antónia és nevelőjök, Karády Ignác gondjai alatt egyik rokonuknál Lókuton, a Bakony közepén tartózkodtak. Itt fogta el őket az osztrák katonaság 1849 sept. elején s szállitá Pozsonyba, hol — ártatlanságuk figyelembe vétele nélkül, több hónapig, mindaddig fogságban tartattak, mig a nemeslelkü királynő részvéte és tekintélye meg nem szabaditá.

Kiutahiában Kossuth egy nagy katonai laktanya első emeletén lakott családjával. A törökök a legnagyobb tisztelettel viseltettek iránta. A köznép „magyar Padischá"-nak cimezte, Soliman bey ezredes, a katonai őrizet parancsnoka pedig a legudvariasb készséggel teljesité a kitünő fogoly legcsekélyebb kivánságát, hanem azért mégis csak foglyok valának mind ő, mind társai a töröknél, kik fölügyelet nélkül egy sétalovaglást sem tehettek, söt még a házat övező kertbe sem mehettek.

A haza gondjai ide is elkisérték, itt sem hagyák pihenni Kossuthot. Itt készité azon nevezetes politikai dolgozatot, mely hü francia forditásban mint függelék olvasható a következő jeles s minden mivelt magyar embernek eléggé nem ajánlható munka zárlapjain: „La Revolution de l'Hongrie en 1848 et 49 par A. L. Chassin et Daniel Irányi," továbbá azon terjedelmes emlékiratot a világosi katastrófát megelöző, illetöleg elöidéző események felöl, melyet 1850 végén gróf Teleky László utján Párisban, Pulszky Ferenc által Londonban a francia és angol kormány akkorbéli fejeinek kézbesittetni kivánt. Hadászati tanulmányokra szintén sok időt szentelt, hogy ha a szerencse kedvez s ő ujra megjelenhetik a hazában, folytatni az árulás által félbeszakitott harcot, necsak a polgári, de a katonai főhatalom gyeplöit is megragadhassa és intézhesse. —

Terhes és örömszegény tizennyolc hó után 1851. nyarán végre ütött rá nézve is a szabadulás órája. Az északamerikai egyesült államok kormánya s sir Stratford Canning, az angol követ addig bátoritgaták a portát, hogy ez szembeszállva az osztrák kormány ellenkező követeléseivel, az internálást megszüntette s megnyitá Kossuth előtt a — nagy világ ka-

puit. A kormányzónak szabad választása volt angol vagy amerikai hajóra szállani; ő ez utóbbit fogadta el. Gumlekig a szultántól oldalához rendelt diszes, csaknem fényes kisérettel jött, ott pedig az amerikai „Mississippi“ nevü hadi fregattra szállt, melyet a hatalmas köztársaság kormánya a „Congressus vendégének“ szabad rendelkezésére bocsátott. Neje, gyermekei, ezek nevelője, Karády, katonai segéde és máig elválhatlan hü kisérője, a derék Ihász Dániel ezredes, néhány honvédtiszt, végül akkortáji titkára, az olasz Adriano Lemni képezték egész kiséretét. Mintegy 50-en voltak összesen, kik a nagy férfiut követék s megosztani készülvén balsorsát, részeseivé lőnek dicsőségének is, mely nem fog elenyészni az idők végéig, örök vezércsillaga maradván nemzetének a jó, vigasza és büszkesége a rosz napokban.

Eredeti terve volt egyenesen Amerikába hajózni, s csak onnan visszatérve látogatni meg Angliát. Utközben megváltoztatá szándékát s Lissabonban elhagyván a „Mississipi“-t, angol gőzösre szállt, melynek Southamptonban kelle kikötnie. Az angol hajó lelkes kapitánya — (sajnáljuk, hogy nevét az országos elismerés számára feledé megirni forrásunk) — nem fogadta el a vitelbért. „A derék angol e nemes tette nélkül, mondá Kossuth a párisi világtárlat megtekintése alkalmából nála is tisztelgő több honfitársának, midőn a mult, és névszerint ez esemény jött szóba — ugyszólvan egy garas nélkül kell vala angol földre lépnem, miután az egész összeg, melylyel rendelkezhettem, alig néhány száz tallér volt.“

Valjon nem bánta-e meg ekkor, hogy szeplőtlen jellemét a gyanunak még árnyékától is megóvni akarván — nem fogadta volt el azon tekintélyes összeget, melylyel Duschek, mint az ország pénzével, a menekülés órájában megkinálta, s melyet a jó madár kevéssel később az osztrák kormány kezére játszott — illő jutalmat alkudván ki abból maga részére is? Nemcsak magán, de bujdosó társain is segithetett volna Kossuth e pénzzel, melyhez mindenesetre több joga volt bárkinél, s bárhova forditja... a nemzet soha szemére nem lobbantotta volna!

Fény és boru, virág és tövis fölváltva, vegyesen hullot-

tak a bujdosó vándorutjára, melyre megfogyva bár, de meg nem törve lépett, s melynek végét emberi szem — akkor is csakugy, mint ma — hiában kutatta.

A hatalom, az önkény százféle alakban, de egyenlő hévvel s tervszerü kegyetlenséggel mindent elkövetett, hogy megalázza és lehetőleg elkeseritse a férfiut, ki, mint az Üdvözitő — meggörbült a számüzetés vállaira rakott ah! és oly sulyos, oly rettenetes keresztje alatt, s kinek mosolyát legszebb óráiban, legvakitóbb diadalai között is mérsékelte, megölte és egy könyben olvasztá föl a gondolat, hogy — a müvet, mely befejezetlenül is ennyi lelkesedést ébreszt és ily századokra kiható dicsőséggel árasztja el őt — folytatnia nem lehet, nem szabad! Mindig fülében csörgött a rablánc, melybe nemzetét verték s mint a parton térdelő és tehetetlen anya a hullámoktól ragadott gyermekét — — kétségbeesett szivvel nézte vérbefuló, leigázott s néma szenvedéssel elhaló hazáját... A nép, melynek ösztöne az idegen öltöny alatt is fölismeré barátját és szabaditóját — enyhitni igyekvék ugyan e bánatot, de csak pillanatokra sikerült ez. A korán fehérlő fürtök, az éveket megelőző barázdák megannyi jele valának a keblét vivó szent fájdalomnak!

Az első kellemetlen meglepetés Marseilleben érte. Napoleon Lajos, a francia köztársaság elnökének rendörsége t. i. megtiltá néki, hogy partra szálljon s lábaival érintse a földet, melyen ép ekkor millió ajk zengé: szabadság! s százezer kar ajánlkozott oltalmára.

A tüntetést azonban, mitől félt, igy sem akadályozá meg a rendőrség, mert a nép naszádokra kapván, ezrenkint tódult a hajóra üdvözölni Kossuth-ot. Söt egy szegény napszámos leszorulván a csolnakokról, a hullámok közé ugrott s többet, mint egy mértföldet uszott, csak azért, hogy — kezet szorithasson véle! Ekkor, itt kelt a hires marseille-i kiáltvány is, melynek demokratikus forradalmi szelleme előre hirdeté a büszke Albionnak, hogy a nép embere a néphez jő s nem azért, hogy az udvarnál és mylordoknál tisztelegjen.

Gibraltarban, hol szintén megállapodott, mind a kormányzó, mind az őrség kitüntetésekkel halmozák el Kossuthot. A várparancsnok megmutogatá néki az eröditményeket,

a tisztek pedig lakomára hivták meg öt és kisérőit s lelkesedéssel éltették Magyarországot s ügyének számüzött nagy bajnokát. Többen a tisztek közöl magas tory házak fiai lévén, jellemző angol egyenességgel vallák be, hogy ök biz politikai okokból Ausztriával rokonszenveznek, de azért — poharat emeltek ők is ama közszellem és hősiség dicsőitésére, melylyel Magyarország utolsó véres küzdelmében lételét és szabadságát védelmezé.

Nem kevésbé lelkes volt fogadtatása Lissabonban is, és pedig nemcsak a nép, de a magasabb körök részéről is. A pompás Braganza-palota aranytól és bársonytól tündöklő termeit rendezték be számára, a miniszterelnök tisztelgett nála, a regens (Coburg-Koháry Ágost hg.) titkárát küldé hozzá, a küldöttségeknek pedig se hossza, se vége nem volt.

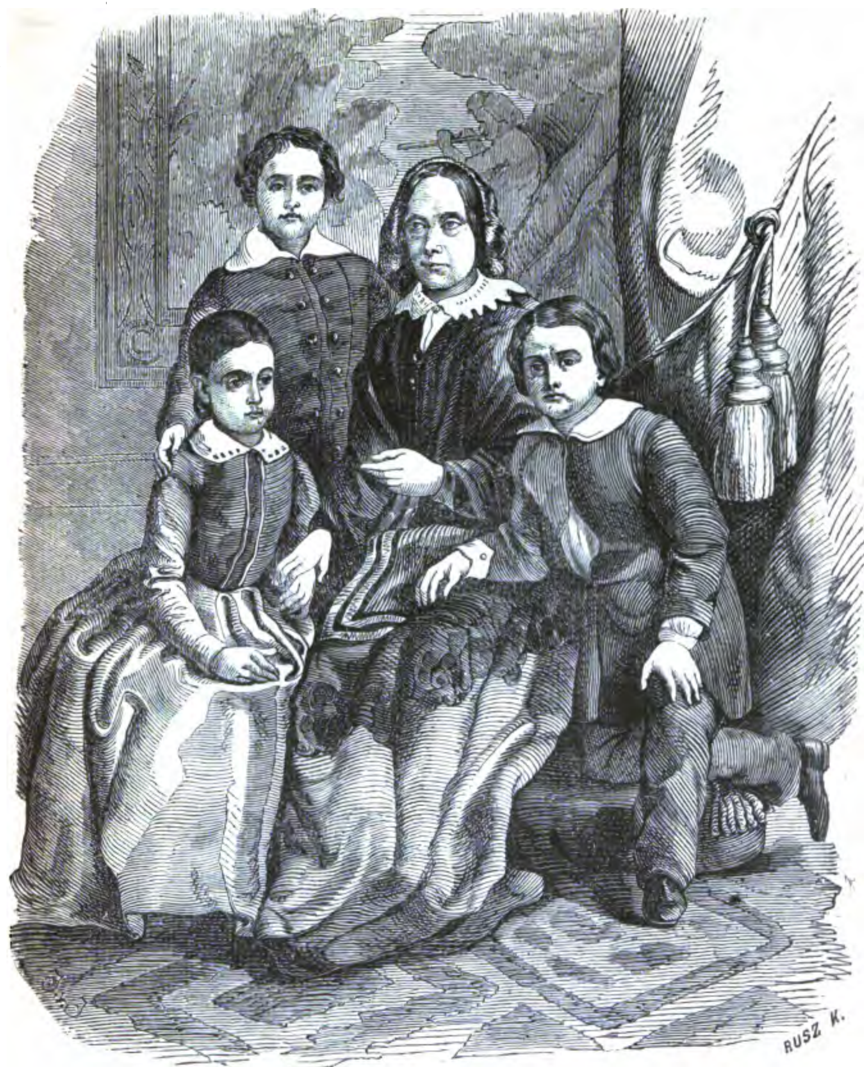
Mégis csak Southamptonba érkeztével, azon perctől, melyben lábát angol földre tevé, kezdődik azon, bujdosó népvezérek történetében parallelával nem biró diadalmenet, mely Kossuthot Anglián és Észak-Amerikán át kiséré. „Ott voltunk mi is, — olvassuk egy akkor kelt levélben, számüzött s közelről távolról odasereglett magyarok — az angol százezrek közt, melyek a partokat ellepék, midőn a Kossuthot hozó kis gőzös a kikötő nyilásán befordult s bár fájdalommal telt keblünk örömkönyeket sirt e látványnál, arcunkat a szégyen gyöngéd pirja fösté. Magyarok vagyunk s nem egyszer láttuk otthon lelkesedni a tömeget Kossuthért, de az enthusiasmusnak ilyetén, egész az őrültségig menö fokáról fogalmunk sem volt eddig.“

Palmerston lord Broadlandba jött, Southamptonhoz közel fekvő jószágára azon nyiltan kimondott szándékkal, hogy ott fogadja Kossuthot. Lord Dudley Stuart, Palmerston barátja, de még melegebb, igazabb barátja a lengyeleknek és nekünk magyaroknak, intézé azt el igy. De Kossuthot semmi módon sem lehetett rávenni, hogy Palmerstonhoz közelitsen, miután rendithetlenül meg volt győződve, miszerint a hires miniszternek csak egy szavába került volna s megakadályozható vala az orosz cár átkos interventióját. S hogy ez nem volt elfogultság, öncsalás és csupa merő gyanitás, diplomatikailag bebizonyult később a Bluebookból és Palmerston vallomásaiból.

A marseille-i kiáltvány és e büszke, hazafi önérzettől sugallt magatartás Anglia hatalmas államférfiujával szemközt, eldönték Kossuth állását és szereplését Shakespeare hattyuszigetén. Az aristokratia teljesen visszavonult töle, bár eleinte kész volt — a divatnak hódolva — szintoly kitüntetéssel fogadni öt is, mint később Garibaldit. A nép ellenben annál nagyobb szeretettel' karolta föl, a középosztálytól le a legutolsó rétegekig.

Londonba jövén, a város corporatiója élén a Lordmayor üdvözölte. Órák multak, mig a menet a lelkesedéstől tuláradó tömegen át bajosan és lassu léptekkel áthatolva a Guildhallt elérheté. S itt tartá aztán Kossuth ama roppant sensatiót költött két órányi beszédet az orosz interventio és az orosz politika ellen, melyről igy ir a fönnidézett szemtanu: „Kossuth nagyszerü beszéde bámulatra ragadá, nemcsak az angolokat, de minket magyarokat is, kik nem elöször láttuk hallottuk öt a szószéken. Tudtuk, hogy fogsága alatt Budán, a 30-as években megtanult angolul s megbarátkozott az angol irodalommal, különösen maig legfö kedvence, Shakespeare-rel; tudtuk, hogy Kiutahiában anyanyelvükön társalgott az öt meglátogató angolokkal; tudtuk, hogy folyton olvas angol könyveket: mégis kifejezhetlen, mekkora volt meglepetésünk, midőn Southamptonban szállására vezettetvén, kilépett az erkélyre s majdnem egy óra hosszat beszélt a néphez angolul. Elöadása az első próbánál ugyan még kissé akadozó volt, de a Guildhallban már oly könnyüséggel, oly folyékonyan, annyi tüzzel, szabatossággal és bájjal szónokolt, mintha a tribuneről soha sem is beszélt volna más, mint angol nyelven.“

Szólott aztán az ugynevezett Copenhagen-mezőn egy tiszteletére rendezett roppant népgyülésen, s több más alkalommal, hasonló szerencsével — ugy Londonban, mint Anglia és Skótia egyéb nagy városaiban. A vidéki városok pedig versenyre keltek egymással, hogy még Londonon is tultegyenek s különösen a birminghami és manchesteri fogadtatáshoz hasonlót alig látott még Anglia. Kossuth Angolországban mondott beszédei két kiadásban jelentek meg, mig az osztrák követségtől megfizetett „Times“, mely ellene irni merészelt, nyilvánosan megégettetett.

Kossuth Lajos családja.

1851 november hó 11-én szállt Kossuth ismét hajóra Southamptonban, hogy az észak-amerikai Egy. államok elnökének és kongressusának meghivására az uj világba utazzon. Kisérte öt neje, a Pulszky-pár, Hajnik Pál, Ihász, Bethlen Gergely és mások. Pulszkyék „White, Red, Blue“ cim alatt érdekes önálló munkában irták le az amerikai körut gyönyörü részleteit.

Nincs terünk az egyes ovatiókról szólani, melyekkel Kossuth az egyesült államok roppant területén mindenütt, még a rabszolgatartó államokban is fogadtatott. A fő, hogy ő mint az „amerikai nép és kongressus vendége“ szállott ki és üdvözöltetett december hó első napjaiban Newyorkban, ott addig még nem látott pompával és ünnepélyességgel. A kongressus mindkét házába is, mint ilyen vezettetett be s mint ilyen ült az elnök jobbján a fehér házban. Oly megtiszteltetés, milyenben Lafayette óta senki sem részesült. Amerika különböző helyein száznál több beszédet mondott Kossuth, melyek közöl a legfontosbakat összegyüjtve egy vastag kötetben adta ki F. W. Newman londoni tanár. Ez egy kötet elég lenne az uj kor Demosthenesének örök dicsőséget biztositni. Száz beszéd idegen nyelven egy tárgyról... és mégis mi kevés ismétlés a gondolatokban... mi dus, mi kifogyhatlan változatosság a fölfogásban, a kifejezésekben, a képekben, a formában, szóval, mindenben... a lángész teremtő erejének hóditó bizonyitéka...

Hosszu távolléte alatt leánykáját Londonban nevelőházba adta, két fia pedig Karádyval Pulszkyék házánál volt elhelyezve, szintén Londonban, hol ugy nekik, mint Pulszky visszahagyott kiskoru gyermekeinek egy közös meghitt barát viselte gondját. Az 1852-dik év nyarán tért vissza Londonba amerikai diadalmas körutjából Kossuth s darabig visszavonulva élt hazafi bánatával és gondjaival, melyeket a lábaihoz omló idegen népek ragaszkodása, hódolata nem volt képes elaltatni...

Az európai helyzet azonban veszteglésre kárhoztatá 1853 őszéig, azon pontig, midőn Menczikoff föllépése következtében kiütött a török-orosz háboru. — Anglia és Franciaország tettlegesen még nem avatkoztak volt be... Ausztria

magatartása pedig eleinte annyira kétértelmü volt, hogy egy ideig bizonytalan volt: nem fog-e Oroszországgal — a 48/49-diki kölcsön fejében szövetségre lépni? E rövid időszak alatt Kossuthnak élénk összeköttetései voltak a portával s föllobogott — honn és künn sinlő magyarokban egyaránt — a remény, hogy közeledik a megváltás, a tettek órája... Oroszországot leggyöngébb oldala, Lengyelország felől és a szenvedésben és érzületben velünk testvér lengyel nemzet felköltésével megtámadni látszott a háboru természetes feladatának. — Az angol és francia befolyás azonban a krimiai hadjáratot szülte s ezzel a fényes remények is rombadőltek. De azért Kossuth nem szünt meg hatalmas tollával és még hatalmasabb szavával a lengyelek mellett s a krimiai hadjárat eszméje ellen agitálni. Sorra járta ismét az országot, tömérdek meetingben szónokolt, a „Sunday Times" s később az „Atlas" hetilap meg minden szombaton hoztak tőle fulminans vezércikkeket, melyek csakugy, mint angol nyelven tartott beszédei, megannyi remekmüvei az elragadó ékesszólásnak és metsző dialéctikának.

Igy mult el az 1854-diki év. A rákövetkező esztendők kétszeresen szomoru időszakot képeznek K. magánélete viszonyaiban. Mindig csak a haza és a haza érdekei forogván szeme előtt, — soha a saját és övéinek érdekei! — hajthatlanul visszautasitotta azon igen számos és igen tetemes pénzbeli ajánlatokat, miket ugy Angliában, mint Amerikában első föllépése idején saját személye és családja részére mindenfelől tettek, s sohasem fogadott el akár csak egy fillért is, ha az ajánló nyiltan belé nem egyezett, hogy a kérdéses összeg Magyarország szabadságának kivivására fordittassék. Ez iránt pedig Angliában a spekulatió nagymesterei, a vagyonos osztályoknál oly határozott ellenszenv uralkodott, hogy az ugynevezett „Kossuth-fundcommittee" is e kérdésen szenvedett hajótörést. A mi Amerikában folyt be a haza ügyére, az el is költ a haza ügyére, s Magyarország volt kormányzója, hogy magát és családját fönntarthassa s gyermekeinek illő nevelést adhasson, kénytelen volt 1855 56 és 57-ben Brittaniát, s különösen a lelkes Skótiát (hol legkitartóbb maradt irányában a rokonszenv és részvét),

városról-városra járni s majd politikai, majd tudományos **kérdések fölött nyilvános fölolvasásokat tartani...**

Egyetlen öröme e küzdelmek közt, egyetlen vigasza mult és jelen bánatáért — ez idötájt családi élete volt.. Fiait az angol nyelv megtanulása végett egy évig Londonban, később Párisban növelteté, hol Barbés jeles intézetében csakhamar kitüntek mindkettőnek jeles tehetségei, különösen a mathesisben és a természettudományokban. Mint érdekes körülmény, hadd legyen itt fölemlitve az is, hogy a két évvel fiatalabb Lajost sohasem lehetett visszatartóztatni, hogy bátyjával egy osztályban ne haladjon.

1857-ben Londonba mentek vissza az egyetemre. Mérnökökké ohajtván magukat kiképeztetni, itt is a mathematika és a természettudományok tevék tanulmányaik főtárgyát és e téren nem egyszer nyerék meg a legfő dijakat. A dijosztások év végén Angliában mindig némi szertartással történnek s az ünnepély elnökéül egy-egy nevezetes egyéniség szokott fölkéretni. 1859-ben Palmerston lord nyujtotta át Kossuth Ferencznek a politikai Economiában nyert első dijat.

Bevégezvén egyetemi pályáját (1860), a két fényes reményü ifju egy évig még Angliában maradt, gyakorlatra menvén két nevesebb vasut- és táviratmérnök mellé. 1861-ben aztán szüléikkel Olaszországba költöztek s rögtön alkalmazást is nyertek gyakorló mérnök minöségben azon társulatnál, mely a Génua és Spezzia közti vasutvonal kiépitésére vállalkozott. A vonal a tengerpart hosszában, sziklákon és a tenger bemosásain haladván keresztül, sok müépitést (hidat, viaductot, alagutat stb.) igényelt és egyike a legritkábbak és legmesterségesbeknek a maga nemében. A két ifju Kossuthnak a nehezéből is a neheze, a vállalat bunkós része jutván, föladatukat oly biztosan és meglepöleg oldák meg, hogy Cavour kiváló tehetségök és gazdag ismereteik méltánylásaul, azonnal kinevezé mindkettöt a közmunkák miniszteriumának azon osztályába, melyre az országos vasutak fölötti örködés van bizva.

Jelennen az ifj. Lajos Exillesben van, Piemontban, hol az olasz kormány megbizásából a Mont Cenisi alagutat és Susát összekötö vasutvonal munkálatait vezeti, mig az idös-

bik, Ferencz ugyane munkálatok bureaujának főnöke Turinban. A jeles két ifju együtt növelkedett föl és osztatlan szeretetben egymás iránt futja most pályáját. Két ikercsillag a számüzetés sötét éjében... A kegyelet, melylyel atyjuk iránt viseltetnek, a legszebb bizonysága az érzületnek, mely ifju keblöket lakja. Vajha mielőbb a miénk lehetnének s keblében hordhatná őket a haza, mint ők keblökben viselték és viselik az elvesztett édes haza képét!

1861—66-ig a szakadatlan szenvedések s egymásra halmozódó csapások megrenditő korszaka Kossuth életében. A haza reményeit egymásután látá meghiusulni; leghivebbeknek vélt barátai elhagyták (a derék Pulszky urat is oda számithatni); leányát, nejét, hosszu szenvedéseinek osztályosait s mégis legfő boldogságát elragadá oldala mellől a — halál.

Roppant veszteség rá nézve! Leánya: Kossuth Vilma szép, okos és kedves lány volt, s midőn 1862-ben hosszu kinok után husvét hétfőjén 18-dik évét még be sem töltve, örökre elszenderült, a ravatalára boruló dicsteljes apa keservét mindenki osztá.

„A temetés egyszerün, de annál nagyobb fájdalommal ment végbe; fájdalom dult a szülék, testvérek, fájdalom a magyar és lengyel emigratio (mely akkoriban Genuában volt concentrálva) szivében, melyet Irányi Dániel a sirnál tartott beszédében oly szépen ecsetelt, hogy még az ég is majd könyeket ejtett.“

A megrenditö gyászszózat igy hangzott:

A megpróbáltatás napjait éljük, szeretett honfitársaim!

A fájdalomhoz, mit a hazának elnyomatása, mit számkivettetésünk miatt érezünk, ime családi bút is mért reánk a gondviselés.

A koporsó, melyet körülállunk, magyar nőnek, számüzött társnak, Kossuth leányának tetemeit zárja magában, megannyi czim, hogy a bánatot, melyet elhunyta okozott, családi bánatnak nevezzük. Kossuth Lajos magzata a honnak gyermeke s minden magyarnak rokon édes vére.

Nem szónoklat a mit ez alkalommal hallottok, a fájdalom könyüi ajkaimra hullva hangokká váltanak.

A hajadon, kiért kesergünk, ifju volt s a sziv és elme legszebb tulajdonaival felruházva, mégis vajmi sokat és régóta szenvedett.

Még gyermekkorát élte csak, midőn elszakadva a kedves tájtól, hol bölcsője ringatá, megválva kisded társai és játékszerei, meg egyidőre szülőinek óvó kebelétől is, saját honában bujdokolni, majd fogságot szenvedni, s elvégre más világrészbe vándorolni vala kénytelen. Öröm helyett, mi a gyermeknek természetes osztaléka, ürömpoharat nyujta neki a végzet pályája legeskezdetén. S mikor anyja szivének melegén hajadonná serdült a sokat igérő gyermek, sulyos betegség anyagát oltá bele a sors keze. És most ama gyönyörü kornak küszöbén, hol boldog maga, férjet boldogitani van hivatva a leány, mint tavasz derekán elfagyott virág, a hideg sirba szállt. Oh hagyjatok zokogni e végzetüldözte ifju lény felett. Hagyjátok folyni könyeinket a vigasztalhatlan szülők, a szomorgó testvérek könyüi közé. Isten kegyelmes ujja fel fogja szedni a szemeink hullatta cseppeket, s harmatul ejteni le esténkint az elhagyott sirdombra, mely éleszszen rajta virágokat, hogy illatukat a tengeri szellő gyenge fuvallata balzsamul elvigye a kesergő szüléknek.

De nemcsak sirni kell, tanulni is lehet e koporsónál. Tanuljunk türni, miként e szelid leányka türt, s bizni, remélni, miként ő remélt.

Három hosszu éve mult, mióta betegség gyötörte, az utolsó hónapok leirhatlan kinokkal valának teljesek, s a nő, kit gyengének szokás nevezni, oly óriási lélekkel, alig hallatva panaszt, türte, viselte szenvedéseit, hogy férfiak, kik csatamezőn hidegen szoktak nézni a halál szemébe, példát vehetnének rajta, a nőgyermeken. Még félórával kimulta előtt is a leggyöngédebb kimélettel párosult lelkierőnek adta tanujelét. Érezvén közeledni a halált, görcsösen szoritotta édes anyja kezét, s alig hallható hangon közölni készült szülőjével kinos előérzetét. De csakhamar, hogy kétségbe ne ejtse, ki oly forrón szereté, megbánva pillanatnyi szándokát, magába fojtá, mi lelkén átvillant.

Tanuljunk türni állhatatosan, türni nemesen miként ő tudott, tanuljunk remélni miként ő remélt. Remélni jobb,

remélni szebb jövendőt magunknak, és a melyért küzdünk, melyért szenvedünk, a hazának. A jobblét, melyet te nemes lélek immár élvezesz, fel fog viradni rád is, sokat hányatott haza.

És most, Isten veled drága teremtés. A föld, mely romlékony részedet takarja, legyen bár idegen, baráti nemzet által lakott föld. Hiven megőrzi az porodat. . . . .

. . . .

mig nem őseid honába viendjük vissza a tetemet, aludni az örök nyugalom csendes álmát, ama nemesek oldalán, kiket a vivott csaták, kiket hóhér, ezernyi szenvedés, kiket a számüzetés gyötrelmei, vértanukul szemeltek ki a haza függetlensége, a haza szabadságának." — —

A temetés után Kossuth beteg nejével Schweitzba ment a szülői fájdalomnak enyhet, gyógyhelyet keresendő.

Alig kezdett azonban némileg hegedni a seb, mit szivén leányának elvesztése ejtett, ujra fölszakgatá azt, hogy soha be ne gyógyuljon többé, imádva szeretett nejének gyorsan reá következő halála!...

Kossuth nejét egyidőben sokan nem szerették itthon. Büszke, merev jellem volt, az igaz; de ki tagadhatja, hogy épen ez kölcsönözte neki azon erőt, melylyel a sors legborzasztóbb csapásait, betegségében a legkinzóbb gyötrelmeket soha meg nem hajló méltósággal viselte. Azt pedig legkonokabb, legridegebb ellenei sem vitathatják el tőle, hogy — a mi a nő legfő és legelső dicskoszoruja: a szó legnemesb értelmében hű és föláldozó hitves s a legjobb anya vala... Midőn 1865-ben september 1-én Turinban kiszenvedett s maradványait leánya mellé a genuai sirkertben örök pihenésre tevék, — a hir szárnya a hazából is megvivé fájdalmai viszhangját a kormányzónak s őszinte részvéttel rebegé el itthon minden ajk: Béke poraira!

A két sirkő, mely alatt pihennek, egymás mellett áll a st. benignoi temetőben öntött vasrácscsal bekeritett helyen. Az anyáén, mely fölött koszorut, a lenn nyugovónak tömérdek szenvedéseit találóan jelző töviskoszorut tartva lebeg a kegyelet angyala, ily megható föliratban van kifejezve az utána siró gyász és keserv:

Kossuth Lajos nejének siremléke a genuai temetőben.

Memoriae
Theresiae de Meszlény
Conjugis adoratae
Ludovici de Kossuth
Gubernatoris Regni Hungariae.

* * *

Conjugi et Matri
Omnibus virtutibus adornatae
Maritus inconsolabilis
et
Filii lugentes
Franciscus et Ludovicus
Hoc posuere monumentum.

* * *

Decessit vita in Exilio
Augustae Taurinorum.
Die prima Septembris anno 1865.

Leányaén pedig:

Memoriae
Vilhelminae de Kossuth.
Filiae tenerrimae amatae
Amaritudinem exilii
Dum viverit
Consolatricis
Morte preematura abreptae
Parentes
Aeternum inconsolabiles
Ludovicus de Kossuth electus
Regni Hungariae Gubernator
et
Theresia Meszlényi
†

Nata Pesthini Hungariae 10. mai 1843.
Obiit exul Nervi Liguriae 22. aprili 1862.
† †
Patria me mento cinerum extorrium dum libera fueris!

Vajha a más világon, az Ur szine előtt ki tudnák eszközölni, miért hasztalan epedtek, hasztalan türtek annyit itt lenn... ama boldog napot, ama dicső látványt, midőn az utánok siró nagy ember megtört szivének annyiféle gyászát levetközi s a boldoggá lett hazában, a szabaddá lett földre térdelve reszkető ajkainak büvös igéivel köszöni meg a Gondviselésnek, hogy megelégedéssel lelkében, áldással ajkain várhatja az órát, mely övéivel, elköltözött szeretteivel ujra egyesiti — ott fönn!..

Áldor Imre.

Arany igazságok.

Kossuth müveiből.

I.

A királyi szónak szentnek kell lenni utolsó vonalig, a szónak minden betüjében.

Két korona: — egy alkotmányos és egy kényuri — nem fér meg egymás mellett egy és ugyanazon főn, valamint két ellentétes természet nem lehet öszhangzó ugyanazon testben, s valaki nem lehet egyszerre jó is, rosz is.

Hajdan a status ideája minden individualitást absorbeált; most az individuumok képezik a status ideáját.

Ez a mi korunk borzasztóan realis jellemü kor. Frázisok költői zománczával jól nem lakik. Neki valóság kell.

A valóság pedig az, hogy állam csak az, a mely mindennemü állami ügyei körül önállóan függetlenül intézkedhetik.

Sokkal könnyebb egy uj rendszert alkotni, mint a már meglevő köz-administratiót átalakitani.

Ha uj alkotmányt késziteténk, a tapasztalásokat felhasználva, mint az óriás vállára álló törpe annál tovább lát, nekünk is más nemzeteket túl kellene szárnyalnunk.

A biró nem tartozik egyebet respectálni, csak a törvényt.

Min alapszik a felsőség tekintete? rettegtetésen, vagy bizodalmon? én azt gondolom, bizodalmon; pedig nincs eszköz, mely a népnek a felsőbbség iránti bizodalmát annyira biztosithatná, mint ép a nyilvánosság örök-éber szemének őrködése; nincs fék, melynek hatása a nyilvánosságéval mérközhetnék.

Én nem tartozom azon emberek sorába, kik az igazság istenasszonyát véres kezekkel látni szeretik, én a gyilkosságot birói kézben is gyilkosságnak tartom.

Reformok élvezetéhez, fájdalmak enyhitéséhez, óhajok teljesedéséhez élet kell.

Szerencsétlen nemzet az, mely institutiók helyett személyekben keres biztositékot.

A lelkiismeretet violentálni soha sem szabad.

A szabadság Achilles fegyvere minden sebeket meggyógyit.

A szabadság, a közjóllét, mely a szabadság alapján fel fog virágozni, nem olyan bér, melyet az istenek ingyen adnak. Azért a nemzetnek nem kell megijedni, egyátalában gyáva-

ság volna megijedni, ha a szabadság anyagi áldozatba, vagy vérbe kerül is.

Csak azon javitás tartós, mely igazságon épült, valódi szükségen segitett, s a nemzet életéből önkényt fejlett ki.

Javitni mindig lehet, ha az alapelv igazságos, és olyan, mely állandóságot igér, csak az elv ingatagsága az, a mely káros következményeket vonhat maga után.

Nem mind javitás, mi egyes érdekeknek hizelg, és tartós csak az, mely igazságon épült, valódi szükségen segitett s a nemzet életéből önként fejlett ki. Ismerni kell tehát a nemzetnek előbb önmagát és ismernie kell szükségeit; aztán megvitatni célt és eszközöket, dolgot és módokat minden oldalról, s ha ekkor elkövetkezik a törvényhozás ideje, áldásdús leend mindenik törvény, mert egy-egy socialis meggyőződést mondott ki. A törvény, mely ekként született, mindenek előtt jogszerü leend, mert hiú bölcseség az, melyet a jog tekintete nem vezet, de a jogszerüség határai közt követni fogja a józan politika sugallásait, és bizonyosan nem felejtendi, hogy a századokon át emelkedett országépület roppant boltjainak árnyékában millió élet, millió érdek nyugoszik, mely az igazság mellett gyöngéd figyelmet s kiméletet is követel.

Én is azon nézetből indulok ki, hogy a javitások alapja a nemzetiség legyen. Egy herceg azt mondá bizonyos mindenfelől nyilt országról, hogy annak geographiai helyzete nem engedi, hogy becsületes legyen; minket ebben a philanthropia akadályoztat és én is azok közé tartozom, kik az idegenek berohanásának gátot vetni kivánnak. Ezért nem szeretem azon véleményt, mintha az ősiség nemzetiségünket ótalmazná, mely nélkül nekem az élet sem kell.

Az alkotmányosság mondja, hogy az országgyülés alatt a nemzet a tanácsadó; ha országgyülés nincs, akkor az ország föhivatalnokai, kikről feltételeztetik, hogy a nemzetet képviselik.

Az alkotmányos eljárásra nézve egy elvet ismerek a parlamentben, azt t. i. hogy a többség határoz. És mindig az fog történni, a mit a többség akar.

Az soha sem törvénytelen, mit a törvényhozó testület tesz.

A válaszfelirati vitatásokban sok vagy kevés suly, sok vagy kevés fontosság fekszik a szerint, a mint azt a nemzet neki tulajdonitani akarja. A francia talán mert heves vérü, talán mert attól tart, hogy a hosszas ülések fáradalmai ki fogják fárasztani lelkesülését, az országgyülés első perceiben szokta, midőn még trónbeszédekkel volt dolga, összpontositani a föharcot, s ezen alkalom volt a válaszfelirat, ez volt az eldöntö ütközet, mely egy egész évi parliamentaris táborozás felett határozott. Az angol ellenben hidegebb vérü, de talán kitartóbb, egy ünnepélyes bóknak tekinti a válaszfeliratot, mintha mondaná, belépek a terembe, s üdvözlöm barátomat, s ellenségemet egyaránt, majd azután munkához térek; — náluk egy 24 óra alatt vége szokott lenni a válaszfelirati vitatkozásnak. Meglehet, hogy az utóbbi gyakorlatibb, a mennyire szabad hivatkoznom a tapasztalásra, hogy e nemzet, mely igy szokott eljárni, egy parányi szigetről, mely alig nagyobb, mint Magyarország, a félvilágot nem csak meghóditani tudta, de a hóditást meg is tudta tartani.

Mig a miniszter isten nem lesz, egyes tagokban mindig csalatkozhatik.

A minisztériumnak csak a törvényt kell védeni minden ember irányában.

A parlamentaris harcban a miniszterek megszámolásának meg kell történni, történjék bár az egyes specialis kérdésnél, vagy az egyes kérdéseket öszpontositó válaszfeliratban, mindegy, meg kell történni, és kell, hogy történjék, azt a miniszteri felelősség természete hozza magával.

Pártok mellett, melyek akadályokat görditnek a minisztérium útjába, kormányozni igen nehéz.

A világon nincs könnyebb az oppositiónál. Magam is próbáltam ezt, nem vagyok már gyerek-ember. Gyönyörüséges dictiókat mond az ember, kivált ha egyébbel nem gondol, mint hogy elmondhasson bizonyos nagy szavakat, ráfog az előtte szólóra olyas valamit, a melyről már hatan megmondták előtte, hogy nem kék szinről van a szó, hanem a fejérről, de ő erővel csak kék szinről akar beszélni. Próbáltam én ezt magam 25 éven keresztül.

Collegialis politikai testületet a miniszteri felelősség nem türhet, s midőn Erdély kimondotta, hogy uniót akar, már kimondotta azt is, hogy miniszter által, ki a nemzetnek felelős, s nem oly testület által fogja magát kormányoztatni, a mely voksok többsége alá búvik a nemzet akaratának teljesitése elől.

Ott, a hol a nemzet sorsa egy határozat mérlegén méretik, a magán sympathiáknak hallgatni kell, valamint a magán anthipathiáknak is.

A kormányzatnak nehéz ösvényén pusztán és egyedül privát sympathiák szempontjából kiindulni nem lehet.

Én nem tagadom, a magán sympathia olyan, hogy rajtam is — nem teszek belőle titkot — gyakran megtörtént, ha hallottam, hogy győztek az olaszok valamely csatában,

lelkem örült, s sympathiámban el tudtam feledkezni arról, hogy saját magyar vitézeinknek vérén van megvásárolva győzelmök. De ha mint magán ember el tudtam erről feledkezni az olasz nemzet iránti sympathiából, a kormánynak nem szabad arról megfeledkezni.

Választásokban igen könnyen lehet csalatkozni, és igen gyakran csalatkozik az ember, és itt puszta sympathiája az elveknek nem elég arra, hogy az ember a megbizásnak tökéletesen megfeleljen. Én semmit sem ohajtanék inkább, mint hogy például az én tárczámnál minden kinevezés, melyet tettem és tenni fogok, egyszersmind politikai tekintetben is tökéletes rokonszenvvel legyen összeolvadva azon elvekkel, melyek keblemet melegitik. De kénytelen vagyok megmondani, hogy ha legjobb barátomban is egyszersmind szaktehetséget nem találok, puszta politikai sympathiából alkalmazni nem fogom, mert különben annak tetteiért a felelősséget el nem vállalhatom.

Hogy születés tegyen valakit törvényhozóvá, ez derisiója a józan észnek; hogy a kormány nevezzen törvényhozókat, ez derisiója az alkotmányosság fogalmának. Az alkotmányos önkormányzat eszméjében benne fekszik, hogy a törvényhozó hatalomnak a nép bizalma kifolyásának kell lennie. Küldje, — a mint küldi — a nép egyenes választás utján választottjait a képviselő házba, — s küldjék a képviseleti alapra fektetendő megyék, szabad kerületek és városok, követeiket a felső házba. — Ez, s csakis ez lehet az alkotmányos temperamentumnak azon módja, mely a népképviselet s önkormányzat eszméjével összefér.

Az indulatok felzaklatása kétélü fegyver; két oldalról lehet izgatni, lehet a szabadság nevével, melyet én bálványozok, de lehet kivált itt Magyarországban, hol a nép ugy gondolkozik, a monarchia érdekében is.

Magyarországban a nép kiválólag monarchicus.

Nem képzelhetni átkosabb, undokabb bünt, mint játszani a polgárok vérével s egy nemzet nyugalmával.

A polgárháboru szerencsétlenségénél nagyobbat alig tudok ismerni mást, mint egy nemzet szolgaságát.

A hatalomnak szokott hibája, hogy obligatus cotteriák zsongását a sphaerák harmoniájának veszi.

Istennek a történelem minden betüjéből kimenydörgő szava kiáltja, hogy a mely uralkodó biztos és hatalmas akar lenni, népeit elégedettekké kell tennie.

A tyrannismusnak nem ismerem veszélyesebb nemét, mint a mely a törvény iránti engedelmességre hivatkozva, rontja meg a törvényt és dönti meg az alkotmányt.

Az adórendszert a világnak első talentumai sem dolgozták ki eddig tökéletesen.

Az adóvitatás története dicsőségére válik e nemzetnek, mert midőn Angliában az ily törekvést a szabadsajtón kivül mindazon intézetek, melyekkel egy alkotmányos szabad nemzet bir, sokkal inkább támogaták, mégis a rabszolgaság eltörlesztése-, s a gabnabill kivivására 20—30 évi agitatio vala szükséges, noha azon segédeszközök mellett O'Connellnek háta megett 7 millió nép állott; nálunk az adóra nézve 6 évi küzdés után a pártkérdés ugy áll, hogy midőn egy rész a nép terheiben ugyan osztakozni nem, de az országos pénz-

tár megalapitásához járulni kiván, a másik párt itt is ott is egyaránt kivánja a terheket viselni. Ez a kulcsa a többségnek. A kisebb rész e két adót ellentétben látja, a másik nem. S a kik terhekben nem subsidionalis uton, de a közös teherviselés alapján kivánnak osztakozni, vigyázzanak, nehogy ez alapot alulok kivegyék. Az adót egy párt is képes megakadályoztatni, midőn kivivására mind a két párt megegyezése szükséges.

Mig a nemesség minden terhekben nem osztozik, a nép robotozó jobbágyság marad, és semmi politikai jogokban nem részesül, addig Magyarországot, ha veszély nem is fenyegeti, de fenyegetheti. Ha azonban a nemesség közösen viseli a terheket, többet ezáltal fizetni nem fog, de a nép érdekei ki lesznek egyenlitve, a közös teherviselés behozatalával a nemesség java s jövendője alapittatik meg. Én a nemességet ugy tekintem, mint melynek ezredéves historiája a nemzet lételének talapzatát megszentesité; a nemesség irta be a ‚magyar' nevet àz európai nemzetek emlékkönyveibe, a melyből sok nevet kitörlött az idő; a nemesség vívta ki a nemzet létele harcait, ő volt századokon át Európa védfala a harcos időkben; a nemesség érdeme az, hogy Magyarország van és lesz. A magyar nemesség jármot nem türt soha, a szabadság aranyfonalát kezéből kirántatni nem engedé; a magyar nemesség elmondhatja, hogy honában az absolutismus törvényesitve nem volt soha. És ha a szabadságnak minél több osztályosai lesznek, nem fog ez a nemesség elzsibbasztásával történni; politicai túlsulyát a nemesség nem az által alapitotta meg, hogy az országos terhekben részt nem vett, hanem mert az ország védelmét magára vállalta s az ország terheit vállain viselte. Időfolytával a terhet lerázta vállairól s minden élvezetben részesül. Ezen állapot tovább fen nem tartható, a nemességnek idejénkorán kiváltságairól lemondani, a népet maga iránt kibékiteni s beléje bizalmat önteni kell, miszerint a népnek vezére akar lenni de nem ura, mi csak a terhekbeni részvétel által történik, s miből világos, hogy az adó barátja a nemességnek nem ellensége.

Mig az urbéri hold a majorságival egyenlő értékünek állittatik, s e mellett a teherviselés közös lesz, addig a népből a gyülölség ki nem irtatik s a közfal fenmarad, holott, ha ezen urbéri viszonyok nem léteznének, a nép sorsa 100%-el lenne megkönnyitve. Ily viszonyban áll az örökváltság a közös teherviseléssel. A nemességnek érdekében fekszik, hogy a nép urbéri viszonyaiból minél előbb kibontakozzék. Minél többször fordul e tárgy elő a törvényhozás teremeiben, az mindig a nemességnek áldozatba kerülend, mert a nép terhei szüntelen mérsékeltetni fognak. Minél későbbre halasztatik az örökváltság, annál olcsóbb lesz a dij, ha csak a békés állapot fenmaradása és a dolog természetes kifejlődése is vétetik tekintetbe.

Csalódás az, hogy az urbériség magán-jogi állapot. Nem oly vagyon ez, mint mely zsebemben van, de mely a törvényhozás elébe tartozik. A tulajdon sérthetlen, de alakját a törvényhozás határozza meg. Az urbériség közjogi szempont alá esik. E tekintetben végcél az, hogy Magyarország az urbéri állapotból kiszabaduljon.

Ha elvekből indulunk ki, azoknak következményeire el kell készülni. Ám próbálja meg valaki a kormányzást, a körülményekből mindennap felmerülő ujabb gyakorlati nehézségek közt s az első percben el fog csücsülni minden elveivel.

A jövendőt biztositani kell; de arra, hogy a jövendő biztosittassék, a jelent meg kell tartani, és a jelen megtartásának ez a nagy feladata, ez a szomoru kénytelensége az embert arra készteti, hogy számot vetve önmagával, megmérje, mi fog hát akkor történni, ha szigoruan, ridegen ragaszkodik meggyőződéséhez, mi fog ekkor történni épen a jelen percekben, melyek olyanok, hogy talán rövid idő alatt mind a két háznak, de nemcsak mind a két háznak, hanem az egész nemzetnek nagyszerü határozatrai felhivását fogják magukban

foglalni. Ha mondom, mérlegbe veti az ember, hogy mi fog akkor történni, ha ridegen, szigoruan ragaszkodom meggyőződésemhez, és nem engedek: ugy fogjuk találni, hogy a polgárnak kötelessége legyőzni a fájdalmat, melyet az elvek és meggyőződések roppant alternativái miatt érez, melyek abból származhatnak, ha én megállok makacsul, s renditbetlenül véleményem mellett.

A nemzetnek, melynek élete különbözik egyes ember életétől, számot kell vetni a körülményekkel, számot ön elhatározásával, s akként cselekedni, hogy vagy a maradék, vagy legalább a historia átkot ne mondjon azokra, kik cselekedték.

Igen gyakran megtörténik, hogy ha az ember kellőleg figyelembe nem veszi a körülményeket, épen az ellenkező célnak szolgál kezére, és épen az ellenség nevet azon leginkább.

Kell, hogy oly emberek is legyenek, kik az elvet, mely életük vezércsillaga volt, nem adják föl semmi áron. Elvhűségük néha termő maggá lehet a jövendő földében. Néha poraikból kél ki, mi életükből ki nem kelhetett. Ha martyrok nincsenek, a kereszt nem ül vala diadalt.

Nem látok Európában egy uralkodó családot sem, melynek a népek nagy hálával tartoznának.

Én nem ismerek dynastiát, mely nagy érdemekre hivatkozhatnék a népek s nemzetek szabadsága irányában a multban. Hanem tény: királyunk V-dik Ferdinánd azon mozgalmakban, melyeknek e ház lételét köszönheti, a magyar nemzet uj alapokoni szabadságához sanctiójával hozzájárul. Neki tehát őseinek büneit imputálni nem akarom, különben is azt mondom, ő felsége, mint kik utána következni fognak,

igen jól fognak cselekedni, ha pusztán az ideális hüség básisára nem támaszkodnak, hanem iparkodnak oly politikát követni népeik irányában, melynek következtében nem csak parancsolt hüséggel, hanem benső regaszkodással viseltessék irántok a nemzet.

Európának vésze rejlik abban, ha a proletariusokról nem gondoskodik, mert az ezekröli ezredéves megfeledkezés oly háborut idézhet elö, mi a világot meg fogja rázni.

Az emberszeretetnek megvannak a maga igényei, s társas életben a magános erényt sokszor a szentségtelen pillanat tettekre szólitja, miket a számoló statusgazdálkodás elmélete roszalni tanit, de joggal csak akkor roszalhat, ha el nem mulasztá, megnyitni eleve a kútfőket, és létre hozni az intézeteket, mik ama pillanatnak elejét veheték.

Hol az ország közgazdászata oly rendetlen állapotban létezik, mint nálunk, ott az inséget elháritani nem, de legfelebb enyhiteni lehetséges, elegendö erövel sem a nemzet, sem a kormány nem rendelkezhetvén.

Mozgalmas idökben a rosz akarat minden fegyvert felhasznál, és a fegyverek egyike: gyanusitani egyeseket oly célokról, melyeket nem birnak.

Vannak, kik a recriminatiokban gyönyörködnek. Vigasztalásnak szomoru, segélynek semmi. A mi jó lehetett tegnap, ma rosz; a mi tegnap jókor volt, ma késö; a mi tegnap elég, ma kevés.

Baj, hogy mozgalmak körében vannak emberek, kik, ha feltünik bolygó tüz gyanánt némi kedvezö körülmény, azt hi-

szik: a világ már sarkából van kiforditva, pedig teljességgel nincs kiforditva.

Könnyü azt mondani: a „nép“, de a nép nevével sok ember visszaél. Egy embernek szava nem a nép szava, s a ki néhány ember szavára hivatkozik, ne vegye szájára a nép nevét.

A logikát kevesebbre kell becsülni mint a megnyugtatást és kénytelenséget.

A történelem logicája néha soká vesztegel, néha egy perc alatt századokat lép. Oly nagyokat lép, hogy a rövidlátó „ki hitte volná“-t kiált, s véletlenről beszél.

Kinyilatkoztatom, hogy azon nemzet nem fog élni, mely nemzet elvül nem választja azt, hogy a ki őt kővel, ő azt mennykővel.

A dolgok természetében fekszik azon psychologiai igazság, hogy minden ideiglenes állás, ideiglenes hatalom, melyről nem tudjuk meddig tart, kétségtelenül zsibbasztó. Igen sok ember, mert az ország gépezetének igen sok ága van, sok ember van, ki ha egy rendeletet kap, melyet végrehajtania kellene nem szól semmit, hanem zsebbe teszi és végre nem hajtja, hanem számot vet magával, valjon olyan embertől jön-e, kinek engedelmességgel tartozik; van-e állandóság azon hatalomban, mely neki azt parancsolta.

Hiba s tévedés — nehogy többet mondjak — a nemzeti szabadság barátainak túlcsapongásától jobban félni, mint az ország ellenségeitől; s azért mindig azon véleményben voltam, hogy nem kell kimélni az ellenséget, bármi alakban legyen is ellenünk, s nem kell félni, s nem kell legalább túl-

félni a túlbuzgóságától azon elemnek, mely kellőleg vezéreltetve kétségkivül érezni fogná azt a kitörés percében is, hogy ha túlmegyen azon vonalon, melyre oly férfiak fogják inteni, kik a hazának igaz hivei, s kik iránt minden becsületes ember, mint hű fiai iránt e hazának, bizalommal viseltetik, visszafogják magokat tartani tudni, s visszatartván, az ország bajait növelni nem fogják.

Az administratori rendszerbe bonyolitott urak ne feledkezzenek meg arról, hogy Szent István palástját sem az administratorok, sem az administratorokat gyártók részére nem varrták, s e nemzetben lesz annyi erő, hogy a palást mögé buvókat kiugratni s mindaddig üzni fogja, mig a közvélemény sujtó karja alatt össze nem roskadnak.

Kimondhatlan fontosnak tartom azt, hogy Magyarország területén minden ember bármily helyzetben legyen is, elmulaszthatlan kötelességének ismerje, miszerint a bécsi miniszteriumtól még csak kérdeznie sem szabad valamit, annál kevésbé pedig rendeletet onnan elfogadni. S ismétlem, ha a bécsi miniszterium részéről történt ilyes valami, ugy azt egyenes ellenségeskedésnek, s ha valaki által némi rendelet elfogadtatott, azt árulásnak tekintem. S mindig oda fogom szavamat adni, hogy a ki merészelt ilyes parancsot elfogadni, az a legszigorúbb módon, a mily szigoruságot a törvény ismer, büntettessék meg.

Nekünk egy kimondhatlan nagy bajunk van, kimondom őszintén: a mult századok kormányainak bűnei éretlenné tevék ezen nemzetet annyira, hogy hallgatni nem tud, midőn hallgatással megmenthetné a hazát, beszél, midőn tenni kellene, s ha beszél, nem válogatja meg jól a szavakat. Engedjenek meg uraim, nem éretlen gyermek nemzet-e az, melynek minden hirlapjaiban kikürtölik az ütközet óráját, ugy hogy az ellenség két héttel előbb tudja, s mi magunk is Pest belsejében csaknem minden tagja a háznak, nem érzett nagyobb

foglalatosságot, mint kérdezni, mikor lesz az ütközet, s tovább mondani. Másodszor: ugyan nyert-e ütközetet azon nemzet, melynek tribuneiről számszerint mondják el, mennyi ember áll a táborban, miszerint az ellenség magát kényelmesen tájékozhassa mind azon erőre nézve, melyet ellen kell vetni, mind azon percre, melyben megtámadtatik. Ha a hajdani bécsi Hofkriegsrath alatt, mely Magyarországban a török háborut a bécsi divánokról vezette, csak akkor nyert ütközetet a vezér, ha ellenkezőt cselekedett, mint Bécsből parancsolták, ugy mondhatom, ha a strategicus terveket e házból dictáljuk, a vezér csak akkor nyer, ha ellenkezőt cselekszik.

Mindenkinek megvan a maga köre, s én lelkemben meg vagyok győződve, hogy köréhez képest hatni a legnagyobb szolgálat, a mit mindnyájan a hazának tehetünk.

A munka napja nehezebb, mint a veszélyé; mert a veszély az egyest éri csak, ellenben a munka gyümölcse az egész hazáé. E munka tekintetében, oly közszellemre van szükség, mely általhatva a szabadság lelkesedésétől, azon meggyőződés által vezéreltessék, hogy a szabadságnak consolidatiójára jogszerü rend s jogszerü nyugalom kell.

Tagadni nem lehet, hogy voltak köztünk mindig olyanok, s még ma is vannak, kik a haladásnak ugyan nem szegülnek ellene: de azt őszintén nem is pártolják; hanem minden lépést bizonyos kénytelenségi nemakarással tesznek, mely már a kezdetet végnek szeretné tekinteni s minduntalan megállapodni.

A pálmafáról mondják, hogy legjobban nől, ha terhet aggatnak reá. Legyenek honfitársaim, mint a pálmafa. Sok mindenféle erkölcsi és anyagi terhet kellend a magyarnak viselnie! Nőljön alattuk határozottságban, mely nem lan-

kad, erélyben, mely nem ismer ernyedést visszaszerezni mind, a mi a nemzetet, Isten és ember törvénye szerint megilleti.

Bizzunk magunkban s ügyünk szent igazságában. Nem egy nemzettel történt már, hogy egy óra visszaadta, a mit századok elvesztettek.

Egy létező nemzetnek politikai egységét a faj, nyelv, vallásküllönbség nem teszi lehetetlenné. Legvilágosabb példa erre a politikai organisatio két ellentétes véglete: az Orosz-birodalom és a republicanus Észak-Amerika.

De kifejlett, s külön személyiségük teljes öntudatával biró nemzeteket egy állammá összeolvasztani lehetetlen.

Van a cimekben diplomatikai fontosság, kétségtelenül, de csak akkor, ha valóságot jeleznek.

A westfáliai, utrechti, hubertsburgi, bécsi, párisi, prágai békekötések mutatják, hogy Európa politikai térképe, s vele az európai államrendszer minden nagy válság után kisebb nagyobb átalakitáson ment keresztül. Most oly válság küszöbén állunk, melyről előrelátható, hogy birodalmak fognak itt szétbomolhatni, amott tömörülhetni, uj állam csoportulatok alakulhatni, nemzetek kelni, nemzetek enyészni, a mint okosan vagy oktalanul választandották állásukat.

Attila ideje óta nem látott a világ ily fegyverkezést. — Egész Európa nem egyéb mint egy nagy kaszárnya, melynek fentartása a népek csontvelejét kiapasztja, de háborut senki nem akar! mind ez a béke érdekében történik.

Valamint a győzelmeknél, ugy a nemzetek sorsa eldöntésénél is, Cicero szavai szerint: sokat tulajdonithat magának a szerencse, sokat más körülmények.

A világon lelkemnek semmi sem fáj annyira, mintha az ármánynak azon diadalát látom, hogy nemzetek, melyek nem ismerhetnek nagyobb kincset a szabadságnál, ármányok következtében a szabadság szent neve alatt egymás ellen vérontásra izgattatnak.

Én azt hiszem, hogy az igaz ügyben az igaz Isten velünk van, de csodákat velünk tenni nem fog, mert csodákat tenni nem szokása, hanem azt mondja: adtam 5—6 millió magyart, ebből keljen föl 5—6 száz ezer, feküdjék le az árulókra, s ugy nyomja le őket, mint a zsupszalmát.

A magyar megérezte erejét, a magyar látja, hogy mi erő van benne; s csalatkoztak azok, kik hitték, hogy a háromszáz esztendős nyomás által elszenderített oroszlán meghal. Az oroszlán csak aludt; a vész fölébreszté, — s a hosszas alvás után nemcsak hogy nem gyöngített erővel, söt pihenten áll, ha kell, megvivni a poklokkal is.

A magyar korona szent, s az örökösödés rende megállapitása óta nem vad erőszak s vérpatakok által lehet és kell ahhoz jutni; öröm, nem a keserüség, nem a kétségbeesés könyűinek kell a nemzet szemében föltünni, midőn a fejedelem Európa egyik legszebb koronájával fölékesittetik, áldás ohajtásának kell lebegni a nemzet ajkain és nem elfojtott átok és boszú indulatának dulongani a keblében. Reményt s jóllétet kell a fejedelemnek első felléptével terjeszteni, nem dulással s rombolással kezdeni meg pályáját!

Ki Magyarországon legjobb esetben is egy kis nyaktörés veszélyével járó forradalom utján akarná lapos erszényét megtölteni, az nem csak gazember volna, de még bolond is; mert ha forradalmi kisérletek pénz nélkül a világon még soha sem sikerültek, Magyarországon bizonyosan a terjedelmes uradalmacskákat zenditės által senki fiának ősei nem szerezték.

Én nemzetek éltetében csudákra, istenek közvetlen beavatkozására, nemtőkre s más ilyesekre nem sokat adok s a mint erősen hiszem az egyetemet örök bölcs törvények szerint kormányzó isteni gondviselést: ugy sérteni vélném a világok világának törvényhozóját, ha öt egy szeszélyes szultánnak képzelném, ki — ha kedve tartja — ok és eredmény láncolatának örök törvénye alól egy vagy más hangyabolyt kiváltságol, s eljő, közvetlen isteni befolyásával egy Lázár-nemzetet csudatevőleg feltámasztani. „God acts but by general laws“ — mond egy angol bölcs. Nemzetek életében más ternók nincsenek, mint talán észben s polgári erényben nagy férfiak, minő például az, kit én, nem gyáva hizelgésből, hanem meggyőződésből, a magyarok legnagyobbikának szoktam nevezni. — Ezek lehetnek véletlen ternók, minden egyébben ok van szorosan és következmény.

Valamint az amerikai nagy köztársaságban, a függetlenségi nyilatkozatot tanítják minden falusi iskolában, hirdetik minden egyházi szószékről, proklamalják adott alkalmakkor minden piacon, bár azt minden gyermek könyv nélkül tudja; ugy kivánnám én, hogy hazánk alapjogai uton útfélen ismét és ismét hirdettessenek, miszerint azoknak ismerete vérébe menjen át az egész népnek.

Én azt hiszem, nem az a loyalitás, a mely eszközül ajánlkozik a hatalom előitéleteinek uj meg uj experimentátiókra, hanem inkább az, a mely férfias nyiltsággal oda mu-

tat a veszélyre, a mely felé balitéletei által a hatalom magát is, a népeket is sodorja.

A hideg ész csak a rábirás okait mérlegeli föl, a szív cselekszik; ezt a psychologusok mind igy tartják.

Becsületes ember, ha hibázott, jobbat nem tehet, mint ha hibáját elismeri, s ismétlésétől óvakodik.

A nemzeti értelem csődületében bizodalomra mindig számolhat, ki a versenytért harcmezőnek s a versenyzőket ellenségeknek nem tekinti, vagyis — mint a „Hitel"-ben irva van — egymással s nem egymás ellen dolgozik.

Én nem vagyok a multak embere, s valamint az archaeologiai tudományt különösen kevesebbre becsülöm, mint a chemiát, ugy azt gondolom, a nemzet sorsa jobban áll, ha figyelmét elöre, nem hátra forditja. A multakból tanúságot meritsünk, mert ez a históriának feladata, hanem hogy mindig bántsuk a multat, semmi célra nem vezet. Megvallom: nem szeretem ha az ugynevezett táblabiróság gúnynyá tétetik, mert in fine finali azon táblabirák tartogatták 300 éven által a hazát. Nagy szerencsétlenségnek tartanám, ha a népképviselök 1848-ban azon politikát követnék, melyet a mult időben ezen táblabirák követtek; de sokat tettek, hogy a népképviselők ott ülhetnek a hol ülnek; azon táblabirák voltak annak lépcsői.

Furcsa volna, ha valamely rabló engem megtámad, s azt mondanám, a szolgabirót kértem, hogy ezen utra rendeljen csendőröket, hogy ne legyek megtámadásoknak kitéve, azt a szolgabiró nem tette, tehát rabló ur méltóztassék engem megölni. Ilyen bolond nem lesz az ember. Gondoskod-

tunk a nemzet védelméről akkor, midőn nem gondoskodott az, kinek hittel szentesitett kötelessége volt gondoskodni.

Fátyolt vetni a személyes bántalmakra lehet, söt midőn azt a haza érdeke kivánja, kötelesség is. De a komoly meggyőződéssel vallott elvekre fátyolt vetni nem szabad, legkevésbbé akkor, midőn minden a mi történik, meg annyi tanúság, hogy ezen elveken kivül nincsen és nem lehet üdve a hazának.

Nem bölcsen cselekszik, a ki valakinek égö szurok fáklyát ad kezébe, hogy lemenjen vele a puskaporos pincébe, mert hiszen „okos ember, bizni lehet bölcseségében.“ Én sokkal jobb biztositéknak tartom, nem suppeditálni neki az égö fáklyát, vagy elzárni elötte a puskaport.

A mesterkélt expediensek gyarló csónaka libeghet ideig óráig a sima viztükrön, mig szép csendes az idö, s a benn ülök gyönyörködhetnek helyzetük apró kényelmeiben; de keljen fel csak a vihar szele — a mint felfog kelni okvetlenül — a gyarló csónak a legelsö szirten darabokra törik, s a benülök bánata késö bánat lesz.

Egy emphemer-győzelem nem riaszthatja vissza medrébe a század szellemét, és ha az rögtön nem folyik is oly sebesen, mint valaha, de annyival inkább fog kitörni, ha erőszakkal visszatartóztatik azon menetelében, melyet számára az isten, a polgárosodás, a szabadság eszméje, és az érett Európa lelkülete kiszabott.

Nem tartom tanácsosnak némely dolgokról sokat szólani, gyakran a napvilág sugárai közül egyetlen egy sugár adja meg a dolognak világosságát, mely azon bizonyos pontra hull, mely pontot ismerni kell.

Az illusiók mámora hamar elszáll a ruinosus valóság fagyos ujjainak nyomása alatt.

Ne ajánlkozzék Magyarország máglyának, melyen a történelem kérlelhetlen logikája az osztrák sast elégeti.

Valamint igaz az, hogy ‚a népek szava, isten szava', ugy nehéz percekben az irott törvénynek végrehajtása is nagy részben a maga typusát az isten szavában találja.

Én rám mindig igen kellemetlenül hat, valahányszor egy nagy ember „confessio"-it olvasom: mindig egemből hullok alá; mindig tapasztalom, mennyire igaz, hogy a kit isteniteni akarunk, azt igen közelről megnézni nem jó; mert a közelség mintegy nagyitó, a sima tün is göröngyöt mutat. — Én a „selfbiography"-t csak Fouché-féle embereknél találom jónak, s nálok sem a miatt, a mit magokról, hanem inkább a miatt, a mit másokról mondanak; ama miatt nem, mert nekem ugy tetszik. hogy az önismeret a tehetségek legnehezbike; — hiába! az ember nem vetközhetik ki önmagából, s megesik még a legjobbakon is, hogy egyben másban önmagukat elfogult szempontból nézik, mert magunkhoz sokkal közelebb állunk, s az egyes részletek sokkal inkább elfoglalnak, mintsem hogy az egésznek áttekintésénél gyarlóság ne keverednék nézetinkbe. — A ki vádoltatik, ám védje magát; kinek élete titokrejtély volt, ám beszéljen — ha tetszik — titkairól; de a kit nyilvános életében egy nemzetnek tisztelő szerelme kisért, hagyja tetteit szólani maga helyett.

A rendszer görcsös erővel ragadja meg a társas élet ezer viszonyát, belészövődik minden ágaiba, körülgyürüzi ezerrétesen mint egy óriáskigyó; és hasson meg bár idővel a tisztább gondolkozás, hasztalan bontunk le egy közfalat, hasztalan oldunk egyes hurkokon, hasztalan sikamlunk ki egy-

két gyürüzet szorongásiból; rendszert, ép azért, mivel rendszer, foltozva javitni gyermekgondolat; ha valahol, itt igaz, mit gróf Széchenyi mond: hogy gyökeresen s nem mindig mázolva, foltozva kell reformálni. — A rendszeres törvényhozás ime kényes természete birta reá az angol fajt, hogy — igen kevés kivétellel — a codificatiónak ellensége lenne, s csak a szokásos törvényhez ragaszkodnék; mert azon véleményben van, hogy valamint minden egyébnek, ugy a büntetőjognak is együtt kell fejleni a népnek jellemével, szokásaival, erkölcseivel, melyekben soha nincs állapodás; s igy nézetök szerint amannak sem szabad megállapodni, hanem együtt kell fejlenie a nemzet napontai fejleményével. Innen van, hogy egy angol vagy amerikai törvénytudónak egy egész könytárra van szüksége, csak hogy hazája büntetőjogában honos lehessen; s a „rabu ismusnak", melyet Széchenyi gróf annyira utál, hogy felhabzó szenvedély és harag nélkül még csak nevét sem képes említeni, tágasb mező nyílik, mint más akárhol. Én nem ócsárlom az angol fajnak e véleményét; mert neki nem méregették soha gyámorvosi mindentudósággal cseppenkint, dráchmánkint ama lelki táplálékokat, melyek nélkül a közszellem ki nem fejlődhetik; s azért e közszellem istenmelege éltetőn is hatja át institutióinak vérereit, és megóvja a gyakorlatot mindattól, a mi „rabuláinak" poros könyveiben borzasztó vagy nevetséges foglaltatik, mig a „müvelt" Poroszhonban, hol a nevelés Enrópában legterjedtebb, de közszellemnek még csak hire sincs, a rendszeres büntetőtörvénykönyv mellett még az embereket kerékbe törik.—Azonban ép azért, mivel a szellemet, mely az angol fajnál a zavaros szokás tarkaságából egy rendes életet idéz elő, körünkbe nem lehet átültetni, s tán ép azért nem, mivel vezéreink a nap sugarát is drachma számra szeretnék beteg szemeinknek kijuttatni, — az angol rendszertelenséget ránk nézve igen rosznak tartanám. — Rendszer kell tehát; de rendszerre nézve, mint mondám, minden az alapelvtől függ. — Már én gondolkoztam e tárgyak körül, szétnéztem a bölcselkedők elméleteiben, ésmegvizsgáltam az élet jeleneteit, megfontolgatám, minő eredményt idéztek elő az elméletnek kisérletei; és megvizsgálám nemzetünk e részbeni állapot-

jait; és midőn az élet ezer torokkal kiáltá felém, hogy büntetőrendszerünkben a mennyi lépés, annyi tévedés; midőn látám, miként merittetik ki az embertelenséggel határos szigorúság s a rettentetés komor rendszere, ép ugy valamint a leglelkismeretesebb pontosság, minden legkisebb siker, minden legkisebb eredmény nélkül; midőn betekintéк történeteink évkönyveibe, és láttam, mikint vesztegel a nép müveltségi tekintetben századok óta mozdulatlanul, erkölcsben pedig sülyed naponkint: könnyü volt ugyan átlátni, mikép ez állapot büutetőjogunk fonákságából egyedül ki nem magyarázható: de ha megfontolám a kölcsönhatási kapcsolatot, mely a néperkölcs és törvények között szembetünőleg mutatkozik, lehetlen volt meg nem győződnöm, mikép büntetőjogunknál maga az alapelv gyökerében hibás, és foltozásokkal javithatlan. Ezen meggyőződés következtében, csupán azon kéréssel, hogy alkotmányos nemzet tagja levén, legyen szabad, igény és követelés nélkül, más vélemények mellett az enyéimnek is állani, előadám azon elveket, miknek alaposságáról éveken át tartott fontolgatás után lelkemben meg valék győződve. És nem érdemelném meg, hogy alkotmányos nemzet tagja legyek, ha arról, a minek alaposságáról mathematikai bizonyossággal meg valék győződve, másokat is meggyőzni nem törekedném. — Azonban hogy állott e részben a közvélemény? Ismerem az országgyülési munkálatokat, ismerem a törvényhatóságok utasitásait, ismerem azt a felületességet, melylyel sokan, kiknek idejök vagy kedvök nem volt e bonyolódott tudománynyal bibelődni, elcsépelt szójárások vágáskörében tekintélyes homlokredőzettel mozognak, miszerint a legvastagabb önmystificatio nélkül lehetlen volt nem látnom, mikép a közvélemény oda hajlik, hogy ha a törvényszéki birák állandósittatnak, botok s fogságnapok száma meghatároztatik, s célirányosabb tömlöcök épittetnek, a büntetőrendszer-javitás be lesz végezve. — És ez boldogtalan egy tévedés! Ennek ellenében két célt tüztem ki magamnak e tárgyra nézve; egyik: azon alapelveknek elfogadást szerezni, mik nélkül, ugy hiszem, nincs e téren üdvösség, elannyira, hogy jobbnak tartanám, ha még egy ideig törvény nem hozatnék, mint más alapokra épitve hozassék;

másik: a törvényekben feltalálható, de hanyagság s politikai érdekek által eltemetett jogszerüségeket tisztába hozva, oda hatni, hogy a törvényhatóságok, törvényes hatalmoknál fogva, tegyenek oly lépéseket, melyek a törvényhozásnak amaz üdvös elvekre alapitását előkészitsék. — E végre azonban tisztán és leplezetlenül föl kellett tárni a mostani rendszer gyökeres hiányait; mert csak igy lehet elérni, hogy haszontalan, söt káros foltozás helyett gyökeres javitás következzék, minthogy ennek a körülmény- és tárgyismeret nélkülözhetlen föltétele.

Alkotmányunk kifejlésének a nemzet meggyőződéséből kell történni. Minden javitásnál meg kell vizsgálnia, igazságos-e, a mit kiván? igazságtalant soha se kivánjon; de a mi igazságos, azt követelje, a közvélemény egész erkölcsi súlyának mérlegbevetésével követelje. Ha valakinek ez nem tetszik, róla nem tehetünk; — egy alkotmányos nemzet nem alacsonyithatja le magát koldusszerepre, — egy alkotmányos nemzet, mely hivatását érezi, s föllépett a haladás ösvényére azon nyilt szándokkal, hogy hivatásának megfelelni törekedendik, nem kárhoztathatja magát, néma hallgatásban várni, mikor méltóztatik ama confessionarius közlegény kegyelmesen jó kedvében lenni, s hat pénzecske zsoldjából egyet vagy mást tán koldusnak vetni. Nyomorult, gyáva nemzet volna az, mely alkotmánya dacára, minélfogva joga van megkivánni, hogy semmit róla nélküle, kegyelmi készségre alapitaná jövendőjét — kegyelmet még fejedelmétől sincs joga kivánnia; de igazságot még attól is, kinek joga van jó kedvből alamizsnát nyujtani, joga van rosz kedvből nem nyujtani; a mely nemzet ezt nem érezi, annak kebeléből hibázik minden életelem, annak jövendője nincs, az csak egy „élő szobor“, vagy inkább egy váz, melynek csontjait életizmok helyett sodronyok füzik össze.

„Ha emberek végett nem, ugy nem tudom, mi végett van a társaság“ — mond egykor Sieyes. — Az országlási tu-

domány tehát nem olyan, mint a számtan, mely a mennyiség eszméjének puszta jeleivel foglalkodik. Az országlási tan számvető részében emberek a számok; ép azon emberek, kik a számvetésnek egyszersmind céljai is. A status egy adott mennyiség, melynek factorait, az embereket, vennünk kell egészben, anélkül hogy e vagy ama lénytöredéket kedvünk szerint a számvetésből kitörölhetnők. Már pedig a szív, ép ugy lényeges része az emberegésznek, mint az ész; s igy minden országtani számvető, ki a szivet számolasából kifelejti, vagy épen ki akarja törölni, mondhatni, szám nélkül számol, és cél nélkül is. - Igenis, az ember egy öszhangzó egész, melyet individualitásában ugy valamint status-alkotó összeségében önmagával öszhangzásban kell tartani, nem pedig egyes részeit egymástól elválasztani, vagy épen ellentétbe hozni egymással. S igy, midőn emberről van szó, jónak csak azon tant vélhetem, miszerint az ész jayalja, mit a szív akar, s a szív akarja, mit az ész javal. Én tehát, a szívet észtől elválasztó rendszernek ellenében, bátor vagyok tisztelettel kérdezni: valjon nem biztosabb lélektani alapokra lenne e azon rendszer épitve, mely a szivet az észszel egybeolvasztani, s emberi viszonyokat illetőleg bármiről szóljon, mindig oly modorban szólani ohajtana, hogy észt és szívet egyaránt megnyerjen állitásának? Mert, mint mondám, az ember egy egész: jónak és okosnak kell lennie, hogy tökéletes legyen. Ezért áll a morál elválaszthatlan kapocsban a politikával; ezért igazak Berzsenyink bölcs szavai: „Miden országok támasza, talpköve a tiszta erkölcs.“ — Lám! ez csak a szív körébe tartozik, s az ész körében csak a jog lakik; de bár nem következik, hogy minden, a mi erkölcs, egyszersmind jog is legyen: annyi bizonyos, hogy jog nem lehet, a mi magában erkölcstelen.

Huzamos időn át két jeles hazafi vezérlé a javitási párt közvéleményét. És e két nevet, mikint egy volt tiszteletünkben, ugy elvek iránt is egybefoglalók. Azonban vettük észre, és lehetlen volt észre nem vennünk, hogy a két vezér egy idő óta nem karöltve jár, s utjaik mindinkább szerteágaznak. Egyes részletekben a siker egyik mellett szólt; de voltak

sokan, kik ugy vélekedtek, mikép e részletek oly üdvösségre, minő a magyarnak kell, hogy boldog legyen, vezetni soha sem fognak, ha elsőséget vínak ki magoknak az elvek fölött, miket a közvélemény a másikban személyesíte. — És a fejlődő nemzeti értelem gyakran veté föl vitatás kérdéseül: mi a különbség e két hazafi tervei közt? És jött az idegen is, és vezéreiről akará ismerni a nemzetet, és ez is kérdezgeté: miben különbözik egyik véleményvezér a másiktól? Természetünkhöz tartozik, hogy ha egyszer kérdés támad ember keblében, a felelet is elkövetkezik. — Igy támadnak pártok politikában. Kik az öszinte kérdésre önmaguknak öszintén megfelelnek, kiknek meggyőződésük van, képezik a pártok gyüjtő magvát, melyhez aztán sok vak utánzó, sok szennyes érdek és sok salak is csatlakozik. — És mondák az emberek: Az első közvagyonosság után akar vezetni közszabadságra; a második pedig közszabadság utján vagyonosságra. Amaz ezt tartja: „legyünk csak gazdagok, a szabadság majdan elkövetkezik;“ emez viszont: „csak szabadok legyünk, a gazdagság majd önkényt eljő.“ És ezek mondák: Az elsőnek igaza van: gazdag nemzeten nem packázhatni kény és kedv szerint, a vagyonosság önállást nyujt; és lesz szabadság, ha tehetség lesz. Századunk iránya anyagi érdekeknek ugyis kedvező; ez uton haladnunk nem lesz oly nehéz, mert ha engedélyre szólittatik fel a hatalom, anyagiakban engedékenyebb lesz, mint szellemiekben; ezek féltékenységet gerjesztenek, amott kedveznek kor és istenek; pedig „in ultima analysi“ a dolog csakugyan egyre megy, és minden lépés előre anyagi érdekekben, egy lépés előre értelemben; pedig szabadsághoz értelem kell. Ha neveltük a kéjelmet, sok erő marad ben a hazában, mely most kün elnemzetlenedik, minthogy kéjelmet itt ben nem talál; de találjon csak, s megszokja szeretni a hont; és ha szereti, majd csak eljárul egyhez máshoz is, s a nemzeti kifejlés sokszorozója egy számmal untalan szaporodik. Azért hát, ha néha egy kis betűjog áldozatába kerülne is, ám isten neki! hiszen örökre nem veszett el; legyen feláldozva, hahogy általa anyagi fejlődés tekintetében nyerhetünk annyit, mennyi fölèri az áldozatot. — És mások mondák: A másodiknak van igaza. Történetekben fekszik a tan. Nem mutat nemzetet a

historia, mely gazdagság által jutott volna el szabadságra; de mutat sokat, mely gazdagság által ős szabadságát elvesztette. Már Cato mondja: „Timeo, ne divitiae magis nos ceperint, quam nos ipsas.“ Csak oly gazdagság nem veszélyes a szabadságnak, mely a nemzet erkölcsi és anyagi tehetségének szabad kifejléséből szabadon fejlett; az, mit a kegyelem nyujt, mi jogok árán vásároltatik, tartós jólétet soha sem szül; s igy mindenek előtt ójuk meg a szabadságot, a mely már van; mit itt veszítünk, azt békés uton vissza nem nyerjük tán soha is; és azért jogainkból semmi áron! s mig itt egy részről mindig őrködünk, más részről emeljünk a szabadságnak sáncai közé mindig többeket. Szabadság nem veszit, ha megosztatik, söt mindenkor nő és erősödik. Midőn ezt tesszük, az anyagi fejlődést is legsikeresebben mozditjuk elő; mert ha igaz, hogy csak azon jólét tartós és állandó, mely a nemzetből fejlett ki önkényt és szabadon: a szellemi érdeket kell kifejteni, hogy a jólét kifejlődhessék önkényt, szabadon. A szabad szellem csudákat müvel az anyagon is. Ez ut — igaz — nehezebb és akadékosabb, indulatot és féltékenységet költ fel ellenünk: de a jog maga nem lesz áldozat; s ha gyöngék vagyunk, ha szabadságot védni, fejteni tehetetlenek: inkább akármi, mint testi jókért nyakunkba rázott szolgajárom. — Azért hát jog és szabadság legyen jelszavunk.

Igen is, szedvedett magyar hazánk, s pedig századok óta, nagyon is sokat szenvedett a közjogi surlódások miatt; de ezek nem nemzet és nemzet között forogtak fenn. E surlódások kutforrása egészen másutt fekszik.

A hatalom mindig terjeszkedésre törekszik. — Ez természetében van, s ezért szükségesek ellenében fékező korlátok. Hanem különösen a rettenetes emlékü II-ik Fülöp spanyol király óta, az európai udvaroknál kevés kivétellel a kabinet politika vált uralkodó eszmévé.

Kabinet politikának neveztetik az: melynél nem a népérdekek s népakarat, hanem az uralkodók egyéni vagy családi hajlamai s vágyai szabják az irányt.

Symboluma: XIV-ik Lajos ismeretes mondata: „az állam én vagyok.“

Ezen politika legnagyobb kifejlődésre azon dynastiáknál jutott, melyek mint a Habsburg-Lotharingiai ház különféle országok felett uralkodnak.

És ez természetes. Oly fejedelem, ki csak egy nemzet felett uralkodik, nemzet-közi tekintetben ritkán keresi és állandó sikkerrel soha sem lelheti fel saját érdekét oly irányban, mely a nemzet állami érdekeitől eltér. Például, akárki legyen Franciaország uralkodója, az nem követhet mást mint francia politikát. Politikája lehet helyes, lehet helytelen, lehet szabadelvü, lehet kényuri, de lényegében mindig nemzeti, mindig francia akar lenni.

A mely percben nem nemzeti, hanem tisztán családi politikát akar követni, megbukik. Példákat nem szükség idéznem. Ismeretesek.

A bécsi udvar helyzete különböző, söt ellenkező. Népeinek geniusa, jelleme, érdekei különbözők, itt-ott ellentétesek. Oly politikát lehetetlen követnie, mely lényegében magyar is, német is, cseh is, lengyel is, dél-sláv is, olasz is legyen; azaz mindezen nemzetek érdekeinek megfeleljen. Az megtörténhetik, s igen gyakran meg is történt, hogy a követett politika mindenik nemzet érdekeit sérti. De az soha sem történt és soha sem is történhetik, hogy mindenik nemzet érdekeinek egyenlöen megfeleljen. Ha egynek kedvez, mást bánt, ha egyet nyugasztal, mást keserit.

Ez fatalis egy helyzet, melyből a kabinet politika végzetszerüleg következett. S valóban a kabinet politika csakugyan a Habsburgház történelmében találja kulminatióját.

Nem igen tudnék uralkodó házat nevezni, mely többet szerzett mint ez, de olyat sem, mely többet vesztett volna. S a veszteségeknek még nincsen vége. A szerzés a szerencse szeszélyének müve volt. A veszteségek a kabinet politikai, ez pedig a helyzet végzetszerü kifolyása.

Hajdanta csak megtürték az uralkodók a népek befolyását a közügyek intézésébe. Alig volt ország, mely némi alkotmánynyal nem birt volna. De a mint ezen befolyást a kabinet politika kényelmetlennek tapasztalá, rendszeresen el-

következett az uralkodók ugynevezett „Isteni jogának“ (minő Isten-káromlás e szó!!) harcza a népjog ellen.

A harc célja egy, a mód kettő volt. A cél egységesiteni a hatalmat az uralkodó körül, miszerint a kabinet politika szabad kézzel birjon. A mód: felforgatni vagy elzsibbasztani az alkotmányokat és egy kormánygépezet alá összeszoritani a külön tartományokat.

Nem mindenütt sikerült e célt elérni. Angliában a tusa a királynak fejébe került, a népnek szabadságot hozott.

Azon állam-csoportozatban, melyet most osztrák birodalomnak hivnak, hajdan minden tartomány birt alkotmánynyal s az összeolvasztás iránya annyira nem volt meg, hogy még első Ferdinánd fiai is megosztották maguk közt az „örökös tartományokat.“

Később a kabinet politika teljesen diadalmaskodott Ausztriában; — az alkotmányok eltöröltettek, a tartományok egy állammá összeolvasztattak. A hatalom egységessé, s egységében korlátlanná lett.

De a magyar nemzet nem engedett, gyakran földhöz sujtva, uj erővel kelt mindig fel, mint a mesés Antheus, törhetlen erélylyel ragaszkodva az uralkodó házzali szerződésekkel biztositott önállásához és alkotmányához, mely még passivitása által is féket vethetett s gyakran vetett is a kabinet politikának.

Innen a közjogi surlódások. Nem nemzet és nemzet között folyt e surlódás, hanem a magyar önállás, a magyar alkotmányosság és a kabinet politika azon törekvése között, hogy a Habsburg ház uralkodása alatti országok zagyva csoportulatának egységes birodalmával Magyarországot összeforrasztva, egységet hozzon be a hatalomba s ezzel alapot szerezzen a dynastia „nagyhatalmi állásának,“ mit ez idő szerint, „a birodalom nagyhatalmi állásának neveztek el. És nem roszul neveztek, ha XIV. Lajos szava igaz.

Ez a mi „százados surlódásaink“ kútforrása.

A mi az én egyéni nézeteimet illeti, az bizony nem ujság, hogy én a köztársaság elveit vallom, ellenben az csakugyan uj-

ság, s nagy bizonyitéka a demokratia haladásának, hogy a monarchicus Angolországban lehet az én meggyőződésemet hirdetni a nélkül, hogy Angolország jóakarata kockára tétetnék. Jelen elveim és multamra hivatkozva senki sem vádolhat következetlenséggel. A cél, mely most előttem lebeg — a nép uralma ugyanaz, melyre mindig törekedtem. Ez volt változatlan célom s minden munkásságom iránya. De másként van ez a nemzet életében, midőn az elvek valósitandók; mert ekkor a dolog gyakorlati kérdéssé válik, melynek megoldásánál azon eszközökhöz kell nyulnunk, melyek rendelkezésünkre állanak és azon utat választanunk, mely legbiztosabban vezet a célhoz, mert minden ember köteles annyit tenni, amennyit csak tehet.

Röviden kimondom, hogy nekünk köztártasági intézmények kellenek, még pedig minden tekintetben; a nép fölség, a többség kormánya falun, városban, megyében és törvényhozó testületben.

---

2. Hazánknak mindnyájan mindennel tartozunk, a mit érdekében tenni képesek vagyunk. És e tartozás teljesitésének igyekezetében érdem soha sem lehet, mert mindig kötelesség van.

A politikában, mi nem szükséges, azt nem kell tenni.

A politikai gondolkozás árnyéklatai az általánok elves részletes alkalmazásánál tünnek ki határozottan.

A politika az exigentiák tudománya. Ha valaki oly utakhoz, módokhoz ridegen ragaszkodik, melyeket a tapasz-

talás impracticusoknak mutatott; ne dicsekedjék consequentiával; következetessége, a legnagyobb következetlenség, mert a célt áldozza fel az eszközöknek.

Politikára nézve a háznak kettő közül kell választani; vagy abból indul ki, mit kivánnak a körülmények, vagyis más szóval, mit kiván a politika, mely az exigentiák tudománya, vagy akar indulni elvekből. Én ugyan nem ismerek még országot, melynek a körülmények változékonysága szerint változólag kormányoztatni kelletvén, ügyei a cathedra abstract elvei szerint intéztethettek volna minden időben egyaránt külöbnség nélkül. De azért nem akarom mondani, hogy a ház ne tegye, hanem csak azt akarom, ha elvből indul a ház, készüljön el azon elv vaskövetkezéseit mindenekben elfogadni.

A közvélemény a közszükségekből fejlődvén ki, az idő mutató ujja rejlik benne, melynek a hatalom is hódolni tartozik.

A közvélemény vezetésében a vezéri hivatal nem önajánlkozástól vagy kegyelmes kinevezéstől, hanem választástól függ: itt tehát hasztalan akarna valaki vezérleni, kitől a közvélemény nem akar vezéreltetni; sőt ha valakit vezérének elválaszt is a közvélemény, mihelyt a választott érezni kezdi, hogy ő vezér, 's ahoz képest cselekszik, azonnal letétetik hivatalából.

Egy nemzet politikai életében a vezéri szerep a nemzet bizodalmától függ, véleményekben vezér csak az lehet, kit a közvélemény annak elfogadott; a közvélemény pedig pusztán szép szeméért vezérré senkit sem fogad, hanem fogad azon tények s elvek miatt, mikkel a közbizodalmat megnyerte: itt hát a vezérség nem valamely imperatori szerep, hol a vezérlettekre csak örökös rabszolgai vak

engedelmesség vár; itt a vezérséget a közbizodalom föltételezi, s a mely pillanatban ennek vége van, azon pillanatban lesz vége a vezérségnek is.

Alkotmányos nemzeteknek van bizonyos önegisége (subjectivitása), mely magát tárgygyá vagy eszközzé sülyesztetni önbecsének érzetében nem engedi, melyet bizonyos örökös gyámkodás, bizonyos kegyelmi szín bánt, minthogy általa megfosztatva érezi magát a jónak önerejéböli kifejtése örömétől és dicsőségétől; mivel az alkotmányos nemzeteknek van bizonyos nemzeti értelme és van bizonyos nemzeti érzelme; s amahoz a legdicsőbb logicával is hiába fordul, ki ezt maga ellen fölzudította. — És ezért hatalom a népszerüség, és ezért rosz számoló, ki azt könnyelmün eljátsza.

Szép hivatás vár oly hazánkfiára, kinek a születés vaktörténete oly nevet adott, melyhez érzelemmagasitó historiai emlékezetek csatolvák, mert csak szólnia, csak tennie kell az irányban, melyet hazafiság jelel, s első léptében fekarolja őt ama roppant erő, mi nélkül ma már az ébredés korában egy nemzettel sikeresen még csak jót sem tehetni — a népszerüség. Hiú törpe lélek az, mely népszerüséget mint célt vadász, de rosz számoló, mely azt könnyelmün eljátsza. Legyen bár nagy, de nagyot nem tehet; hasonlithat a mágnestűhöz, mely a hajón utirányt mutat, de utra soha nem mozdithatja.

Ezer évig tartá meg az aristokratia e nemzet életét, voltak dicső fénypontjai, voltak borús kétségbeejtő napjai e hazának. — Egyenetlenkedése a sir szélére vitte, de véráldozatokkal mosta el bünét, s átadá nekünk a nemzet életét, át a szabadság szüzen megtartott anyagát, melyből tétetett le uj chartánk alapja.

Kevés számu volt az aristokratia, természetesen nem kedvelt és támogatott a nép által, mint a polgárjogok kizárólagos birtokosa; gyülölt és üldözött fölülről, mint az

absolutismus ellensége, s megtörhetetlen gátja: és mégis megtartá a nemzetet.

Én akarom, hogy a nemesség kármentesitve legyen, s ezen kármentesités következtében biztositva legyen a népnek is szabadsága még a reactio esetében is, azt akarom, ha minden elveszne is Magyarországon, legalább az ne vesszen el, hogy a nép nyakát a robot ne nyomja.

Én biztositani akarom a nép szabadságát, s egyszersmind azt is, hogy a nemesség a maga kármentesitését kapja meg, mert a nemességben honfentartó elem van, s ki akarom az érdekeket egyenliteni.

Budapest, fővárosa hazánknak, de nem maga hazánk, szent a hazának földje a dús téreken, szent a hegyek és sziklák kopár ormain, egyaránt ad erőt az elszánt hazafinak küzdeni nemzetéért, szabadságáért; egyaránt érdemli meg, hogy kiontott vérével áztassa azt, mert egyaránt fogamszik meg benne a szabadság gyenge, de hihetetlen gyorsasággal erősödő csemetéje; nincs előnye a haza földe egy részének a másik felett, nincs több igénye Pest pompás csarnokainak, mint a földmives, a napszámos egyszerü gunyhójának; minden része szabad a hazának, s igy védeni kell; minden fia szabad a hazának, s minden egyesnek számára biztositani szent kötelességünk.

Ily nézetekből indulva ki, tevénk át üléseinket hazánk szabadságharcaiban kitünő szerepett vitt Tiszavölgye fővárosába Debrecenbe.

Ámbár Buda-Pest város lakosságát kimondhatlan nyomatékosnak s Buda-Pestet az ország szivének tartom; de urának tartani soha nem fogom. A nemzetnek szabadsága van s minden tagja szabad akar lenni, és e szót „nemzet“ valamint semmi kaszta, ugy semmi város magának nem követelheti. Csak a nemzet az, akit illet a nemzet sorsának eldöntése, s ez a nemzet jogainak, hivatásának s rendeltetésének érze-

tében oly erős, miszerint mindenkit, kinek ellenkező gondolat jutna eszébe, letiporni képes.

Bün és gyarlóság visszaélhet a legszentebbel is. Történt, s nem egyszer történt, hogy tudatlanság és szenvedelmek felizgattattak nemtelen célokra, vagy céltalanul. — Más részről voltak s vannak emberek, kik — mint Spanyolhonban II. Fülöp — azt gondolják, legalább szinlik, hogy nemzetek életében a sirkerti csend elégedésnek békés nyugalma; s ezeknél a hit vagy képmutatás kárörömmel ragadá meg az elriasztó jeleneteket, miket amott a bün és gyarlóság előidéztek. És a félelem nemleges gyönyörét vadászó gyávaság s a tespedésnek mozgástól undorodó lajhár-szerelme e szóhoz: „izgatás" — „agitatio" — értelmet kötött, mi benne nincs; vagy ha van, kivétel és nem szabály; s az „agitator" szót politikai türelmetlenség mint bünbélyeget süté homlokára az embereknek, kik mozdítanak; holott az izgatás ember életének legtermészetesebb attributuma, valamint mozgás minden életnek föltétele.

Quaequae immota quies nimium premit, illa peribunt;
Sed quae continuo sunt agitata, manent.

Az ember mig él, gondolkozik; a ki gondolkozik s társaságban él, gondolatait másokkal kicseréli, szóval, irásban vagy képletekben; s ez nem egyéb mint agitatio. Minden szó, minden hang, minden betü, a gondolatnak minden nyilatkozata agitatio. Az emberélet e természetes attributuma nélkül még ma is makkot ennénk az őserdők vadonaiban. Az agitatio tehát, magában véve, nem csak nem rosz, sőt nemzeteknél mint egyedeknél az életnek föltétele. Áll ez kivétel nélkül minden nemzetről, áll még azokról is, hol milliók fölött nyujtá ki vaskarját egy autocrator, kinek akaratja kényénél egyéb törvényt nem ismer; de kétszeresen áll oly nemzetnél, mely gépi nullitásra le nem sülyedett, melyet akaratja nélkül még csak boldoggá sem tehetni. Ily nemzetnél az agitatio szüksége, általában véve, soha sem szünhetik meg; egyes kérdések igen, de az összes nemzet az agitatio korán túl soha

sem emelkedhetik; mert ez annyi tenne, mint túlemelkedni az életen; életen túl pedig csak a halál van, — nemzetek életében nincs feltámadás. — Hiszen emberi mű politikában, mint más akármiben, örökké tökélytelen marad, a feltartóztathatlanul rohanó idők örökké uj viszonyokat s az uj viszonyok uj szükségeket idéznek elő; és éreztetni ama tökélytelenségeket, éreztetni az uj viszonyok szülte uj szükségeket, ép ebben áll az agitatio. Ismételem tehát: egyes kérdések túlérhetnek, érnek is az agitatio stadiumán, de a nemzet maga egészen túl soha nem érhet.

---

3. Negyedfél századon át közéletünk történelme alig volt egyéb, mint örökös küzdelem, a hatalom tulcsapongásai, s idegen erőszak ellen. S ha e miatt nemzeti létünk hátramaradott, s a közmüvelődésben nem tarthatunk lépést, nemzetünk geniuszának ruganyos fogékonyságával, ez a mi szerencsétlenségünk, de nem a mi bününk. Azonban tény, hogy a mit jogainkból a hatalom elvett, azt előbb utóbb, mindig vissza tudtuk szerezni, de arra nem tud példát találni emlékezetem, hogy a mely jogról nemzetünk egyszer lemondott, azt vissza birta volna szerezni.

A históriában csakugyan nincs példa arra, hogy egy nemzet, ugy a dynastia részéről, mint saját magában, annyi ellenséggel találkozzék, mint a szegény magyar.

E nemzetnek nagy szerencsétlensége van. Három századon keresztül lassanként leszállitottak a lóról, kivették a fegyvert kezéből, és férfias erejét a puhaság által elmálasztották. Engem ez nemzetem sorsa felett kétségbe nem ejt; mert tudom, hogy a népekben van egy magkő, magerő, mely gyümölcscsé fog érlelődni, mihelyt a kellő idő megvan, mely

az érlelésre megkivántatik, — a nemzet férfiasabbá fog válni, mint valaha volt; de arra, hogy megérjék, két oktató közül egyre van szüksége.

Vagy érlelni fogja az idő és gyakorlat, vagy a veszély. Mert a veszély is nagy tanitó.

A kapcsolt országok lakosai, nyolc század óta a legujabb időkig nemcsak a magyar nemzet jogaiban, szabadságaiban testvériesen részesitve voltak, hanem még a közös jogokon és szabadságokon kivül különös kiváltságokkal s javadalmakkal is felruháztattak.

Az $1847/_8$-dik évi országgyülésen alkotott törvények a nemzetnek uj chartája.

Háromszázévi küzdelmeinknek tizennégy király esküje és hitlevele által biztositott, de azok megszegése miatt soha valósággá nem válhatott függetlenségünknek biztos alapköve tétetett le e törvényekben.

Széttörettek a hűbéri bilencsek, szabaddá lett a hazának minden fia, szabaddá a föld, a nemzet minden fiainak édes anyjává a haza.

Az 1848-dik évi országgyülésen a haza független, fiai s földje szabadokká lettek; az ármány által a nemesség kezéből kivett fegyver a népnek visszaadatott; a tulajdon varázs ereje köt mindenkit e földhöz; a hazának néhány százezer természetes védői milliókra szaporodtak, és most veszhetne el e nemzet, most veszthetnénk el a szabadságot, most üthetné föl a zsarnokság, az absolutismus uralmát e hazában? Nem, az nem lehet, vagy ha gyáván oda engedjük mind ezt, akkor megérdemeltük, hogy szolgák legyünk s a kérlelhetetlen biró, a história, üsse a gyávaság ezer halálnál becstelenitőbb bélyegét e nemzetre.

Az 1848-ki 3. törvénycikk Magyarországnak visszaadá az önálló kormányzatot, melyre mindig joga volt, s melyet 50 év előtt különös, s igen világos törvénynyel is biztositott maga számára. Ezen törvénynek véleményem szerint természetes következése: hogy Magyarország minden beldolgainak önállólag kell intéztetni s kormányoztatni, a külviszonyokba pedig Magyarország érdekeinek szempontjából azon befolyással kell birni a magyar kormánynak a külügyek elintézésében, mely nélkül egy nemzet önállónak nem mondathatik.

Ennek nézetem szerint természetes következése, hogy valamint a polgári igazgatást, ugy a katonai igazgatást is önálló kormányzatot biztositó törvény értelmében, magyar s önálló szellemben kell intézni.

Az 1847/8-diki törvények tán csorbiták a királyi jogokat, tán megingadozták a trónt? Épen nem; söt ellenkezőleg: szilárditák azt, mert a trón szük alapra volt állitva az aristokratia kevés száma miatt, az 1848-diki törvények által 15 millió természetes védője lett a trónnak, 15 millió szabad ember szivében gyökerezett a trón és a király hatalma, tekintélye neveltetett, mert szabad nép és föld felett uralkodandott a király; mert nem biztosabb-e Anglia koronája, mint a muszka autocrata vagy chinai császár koronája? nem fényesebb-e a magyar korona, melyet tizenöt millió szabad ember tesz föl a fejedelem fejére, mint a cseh, vagy vaskorona?

Az 1848-ki törvények, erős meggyőződésem szerint, Magyarországon nem revolutio szüleménye. Az 1848-ki törvényekkel a magyar nemzet nem tett revolutiót; nem voltak azok semmi egyéb, mint biztositása azon jogoknak, melyek papiroson, és ha királyok esküje a papiros malasztjánál több volna, a királyok esküjében, s a velök kötött alkukötésekben mindig sajátunk valának isten és világ előtt. Törvényeinkben ki volt mondva, hogy Magyarország szabad és független, és semmi más nemzetnek alávetve nincs; még az is, hogy a király távollétében a királyi hatalom nagy részé-

nek gyakorlata a nádorra, mint helytartóra bizatott az új törvények által, nem új s nem ismeretlen szerzemény történetünkben; mert a nádor ezer év óta mindig a királyok helytartója volt: s más változás nem történt a dologban, mint csupán az, hogy a mely szabadságot, függetlenséget s önállást ennek előtte a kormányszékek s különösen a magyar királyi ugynevezett helytartótanács törvény szerint fentartani köteles volt volna, ezen törvények fentartása s biztositása miniszterekre, nem pedig egy kollegialis tanácsra bizatott. Ez volt az egész változás, minő változásokat azok, kik a a magyar históriát ismerik, többeket fognak föltalálni; mert hiszen maga a helytartótanács is nem oly régi institutio, a mult században hozatott be csak. Hanem azon magában csekély változás, hogy az igazgatás helyett igazgatók s a tanácsnokok gyülése helyett miniszterek állittattak, az országra nézve mégis egy nagy szerzemény volt, azon szerzemény t. i., mely által egyes emberek felelőssége alá vannak helyezve a törvények s a nemzetnek azon jogai, melyeket a kollegiumok, a kollegialis administratiók nem őriztek meg; mert testület magában véve személyes felelősséggel a gyakorlatban nem bir. Hanem épen az, hogy a miniszterialis kormányzat által a nemzet jogai, — melyekhez tartozott, hogy a népnek pénzével és vérével az ausztriai ház s bécsi tanácsnokai kényök kedvök szerint ne rendelkezhessenek, — mondom, épen ezen miniszteri felelősség, mely azon jogokat biztositandó vala, azt ragadta ki az ausztriai hatalom kezéből, mit mindeneknél nagyobbra becsült, t. i. az önkényes uralkodás lehetőségét az országon s a hatalmat, hogy a magyar nép vérével és pénzével nem saját hazánk javára s megmentésére, hanem a maga céljaira kénye kedve szerint rendelkezhessék. S e szándékát valósitotta is háromszáz éven át. Mert ha látjuk, hogy isten a jóllétnek, boldogságnak minő elemeit adta e földnek; ha látjuk, mennyi erő, egészséges, ifju erő van e népben, s végig nézünk az országon: keserves fájdalommal kell elmerülni az embernek a mult előtt, mily borzasztó végzet volt az, hogy a boldogság annyi elemeivel e jobb sorsra érdemes népnek oly szegénynek, oly nyomorultnak kellett lennie; mert vérének az önkény támogatására,

idegen nemzetek rabigába füzése végett kellett omlania, s keserves véres verejtékenek az ausztriai udvar végetlen s a népek szabadságával ellenkező szükségeinek fedezésére kellett fordíttatnia. Azt pedig nem lehetett megengedni, hogy kifejlődjék nálunk az erő s vagyonosság, mert féltek, hogy ha majd vagyonosabbak leszünk, nem fogunk akarni szolgák lenni.

Ez az 1848-ki törvényeknek nem mondom historiája hanem belső lényege.

Az egyesült muszka-osztrák hadak sem győzték volna le hős hazámfiait, ha nem lelnek árulót, ki segitse őket, azon emberben, kit — bizva becsülete és ügyességében — én emeltem föl a porból. Birván bizalmam — a sereg és a nemzet bizalmát! — élére állitám öt csapatainknak, neki hagyva igy a legdicsőbb szerepet, mely embernek valaha osztály részül jutott. — Mily halhatatlanság várt rá, ha becsületes tud maradni! De ő elárulta hazáját! Átkozott legyen neve mindörökre! Nem fogom fölszaggatni vérző sebeimet az esemény szomoru emlékével; csak annyit emlitek föl, hogy a világosi fegyverletétel koronáját képezte az árulás ama hosszu, titkosan létesitett rendszerének, miszerint az előnyöket, melyeket győzelmeink kezeibe adtak, föl nem használta; parancsaimat költött ürügyekre utalva nem teljesité; a sereg hazafias érzületét megrontá, bizalmát megrendité s hasztalan kockáztatás s mindenféle veszélyek által ép azon részét semmisité meg, melyet a katonai diktátorságra törő célzatainak megnyerni nem tudott. Csak isten kitanulhatlan bölcsesége fejthetné meg, miért engedé, hogy az áruló tervei sikerüljenek. Hiában hullottak el a hősök a hosszu harc alatt; hiában volt hazámfiai minden áldozata; hiában küldé csatatérre az ősz atya egyetlen gyermekét, agg napjainak támaszát, s jegyesét a mátka; hiában hajolt meg minden magánérdek a haza érdekei előtt; hiában emelkedett éghez egy szenvedő nép imája s kisérte ügyünket a szabadság minden barátjának lángoló rokonszenve... a szabadság nemtője hasztalan remélett jó sikert! Hazám ma vértanu,... mind bakók!

---

4. A törvény mindenek elött jogszerü legyen, mert hiú bölcseség az, melyet a jog tekintete nem vezet; de a jogszerüség határai közt kövesse a józan politika sugalásait, és ne felejtse, hogy a századokon át emelkedett országépület roppant boltjainak árnyékában millió élet, millió érdek nyugoszik, mely az igazság mellett gyöngéd figyelmet s kiméletet is követel.

Ám vessünk egy pillantást megyei rendszerünkre, melyet én, alkalmasint százezerek után és százezerekkel együtt, oly institutiónak tartok s hirdettem és hirdetek örökké, melyet a világnak bármely institutiójával sem volnék hajlandó fölcserélni, és országlási rendszerem ép azért a legtávolabbról sem franciás, mivel én a kifejlett municipalis életet imádom, a franciák pedig ugy az 1789-diki mint 1830-diki forradalomban, ugy a napoleoni korszak mint a restauratio óta, a minden helyhatósági életet elsorvasztó centralisatiót bálványozzák; — ám vessünk egy tekintetet megyerendszeri életünkre. Van-e egy hatalmas eszme, egy fontos ügy, egyetlen érdekes tárgy, mire nézve a megyegyülések kevés hónap alatt oly elmesurlódást s ennek következésében oly eszmeközpontositást nem eszközöltek, minöt más eszközök által annyi idő alatt elérni lehetlen volna? Nézzük akármelyiket az 1823-diki szomoru, de szivemelö emlékezetü kérdéstöl kezdve, egész a vegyes-házassági ügy kérdéseig! 1823-ban fegyveres erő környezé a tanácskozásokat, fegyveres erö foglalá el a megyék palotáit, a jegyzőkönyvek szétrepesztettek, s a fegyverektől környezett nemesség hársak árnyékában mennydörgé a szabad szót, melyről az ember azt gondolá, elvész, mint homokban a vándor nyoma: és mégis minö eszmeközpontositást eszközöltek e gyülések! megláthatjuk jeleit az 1825-diki országgyülésre adott utasitásokban s azon országgyülésnek irományaiban, törvényeiben. — És igy hasonlóan minden nagy és fontos kérdéssel.

Nekem kevés az a szabadság, mely csak a választottak által gyakoroltatik; nekem otthon is kell szabadság; ezért a megyei municipiumot a nép millióinak alapján kivánom örökiteni.

A világon gyakran nagy dolgok csekély ok eredményei.

Igy a mechanikában gyakran nagy fölfedezéseknek csekély feltalálója szokott lenni.

Az eddigi statusférfiak s politikusok nézete az volt, hogy a felelős miniszterium merőben összeegyeztethetlen a municipalitással; én az ellenkezőt állitom, mert mikint az istenség létéléről, oly tisztán meg vagyok győződve, hogy igen is össze lehet egyeztetni, hogy minden hatalomnak saját körében annyi önállást s függetlenséget kell adni, hogy a fensőbbek által el ne nyomassék; de azoknak törvényes intézkedéseit ne is gátolhassa, mert nincs nagyobb ellensége a szabadságnak, mint a mit ‚zu viel regieren'-nek neveznek.

A magasból lehetlen az egyes érdekeket, kivánatokat kitudni s kielégiteni.

Ezért a valódi szabadságnak nincs más kulcsa, mint e kettőt összeegyeztetni.

És ha eddig nem tudták e kulcsot feltalálni, én leszek első.

Ha igaz, hogy a centralisatio fentartja a nemzetiséget: a közgyülések az idők tanusága szerint tüzhelyei a nemzetiségnek; de hogy mikint eszközölhetik ezt miniszt. zárt levelek? Vagy tán a nem-magyarajku képviselőktől kell félnünk? Hiszen eddig csupán a nemesség vett részt a gyülésekben s mégis Liptóban akárhányszor tótul tanácskoztak. A képviselet behozatával ez lehetetlen.

Erre nézve csak Zemplénmegye érd. követének figyelmeztetését kell elfogadnunk; miszerint a miniszteriumnak hatalom adassék, hogy a gyülést, a választásokat felfüggeszthesse s egyes ábrándozókat befogathasson.

Ha pecsételt levél kormányoz, nincs biztositva a nemzetiség; ez hitem szerint csak a népképviseletre bazirozva állhat meg.

A törvényjavaslatot illetőleg az eszközökre nézve nem igérek csalhatatlanságot; csak egyet kérek, hogy ne vegyék demokratikus irányzatnak.

Egyedüli cél: megmenteni a megyerendszert az enyészettől s biztositani a nemzetiséget és szabadságot.

Kik ellenkező véleményen vannak, ám próbálják meg a hozott törvények végrehajtását tisztán nemesekből álló közgyülésekkel.

Képviselet nélkül személy és vagyonára nézve veszélyeztetve van a nemesség.

A kármentesités csak egyetlen feltétel alatt van biztositva. Én nem akarom reszkirozni a nemességet.

A másik fontos ok a képviselet mellett, hogy a hozott törvények életbeléptetése iránt bizonyos kulcsra van szükség.

E kulcsot, revelatiót a megyék adják, ha tisztán nemesek fogják adni, oly munka fog dolgoztatni, mely mindent veszélyeztet; én előre borzadok a gondolattól.

Hozott reformtörvényeink meghozattak; de a papir nem ad semmit; szigorú s észszerü rendeletek szükségesek, melyek az adatokat sekurizálják.

A fenforgó kérdés iránt szavazást nem akarok, mert nem akarhatom, hogy ily körülmények közt egyéniségek designálva legyenek.

Kész vagyok egyezkedni, ha tud valaki helyesebb módot.

Én igen nagyra becsülöm azon miniszterek bátorságát, kik tiszta szándékkal felelősséget vállalnak magukra a megyék jelen állapota mellett. Én nem vállalhatok. Arról is gondolkoztam, hogy tán az intelligentiának kellene nyomatékos befolyást adni. De ez ellen is egy hatalmas ok az, hogy a nemesség nagyobb része kizáratik, ha tán csak az irás- és olvasási képességet vesszük fel bázisul.

Hogy a nemesség fejenkínti szavazata mellett a községek képviselőket küldjenek, el nem fogadhatom, mert egyelőre látható a roppant aránytalanság s kiszámithatlanok a

következések. Igy p. o. csak Csanádmegyében ugy állana a nemesség a képviselőkhöz, mint 900: 72. Nincs meg a szükséges kontrapondium, mely megmenthesse a nemességet s nemzetiséget stb.

A francia forradalom elötti miniszteriumi felelősség nem fér össze a municipiumokkal, de az angol és északamerikai igen, hol a kinevezett tisztviselő vakon engedelmeskedni nem tartozik.

Volt eset, hogy a jury az alsó tisztviselőt elitélte, mert a miniszter parancsolatjának engedett.

Az e tekintetbeni kompatibilitás az értelmezéstől függ.

Az angol és amerikai gondolkozás jobb, mint a francia centralisatió, mely mellett a nemzet jogai biztositva nincsenek.

Ha a felelősség ugy értelmeztetik, miszerint felelős a miniszter az iránt, hogy törvénytelenül cselekedni nem fog, végrehajtja azt, mit a törvény kezére bizott, s nem fogja elmulasztani, meg van a köre szabva. Részletekbe bocsátkozni nem kell.

Hogy minden teljesüljön, mit a miniszterium akar, erre nézve gát a municipium; de ha a miniszterium csak törvényest akar, a nemzet megszokja az engedelmességet, midőn az eddigi rendszer mellett az engedetlenségben találta az erényt.

Látom még a távolból is, és leirhatlan aggodalommal látom sürüdni a jelenségeket, melyek arra mutatnak, hogy a megyei institutió épségét veszély fenyegeti.

A megyéket még ugyanazon törvények is az alkotmány védbástyáinak nevezik, melyek a parlamentaris kormányzatot felállitották. Tagadhatlan bizonyitványa ez annak, hogy az 1847/8-diki törvényhozás a megyei institutio épségét a parlamentaris rendszer mellett is szükségesnek tartotta s s mégis volt győződve, hogy a kettő között semmi kiegyenlitési szükség, mert semmi ellentét fenn nem forog; hanemcsak annak szüksége forog fen, hogy a

megyei szerkezet (organisatió) a szabadalmas alapról a népképviseleti alapra tétessék át.

Egész világos e részben az 1848 : XVI. t. c. Nincs ott egy szó sem a megyei rendszernek a miniszteriális felelősséggel öszhangzásba hozataláról, hanem csak a megyei szerkezetnek a közszabadsággal öszhangzásba hozataláról; és e végett a megyei szerkezetnek népképviselet alapján rendezése van elrendelve, és semmi más; legkevésbé pedig hatóságának a miniszteri kormányzat kedveért megcsonkitása.

Ellenkezik igen is a megyei rendszer a centralisatió kárhozatos irányával, de nem a parlamentaris rendszerrel. E kettő annyira nem rokon fogalom, hogy elég szétnézni a világon, miszerint meggyőződjünk, hogy épen ott van centralisatió, a hol parlamentaris rendszer nincs, ellenben a hol, mint Angliában, Olaszországban a parlamentaris rendszer valóság, — ott a municipalis istitutiók virágzanak, s a szabad népek érzelmeiben mindenütt nem a centralisationalis, hanem ép ellenkezőleg a decentralisationalis irány nyilatkozik.

Valóban a megyei hatóság megcsonkitásánál sólyosabbbel kalamitás alig is érhetné szegény hazánkat.

Mindenek fölött ohajtom, hogy a nemzet jobbjai törhetlen erélylyel őrködjenek a megyék és municipiumok ősi hatóságának megőrzése fölött. — Ebben van az enyészettőli mentségnek utolsó reménye. — Más a parlamentaris kormányzat, más a centralisatio. Más a miniszteri felelősség, más a miniszteriális omnipotentia. — A világon minden ország, még maga Franciaország is a decentralisatio felé gravitál. Ez a szabadság eszme progressusának természetes logikai postulatuma. Isten ne adja, hogy ép akkor, midőn az egész müvelt világ a decentralisatio szükségét vallja, épen Magyarország legyen az, mely hátrafelé haladva, mint rák, megbecsülhetlen municipalis institutioinak lényegét a centralisationak hozza áldozatul.

Csak izmosodjék meg a földmivelő népben a öntudat, csak emelje magát előbbre s előbbre törő erélylyel a városi polgárság azon állásra, mely a nemzet közéletében őt megilleti, ez az, a mire hazánknak szüksége van, hogy szabaddá, erőssé, boldoggá legyen.

Ideje, legfőbb ideje, hogy a demokratikus elem — azon szabad földmives nép, melynek tisztes foglalatossága az emberi önérzetnek s a szabadság szeretetnek örök forrása, és a civilisatió hordárjaivá hivatott városok iparos és kereskedő polgársága, magasztos rendeltetésük öntudatában, siessenek érvényt adni, az életben azon független befolyásnak a közügyek intézése körül, melyre a törvény által hivatva vannak.

---

5. Oly kormány, mely magával tisztában van arra nézve, hogy a szabadságot és alkotmányosságot akarja — és csak a túlszabadságot nem akarja — mert azon visszaéléseket nem akarja, melyek kompromittálják az alkotmányosságot — mindig elég erőt fog találni magában, és a nép józan gondolkozásában, orvosolni és elháritani a túlcsapongási kanyarulatokat.

A tények meztelensége a leghóditóbb ékesenszólás. Mikint a jó cselekedet isten előtt többet nyom, mint a puszta imádság legszebb phrasisa; mikint a kiontott vér rémitőbben kiált, mint az átoknak szóvillámai: ugy a megszaggatott törvény felmutatott rongyai hangosabban szólnak, mint minden panasz. Én adatokat, én tényeket sorolandok el, hiven, igazán, leplezetlenül: kivetem inditványomban az orvoslat utolsó reményhorgonyát a mérséklet kötelén, de azon határozottsággal, hogy ha ezen remény is csalna, jöjjön bár a mi jő, én a legszigorubb törvényes eszközök elővételere kész vagyok, mintsem gyáva panaszszal türjük, hogy a magyar

törvény, a törvényhozás méltósága, a biró hatalom törvényes hatósága sárba tiportatva maradjanak.

Gyülölség szeretetet soha sem terem. Nemzetiségünket vágyunk terjeszteni? ne riasszuk vissza szeretetlenséggel a közeledőt; ezt a józan politika kárhoztatja s a kereszténységnek mindnyájunkkal közös alapelve, mely igy fohászkodik: Mi atyánk, ki az egekben vagy. E szóban a testvérszeretet elve rejtezik, s ezt gyakorolnunk kell egész életünkben, ha igazán ohajtjuk, hogy idegen ajku polgártársaink nemzeti érdekeinkhez simulva, igy emlitsék a közös hon édes szent nevét: Mi anyánk, ki a földön vagy.

Meg kell, nézetem szerint, a viszonyokat különböztetni. Először is itt vannak uraink s hölgyeink, kiknek magyar név s a magyar hon áldásainak tejszine jutott, s kik mégsem magyarok. Ezektől, azt hiszem, nem csak a jog megengedi, de a politika is javasolja, hogy a nemzet már követeljen. — Itt vannak másodszor azok, kik az alkotmány sáncain kivül állanak; ezeknél van helyén Széchenyi gróf tanácsa az alkotmányi szárny iránt; de, nézetem szerint, a nemzetiségi szárnyat itt sem lehet egészen védelmi veszteglésre kárhoztatni, sőt inkább azt is tanácsos gondosan, óvatos lépésekkel előre vinni.—Értem itt különösen a nevelést, azon alapelv szerint, hogy nyelvét senki szájából kitépni ne törekedjünk; a magános élet mysteriumaiba ne nyuljunk szentségtelen kezeinkkel; de már azt kivánjuk meg, hogy a köz, a nemzeti élet magyar legyen, s a mennyiben köz és magános élet egybefügg, az idegen meghagyása mellett a magyarnak is hely engedtessék. — Végre jőnek a valóságos ellenségek. Ezeknek ismét két osztályuk van: ben az anyaországban, és ezen kivül. Amazokra nézve ugy vélekedem, hogy a hol gúny, megvetés, ármány s nemzetártalmas törekvés mutatkozik, ott ezeknek ellenében a magyar nemzetnek férfias önérzettel s komoly, de magát lealázni nem engedő méltósággal kell föllépnie, s jobbjában a törvénynyel, baljában minden kitelhető

méltányossággal lépve az ellenség elibe, annyit legalább nem türnie, hogy ellenséges törekvéseik még a közállomány ótalmában s jóvoltiban is részesüljenek; mert ezt (például a status ótalma alat levő köznevelőintézetekben garázdálkodó nemzetellenes társulatokat) türni, valóságos öngyilkolás.

A magyar eddig oly bőkezüen osztogatta a nemzeti jogokat, megszokás hatalma volt ez. Szent István mondá, hogy az egynyelvü nemzet gyenge, az gondoltuk mi is, hogy a bölcseség köve ebben fekszik. Szent István királynak igaza lehetett, mert a magyarnak európaizásra vala szüksége, de azon körülmények megváltoztak. Eddig Magyarországra ugy mutogattak, mint az igéret földjére, a kivándorolni akaró népeket nem Missisippi, de e tejjel mézzel teljes honra utasitották, mint valami megvetett személyhez, melyre mindenkinek joga van; most ha látják, hogy nemzetiségünket biztositandók a külföldiek befogadásában ovatosabbak akarunk lenni, azon váddal fognak terhelni, hogy ismét chinai falakat emelünk. Ez nem áll; megmondá Borsod követe, hogy elzárkózni nem célunk, de a honositás, a naturalisatio kérdése oly tér, mit minden nemzet saját körülményeihez képest elintéz. A hollandnál nincs emberszeretőbb nemzet, ez minden embert szeretne hollandusnak nézni, a mit ha gyarmataira tekintünk, természetesnek fogunk találni. Ellenben a szardiniai annyira megy, hogy ki az országban lakik, de a naturalisatio kiváltsággával nem bir, végrendelet nélkül nem öröködik, nem lehet haszonbérlö, de még lakos sem.

Én nemzettől nemzet irányában méltó panaszt, de még alaptalant sem szeretek hallani, és azért talán igen kevesedmagammal, kik Pestmegyeiek vagyunk, én voltam az, ki már évek előtt, midőn a jelen viszonyokat mégcsak gyanitani sem lehetett, Horvátország részéről miután a magyarok ellen méltatlan, alaptalan, a nemzetiség, ugyszinte más jogok és szabadságok elnyomásának vádjai hozattak fel, Pestmegye közgyülésén azt mondottam: hogy a hol szitogattatnak egy

nemzetnek érzelmei másik nemzet ellen, ott a kapacitatio nem használ. Én elnyomni senkit a föld kerekségén nem akarok, és hajlandó volnék azt mondani horvát atyánkfiainak: ha meguntátok a hétszázados kapcsot, menjetek isten hirével, áldásom reátok, legyetek szabadok és boldogok. Akkor ezen eszmén legjobb barátim is megütköztek, most csak annyit mondok, ha igaz, miképen Magyarország törvényhozási története folytonos bizonysága annak, hogy a magyar nemzet a horvátok irányában mindig testvéri indulattal viseltetett, minden jognak és szabadságnak osztályosaivá tette őket nemcsak, hanem különös kiváltságokkal is ruházta fel, ha igaz, hogy ezen állapoton a legközelebbi országgyülés nem változtatott semmit, sőt a közös jognak és szabadságnak áldásait reájok is kiterjeszteni iparkodott, ha igaz az, hogy ezen képviselőház a válaszfelirati viták alkalmával mindjárt kijelentette: miképen valamint önállásából és nemzeti jogaiból semmit fel nem ad, ugy a horvát nemzet igazságos és méltányos kivánatait mindig a legszivesebben hajlandó teljesiteni; ha ezt, mondom, tekintetbe veszem, és más részről lelkem szemeit végigfuttatom azon irtózatos szerencsétlenségek tömegén, melyek a polgárháborúval járnak, azt gondolom, hogy itt az idő, midőn a képviselőház tanácsot tartson önmagával, miképen akarja beváltani azon szót, melyet az országgyülés elején mondott, t. i. hogy a horvátoknak minden igazságos és méltányos kivánatait teljesiteni hajlandó.

Én Magyarországon a vélemények különbségének kiegyenlitésére, a kedélyek lecsillapitására, Magyarországnak minden népfajok érdekében boldogságára csak egy utat ismerek, s ez az, hogy senki ne gondolkozzék oly lépésről, mely azt foglalja magában, hogy Magyarország nem egy status, s hogy a külön népfajok külön statust követelhetnek magoknak. Ezen alapon vagy szertebomlik Magyarország vagy pedig kard éle határoz. Hanem ha azt vesszük, hogy Magyarország egységének alapján minden ember jogban, szabadságban, törvényben, kötelességben egyenlő legyen, s ne tegyen különbséget az, minő templomban imádkozik va-

laki, s minő nyelven szól szomszédjához, ezen alapon van egység. De ha külön status-existentiát követel magának rác, tót, oláh, nem lehet egység. Én tehát nem a népfajok egymás irányábani balancirozásban, hanem a közös jogban és szabadságban keresem a haza megmentését, nem pedig ott, mert a szerbek vajdát követelnek magoknak, tehát az oláhoknak is adjunk kapitányt, hogy az a magyarok mellett szólaljon fel a szerbek ellen, mert ez ma ugy van, holnap pedig a magyar ellen fordulhat, és ha tévedés van egy irányban, a mely Magyarország dismembratiójára van intézve, ne vigyük által a többi népfajok közé.

Ha a szláv izgatások célra vezethetnének, annak az elporlásnál egyéb következése nem lehetne, azon elporlásnál, melynek végső vége, de nem végső vége még, hanem közbenső phasisa egy bizonyos nagyhatalom szolgaságábai elmerülés volna; de mely épen azért, mert szolgaság, és bizonyos természetellenes alapon nyugszik, a szláv elemek sem jövendőjének, sem szabadságának, sem vallásaiknak biztositását, de merem mondani, még csak nemzetiségeit sem biztositaná.

A magyarnak az oláhval s az oláhnak a magyarral testvéries egyesülésben van mindegyiknek boldog jövője, nem pedig, ha az egyik elhagyja magát ámittatni a másiknak elnyomására, mert akkor oly fegyverhez nyúl, melylyel magát is sujtja.

Én kijelentem, hogy az oláh egyház függetlenitését, elválasztását a ráctól, a körülményeknél fogva szükségesnek tartom, és azon vélekedésben vagyok, hogy ennek meg kell történni, ámbár ezt illogikusnak tartom, mert illogikus gondolat, nyelv szerint mérni a vallást s nem hit szerint, mert hogy valaki zsidó, római katholikus, keleti egyházbeli, vagy református, azt értem, hanem hogy van német vallás, oláh vallás, rác vallás, ezt nem értem.

Meg kell vallanom, hogy radikális hibát látok, talán még a multakból, oláhajku polgártársaink közt, azt, hogy nyelvöket és vallásukat elannyira identifikálják, hogy midőn méltán szólalnak fel a rác hierarchia nyomása ellen, melyet meg kell szüntetni, akkor saját keblökben a hierarchia nyomását nem veszik észre. Pedig mondhatom, az annyira terjedt, hogy a keblökbeni papság egy része egyszersmind tulajdonképen politikai kormány is. Nem lehet politikai dolog, a melynek elintézésébe valamely püspök vagy lelkész be ne folyjon. Ha ezen urak felfognák, hogy nem az a hivatásuk, hogy politikai kormányt képezzenek, hanem a népet erkölcsössé és miveltebbé neveljék, akkor sok dolog másképen állana; mert minden népnek állapotja rosz karban van, hol a pap több mint pap, hol az egyszersmind politikai hatalmat is gyakorol.

Azt értem, hogy bizonyos területnek, melyet megyének hínak, fötisztviselője vajdának, vagy föispánnak, vagy akárminek neveztessék, hanem egy országban, mely egy, hogy hivatal méressék népfajokra, az absurdum.

A nemzetiségi kérdés megoldása csak az által nyerhet állandóságot és biztosságot, ha Magyarország — mig egyrészt saját területi épségéhez és politikai egységéhez tántorithatlanul ragaszkodik — másrészt őszintén barátságos politikát követ azon szomszéd fejedelemségek irányában, melyeknek függetlensége és szabadsága iránt román és szerbajku polgártársainknak, mint fajrokonainknak meleg rokonszenvet kell természetesen táplálniok.

Oly nemzet ellen támadni fel, mely minden jogait s szabadságait nyelvrei tekintet nélkül testvériesen megosztja a hon minden polgáraival, oly cselekedet, melyet méltó hálátlanságnak nevezni.

Soha szó jobban elferditve és félreértve nem lett, mint ez, hogy: nemzetiség; elannyira, hogy nagy jótétemény lenne az emberiségre, ha én szerencsés lennék valamit tehetni azon eszme megértése és földeritésére, melynek viszás fölfogása vagy kiszámitott eltorzitása egyik leggonoszabb eszközzé lett a zsarnokság kezében a szabadság megrontására.

Szabad legyen mindenekelött kérdenem, ha az Egyesült-Államok népe, nemzet-e, vagy nem? van-e nemzeti kormányuk vagy nincs?

Nemde önök azt felelik: igen! s mégis az Egyesült-Államok népe nem ugyanazon vérü, ugyanazon faju vagy ugyanazon nyelvü nép? Sok millió angolul beszél; mások franciául; mások németül; mások spanyolul; mások dán, svéd és ind nyelven: de azért az Egyesült-Államok népe: nemzet, még pedig egy s nem több nemzet.

S a kormány, söt az egyes államok, többet mondok: még a különféle városok törvényhatóságai is nem hoznak törvényeket, nem kormányoznak, nem igazgatnak mindazon nyelveken, melyek az Unioban, az egyes államokban vagy az illető városokban divnak . . . s mégis nemzeti kormánynyal birnak.

Tegyük föl most, hogy megátkozva mint egykor Babylon épitöi — egyszer csak fölkel az Egyesült-Államok népének egyik része és azt mondja: „Azon unio, melyben mi élünk, ránk nézve nyomasztó. A mi törvényeink, intézményeink, a mi állami és városi kormányzatunk, söt szabadságunk is ránk nézve elnyomatás! Mit az unio! a jogok! a törvények! a szabadság! a történet! a földirat! az érdekek közössége! Mindez semmi! a nyelv, csakis a nyelv minden! Oszlassuk föl az uniot; az államokat, s magukat a városokat is. Oszszuk föl az egész területet nyelvek szerént s hagyjuk aztán a külön nyelvü népeket külön élni és külön államot képezni. Mert minden nemzetnek joga van a nemzeti élethez s nekünk a nyelv a nemzet, semmi más; s önök uniója, jogai, törvényei és szabadsága is, jóllehet mindnyájunkkal közös — nekünk elnyomatás, mert a nyelv az egyetlen alap, melyen az államok megalkothatók; minden egyéb zsarnokság!

Mit mondanának önök ily elmélkedéshez? mi lenne a nagy

unioból? Mi lenne az alkotmányból, Amerika legnagyobb emberének e dicsö végrendeletéből, e halhatatlan csillagból az emberiség erkölcsi egén? Mi lenne még a hazából is, hol a szabadság szelleme szárnyra kelt s az ébredö remény fölföl-deriti az emberiség jövőjét? Mivé lenne a nagy és hatalmas köztársaság összege, ha megtámadtatnék állandóságában a nyelv dühének vad kezei által? A hol most az emberi boldogságnak emelt s ezt hirdető templomok közt jár, — ugyanott csakhamar e templomok romjait tiporná az emberi remények és alkotások törékenysége fölött gyászoló honfi és idegen . . .

Szerencsés vagy Amerikának szabad nemzete, hogy házadat az egyetlen szilárd alapra épitéd, a közös szabadságéra! Szabadság! Oly tartós elv vagy te, mint a világ, örök mint az igazság, s átalános minden éghajlat alatt minden időben miként a gondviselés! A te országodban nincs zsarnok, ki Eris almáját dobja az unio tagjai közé! a te országodban nincs zsarnok, ki a gyülölség dühét gerjeszsze föl az egyes nemzeti családokban . . . a nemzetek gyülölségét, az emberiség ez átkát s a zsarnokság mérgezett gyilokját! . . .

Mi dicsö dolog láthatni partjaidon a különféle országok elnyomottait, kik csakhamar tagjaivá lesznek nagy nemzetednek ujjászületvén a szabadság elveiben!

Oh vajha én is ezt tehetném! de nem tehetem, mert én kimondhatatlanul, határtalanul, forrón szeretem szülőföldemet. Jobban szeretem életem és boldogságomnál; jobban komor szenvedéseiben mint szeretném legragyogóbb és legszerencsésebb napjaiban.

Mi teszi a nemzetet? Talán egyedül a nyelv? Akkor nincs nagy, nincs hatalmas nemzet a világon, mert nincs valamire való ország a föld hátán, melynek népessége milliókra rug, hol több nyelven ne beszélnének.

Nem! nem egyedül a nyelv teszi a nemzetet! Az érdekek közössége; a történelem közössége, a jogok és kötelességek közössége, s főleg az intézmények közössége az, mi összefüzi a népséget, mely bármint különbözik tán nyelvre nézve, s bármennyire külön és külön fajhoz tartozik, de egygyé van forrva városaiban a mindennapi érintkezés által, egygyé

hazai kereskedése és házi ipara által; egygyé még hegységének láncolata s kisebb-nagyobb folyóinak rendszere által; a föld által, melyben azon ősök hamvai porlanak, kik ugyanazon mezőn vérzettek el, ugyanazon érdekért: a dicsőség és nyomor közös örökségeért; a törvények közössége, az intézmények kapcsa s a közös szabadság vagy közös elnyomatás köteléke által... igen! mindez benfoglaltatik a nemzet fogalmában? S hogy ez igaz, hogy ezt ösztönszerüleg érzi a józan nép: sehol sem látszik meg jobban, mint épen most saját hazámban! Az .... kimondá, hogy Magyarország nem létezik többé, mint nemzet; nem többé mint állam. Hadi törvény alá vettetett; külföldiek kormányoznak idegen nyelven, a hol atyáink éltek s testvéreink elvéreztek. Magyarnak lenni csaknem bün saját szülőföldünkön. Hogy igazolhassák Magyarország megszüntetését, területe földaraboltatott, s a fölbontott tagok ugy központosittattak egy közös szolgai testületbe; a hütlen .... azon volt, hogy kimutassa, miszerint a magyarok saját hazájukban is kisebbségben vannak. Remélték, hogy ijesztés és fenyegetés által magukat a magyarokat is ráveendik nyelvök és születésök megtagadására. Népszámlálást rendeltek. A hadi törvény vas vesszeje alatt ment végbe az egész s ezernyi nő és férfi, kik magyaroknak vallották magukat, kik nyiltan kimondák, hogy soha sem is hallottak más mint magyar szót, mindezen állitásaik dacára mint szerbek, tótok, németek, oláhok irattak be, mert neveik nem hangzottak egész magyarosan. És mindamellett is mi volt a gonosz cél eredménye? A szorosan vett Magyarország lakosainak 12 milliójából a magyarok több mint 8 millióra ütöttek ki. A nép ösztönszerüleg érzé, hogy a zsarnok a nyelv ürügye alatt akarja eltörülni a nemzet létezését, mely mindazon elemek vegyületéből áll, melyekről előbb tevék emlitést. Mintha csak azt felelte volna: „Mi nemzet kivánunk lenni, s ha a zsarnok a nyelvet veszi nemzetiségünk jelképeül, akkor mi mind magyarok vagyunk.“ S jegyezzék meg, uraim! ez nem az én kormányzóságom, hanem az osztrák hadi törvények uralma alatt történt. A bécsi kabinet felbőszült; uj számvételről kezdett gondolkodni, de okos emberek megsugták neki, hogy ez uj számlálás az összes 12 milliót magyarrá

teendi, s igy nem fogtak hozzá az uj népbecsléshez. Eszerint igaz, hogy nemcsak a nyelv teszi a nemzetet, a mi különben is oly állitás, mely mellett legfényesebben tanuskodik — az észak-egyesült-államok — köztársasága.

Szerencsétlenségre támadt az európai szárazon egy iskola, mely a nemzet fogalmát a nyelv fogalmával azonositja, s politikai követelményeket kapcsol ez utóbbihoz. Vannak, kik ugy elmélkednek, hogy a létező országoknak meg kell szünniök, s hogy az egész világot föl kell osztani nyelv és nemzetiség szerint elkülönitett nemzetekre.

Ez eszme, ha nem volna kivihetlen — átokká válnék az emberiségre, halállá a polgárosodás és haladásra nézve, mert századokkal lökné vissza az emberiséget, s a viszálkodás, és háboru örökös forrásaul szolgálna, szent, söt csaknem vallásos lévén az a kapocs, mely az emberi szivet hazájához láncolja. Soha, de soha sem fog beleegyezni senki, hogy pusztán azért, mert szomszédjai más nyelven beszélnek, mint ő, megfosztassék szülőföldjétől, a helytől, hol atyja hamvai pihennek, hol saját bölcsője ringott, hol az ifjuság boldog álmait álmodá, s hol maga a természet hirdeti férfikora szorgalmát . . . Azon eszme roszabb lenne tehát a régi népvándorlásoknál, s csak a zsarnokság kelne szárnyra az emberiség önemésztő harcaiból.

S a mi legfurcsább az egészben, e gonosz tan ügyvédei közől egyik sem kész engedni a maga részéről, hanem másoktól azért megkivánja, hogy ők meg engedjenek az uj theoria igényeinek. Minden francia önkivületbe esik, ha Alsace-ot a nyelv jogán követelik Németország, vagy a Pyraenei határszéleket Spanyolország számára, s mégis ugyancsak ők, legalább sokan nálok dühbe jőnek, mivel Németországból egy nagy területet hasonló jogcimen megkeriteni nem képesek, s Magyarországtól is megkivánják, hogy földarabolja területét, melyet Isten maga vett körül bérceinek láncolatával, folyóinak rendszerével, s egy ezer éves közös mult mindenféle bástyáival, s messe el jobb kezét — Erdélyt — s adja oda a szomszéd Oláhországnak, s Shylock gyanánt hasitson ki az

ország melléből egy font hust — a Bánátot és a Duna-Tisza közti gazdag térséget – Szerbia határainak kitágitása végett. Ez aztán a hódítás valóban uj neme lenne; hóditás nem fegyverrel, hanem — nyelvvel.

Honnan eredt e balgatag eszme az európai szárazföldön? A Panszlavismustól, melynek apostolai nyiltan hirdetik, hogy a szláv fajok hatalmas törzsöke hivatva van uralkodni az egész világ fölött, mint hajdan a rómaiak uralkodtak. Muszka ármány az egész; a poklok eszméje, s ördögi számitás: a nemzetiségi eszméből késziteni eszközt a muszka tulsuly érdekében.

Önök már nem is emlékeznek tán ez eszme történeti eredetére. Lengyelország harmadik fölosztása, a zsarnoki önkény e legerkölcstelenebb tette után Cartoriszky herceget Katalin udvarához vitte végzete.— Ez ember később Sándor cár minisztere lett. Ily minőségben azon nemes célból, hogy hazáján segitsen, Lengyelország visszaállitását sürgeté az ifju cárnál, kárpótlásul azt tanácsolván neki, hogy az összes szláv eredetü nemzetek fölötti uralomra törekedjék. Én azt hiszem, szándéka jó és öszinte volt, s hogy komolyan gondolt arra is, miszerint az uj eszme kivitelénél nem szabad megfeledkezni azon határokról, melyeket a nyelvrokonságon kivül maga Isten huzott az egyes nemzetek közé. Csak egyre nem gondolt, arra: hogy az általa fölidézett szellemnek képtelen lesz ura maradni. Elfelejté, hogy a muszka befolyás semmi körülmények közt sem lehet kedvező a szabadság ügyére nézve; s hogy a muszka-uralom még a szláv nemzetiség fejlődését is megöli, miután a pánszláv eszme által a szláv nemzetek a muszka bálvány rabszolgáivá aljasulnak, s előbb-utóbb mindnyájan elnyeletnek a muszka fönhatóság és muszka zsarnokság által.

Oroszország kész volt hát fölkarolni az eszmét. Lehet, hogy a fiatal Sándor cár első pillanatban nemes fölhevüléssel és tiszta céllal ragadta meg azt; fiatal volt, s fiatal ember szive mindig melegen érez, s fogékony nemes ösztönök iránt. A korlátlan hatalom nehány évi birtoka azonban elég volt a nemes érzéseknek, ha csakugyan laktak ilyenek Sándor ifju szivében — utolsó szikráját is eloltani. Fönülvén egyszer a

Romanow-család trónján — az ember csakhamar fölolvad a zsarnokban. A szentpétervári hagyományos politika levegője nem azon levegő, melyben az ujjászületés növénye megfogamzhatnék és tenyészhetne, s igy az eredetileg józan eszme rövid idő mulva a becstelenség, az elnyomás, a muszka tulsuly fegyvere lett. Muszkaország fölhasználá a panszlavismus eszméjét, hogy Törökországban izgasson vele: Ausztriából pedig alázatos és engedelmes szolgát teremtsen. Törökország még állja a sarat; de Ausztria már benn evickél a hálóban. Muszkaország szétküldé a világba ügynökeit, pénzét, s titkos és gonosz diplomatiáját, s hirdette a szláv nemzetek közt az idegen uralom elleni gyülölséget, a vallás függetlenségét összeköttetésben a nemzetiséggel, s mindenek fölött a cár pártfogását biró panszlavisztikus eszme nagyszerüségét. Saját nagy birodalma millióinak, kik mind elnyomatva, mind szolgaságban sinlödtek, s nagyravágyásának vakeszközei valának — szintén azon csábitó kilátással hizelgett, hogy világ-uralom vár rájok, nehogy szabadságra gondoljanak. S jól számitott; az ember keble nem ápol két szenvedélyt egyszerre és egyidőben. A nagyravágyás megölte a szabadság szellemét az orosz alattvalókban is, s befonta Európa valamennyi szláv nemzetiségét, s igy lett a panszlavismus egy nagy mozgalom forrása, mely a nemzeti uralom helyébe a nyelv uralmát igyekszik állitani.

A szláv fajok közöl csak egynek éles szeme látott át a szitán, s utasitá vissza erélyesen az orosz cselszövényt. A lengyel demokraták, kik fölismerték, hogy a szabadságért küzdeni ugyanannyi, mint küzdeni a nemzetiségért. Ezért harcoltak ők a mi sorainkban, s készek valának még ezren és ezren is harcolni és támogatni ügyünket, ha fölfegyverezni őket módom leendett. De mi magunk is százannyi harcos kézzel rendelkeztünk, mint a mennyibe fegyvert adni tudtunk, senki, de senki sem lévén a világon, ki kivülről fegyverrel segitett volna . . .

A nemzetiségi kérdés egész Európában mindenütt ugyanazon eredettel és természettel bir.

Lássuk hát: milyen volt azzal szemben Magyarország helyzete?

Nyolcszáz ötven év előtt történt, hogy István, első magyar király keresztyénné lévén a magyar nemzet nagy részét szintén a keresztyén hitre téritni igyekvék, s e végre Németországból hítt be egy sereg katholikus papot, kik ájtatos terveit elömozditsák, s nagy föladata megoldásában segitségére legyenek. Megjöttek és segitették, de az ájtatos cél mellett bizonyos világi terveket is hoztak magukkal. Magyarországban széles s hálás tér kinálkozott ekkor a külföldiek nagyravágyásának. Fejébe vertek hát a királynak egy elvet, melyet ő politikai végrendeletében vezérelv gyanánt hagyott a nemzetre. Ez elv kevés szóval kifejezve nem egyéb mint az, hogy nem jó, ha valamely ország egész népessége egy fajhoz tartozik és mind egy nyelven beszél. Továbbá, hogy a kormányzás, a törvényhozás, a törvénykezés, s minden nyilvános eljárás nyelve, az egyház nyelve, vagyis a latin legyen. Innen származott aztán azon végzetes állapot, mely századokon át gátolta a demokratia, a népuralom kifejlődését Magyárországban. Minden nyilvános eljárás latin nyelven végeztetvén, s a törvények is latin nyelven adatván ki, a nép teljesen kizáratott a nyilvános életből. A közoktatás nyelve szintén latin, a nép zöme a mellett földmivelö lévén, nem élvezheté annak áldásait, s azon kevesek, kik a nép kebléből származva mégis részeseivé lettek, épen igy nyert nevelésöknél fogva elkülönittettek s elidegenittettek a nép érdekeitől. A holt latinnyelv becsempésztetvén egy nemzet nyilvános életébe, legártalmasb akadálya lön századokra a szabadságnak. A reformatio adta az első hatalmas csapást e jogtalan és viszás állapotnak. A protestans vallás a nemzeti nyelvet emelvén az isteni szolgálat közegévé, eszköze lett ezáltal a szabadság szelleme fejlődésének. Innen van, hogy régi harcaink, a vallásszabadság érdekében, mindig összeforrvák egyszersmind politikai jogaink védelmével. Mindamellett nyilvános életünk, e kizárólagosan latin jelleme 1700-ig tartott. Ekkor történt, hogy a habsburgi származásu József központositásra törvén, a latin nyelvet a némettel cserélte föl, s e körülmény fölébreszté végre Magyarország nemzeti szellemét és önérzetét. Őseink kezdék belátni, hogy a holt latin nyelv kirekesztvén a népet a nyil-

vános életből, nem lehet kedvező a szabadságra sem, s miután eltökélték magukat ellen állani a bécsi kabinet azon tervének, hogy Magyarországot elnémetesitse és az osztrák tartományokkal közös zsarnokság alá igázza, 1790-ben törvényeket alkottak, melyek erejénél fogva a latin nyelv fokonként egy élő nyelvvel volt helyettesitendő a törvényhozásban, s mindazon törvénykezési eljárásokban, melyek a népet közvetlenül érintik; s minthogy Magyarország, Magyarország volt elejétől, mi természetesebb mint az, hogy élő nyelvre lévén szükségök Magyarországban, és Magyarország számára a magyar nyelvet választták, ezen nyelvet beszélvén egyszersmind a lakosok, nemcsak arányos, hanem átalános többsége, vagyis azok, kik magyarul beszéltek nemcsak egyenként haladván meg számilag azokat, kik bármely más nyelvet használtak, hanem összevéve valamenynyiöket is.

De ezáltal semmi más nyelv sem nyomatott el, s a magyar nyelv senkire ráerőszakolva nem lett, még a nyilvános életben sem, s hol más nyelv divott — ez sem egyházban, sem a tanodában nem cseréltetett föl a magyarral. Csupán a volt latin nyelv lőn kiküszöbölve a nyilvános politikai életből, s a magyar nyelvvel pótolva Magyarországban.

Mindez Magyarországra vonatkozik, ellenben Horvát- és Tótországra soha sem alkalmaztatott e rendszabály, s bár ez országok 800 év óta Magyarországhoz tartoznak, Magyarországul soha sem vétettek, s mint külön nemzet mindig külön politikai belkormányzattal birtak.

Ők maguk a horvátok és szlavónok sürgették ismételve a közös országgyülésen, hogy alkalom adassék nekik megtanulni a magyar nyelvet, mert joguk lévén Magyarország közös kormányhivatalaira, ők ez előnyt valósággal élvezni is óhajták. A kivánt alkalom megadatott nekik, de senki sem kényszerittetett, ha saját jó kedvéből nem tette — fölhasználni azt. — Egyébiránt saját hazánkban is a magyar nyelv semmi más népfaj házi, társasági vagy vallási életébe nem avatkozott, mindössze is csak a latin nyelvet helyettesité, melyet semmi népfaj nem beszélt, mely semmi élő nép sajátja nem volt, s mely ellenkezésben állott a szabadsággal, kizár-

ván a népet a nyilvános élet élvezetéből. Szabadságot akarván adni a népnek, mi kiküszöböltük a latin nyelvet, mely jövőjének akadályul szolgált. Azt tettük, a mit minden más nemzet a világon: tisztáztuk és egyengettük az utat a nép számára az egyetemes szabadsághoz.

Még egy dolgot kell fölemlitenem. A latinnyelvnek ezen helyettesitése a magyarral nem forradalom müve; előbb ment az végbe időről-időre 1791 óta. Hogy 1848-ban, midőn mi demokratikus ujitásainkat létesitettük, s az összes népnek politikai, társadalmi, polgári és vallási teljes szabadságot adtunk — vallás és nyelvkülönbségre nem tekintve, hogy ép ekkor tört ki a nemzetiségi mozgalom azon muszka ármány következménye, melyet föntebb kifejtettem. Mi egyenlő pártfogással terjesztettük ki gondoskodásunkat minden nyelv és nemzetiségre, mindnyájuknak hasonló jogot engedve, s mindnyájoknak segélyt adva a közalapitványból erkölcsi vallásos és tudományos fejlődésük érdekében az egyház és tanodában egyaránt. Mi több, forradalmunk kiterjeszté gondoskodását még a nyelvek politikai fejlesztésére is, midőn minden nyelv szabad használatát szentesitettük, valamint a törvényhatóságok és községek, ugy az igazságszolgáltatásnál is. A törvények minden nyelven leendő kihirdetése valamint a kérelmezés és igazság követelés minden nyelven — szintén megadatott. A kormánynak pedig kötelessége volt a szerint válaszolni, a mint amaz történt, s igy többet tettünk, mint a világon bármi más nemzet a nyelvek irányában! mindenesetre sokkal többet, mint az Egyesült-Államok, habár nincs állam a világon, hol annyi különféle nyelvet beszélnek, mint itt.

A legnagyobb és legaljasabb rágalom tehát azon állitás, hogy a magyarok saját fajuk fönhatósága végett harcoltak. Nem; mi a polgári, politikai társadalmi és vallás-szabadságért küzdöttünk, mely közös mindenkivel, ki osztrák zsarnokság alatt nyög. Mi az önkormányzat nagy elvéért harcoltunk a központositás ellen, s mivel központositás: a zsarnokság ellen. Igen: központositás ezuttal zsarnokság; ellentétben álló az alkotmányos jogokkal. Ausztria példája legfényesebben igazolja ezt.

6. A népnevelés olyan, mint a tölgy, melynek nagy idő kell, mig a kisded makkból élőfa lesz; de ép azért nem lehet vele eléggé sietnünk; s ha csakugyan nem rajtunk áll, egész erdőket vetni egyszerre: ültessen csak kiki tehetsége szerint apró csemetéket, — majd fa fa mellett erdőt csinál.

A tudományos köziskolákban a közoktatási nyelv kirekesztőleg magyar legyen; az elemi iskolákban pedig, hol a magyar nyelv mindenesetre tanittassék, annak közoktatási nyelvül behozatala iránt a körülmények tekintetbe vételével az illető hatóságok rendelkezendnek.

A mindenhol fontos közoktatásügy hazánkra nézve valóságos életkérdés. Először azért, mert nemzeti létünk csak az által biztositható, ha a suly, melyet a szám, az életrevalóság s a históriai állás nyujt, a közmüvelődés sulya által hatályoztatik. Másodszor, mert a modern európai társadalom történelmi progressusában, melynek logikai fejleménye a históriában lépésről lépésre bámulatos egymásutánban észlelhető, a demokratia kora elkövetkezett. Nemzetek már csak egy erőteljes demokratia által igérhetnek maguknak jövendőt. Igen, de az ész az erő kutfeje. A demokratia csak értelmi fejlődés által válhatik a nemzeti fönmaradás önálló hatalmas tényezőjévé; különben csak eszköz marad partikularis érdekek kezében saját romlására s mert ő a haza, a hazának romlására.

A józan ösztönszerüség egyes válságos percekben, midőn az önfeláldozási készség a legnagyobb bölcseség, megmentheti a hazát a haláltól, de az ügyesen komplikált háló veszélyeibőli kibontakozáshoz az ösztönszerüség nem elég, ehhez fejlett értelem s képesség kell. És miként tegyen szert a nép e képességre, ha polgárrá nem növeltetik, ha sem az állásnak, mely hazáját megilleti, sem jogainak az államban, sem köte-

lességeinek az állam iránt, sem az álláspontnak, melyre a társadalomban hivatva van — ismeretére nem oktattatik?

Nagyon ellene volnék azon gondolatnak, hogy akár a protestansok iskoláik körüli autonomiája korlátoltassék, akár átalában a vallásfelekezetek tanodáik birtokában háborgattassanak. Teljes szabadságot ohajtok én számukra, mert a vallást társadalmi érdeknek, még pedig igen fontos érdeknek tekintem; s a társadalmi érdekek egész tág körében az egyesületi szabadságot nemcsak sérthetlen jognak, hanem nélkülözhetlen szükségnek is tartom. Akármely közös érdekü testületnek, legyen az bár például egy vagy több iparággal foglalkozók testülete, szabadságban kell állani a testület érdekében tanintézeteket állitani s föntartani. Mennyivel inkább birniok kell e joggal a vallásfelekezeteknek.

De mig ezt ekként hiszem és vallom, arról is meg vagyok győződve, hogy az államot a közoktatási ügy körüli direkt gondoskodás elengedhetlen kötelességétől sem a vallásfelekezetek müködése, sem átalában semminémü társadalmi müködés föl nem mentheti, nemcsak de söt kétségbevonhatlan axiomának tartom, hogy a nemzeti közmüvelődés nemzeti közügyét a mindenesetre partikularis érdekü vallásfelekezeteknek monpoliumul átadni nem szabad, sem tölök az állami nagy érdek kielégitését várni nem lehet.

Az államnak magának kell minden vallásfelekezeti szinezet mellőzésével közös tanodákat állitani, föntartani s a magyar állami institutiók természetében fekvő közigazgatási mechanismusnak célszerü alkalmazásával vezérelni, mert ily tanodák felelhetnek meg azon sokoldalu politikai, polgári, közgazdászati, haladási s kulturai igényeknek, melyektől az államtest egészsége függ.

Miután az állam politikai jogokkal ruházta föl a népet, faj, nyelv, valláskülönbség nélkül, az államnak kötelessége faj, nyelv, valláskülönbség nélkül gondoskodni, hogy a polgárok magukat politikai jogaik gyakorlására képesithessék, s

ha akként gondoskodott, joga van megkivánni, hogy valósággal képesitsék

Innen következik az állami közös iskolák alapitása és föntartása, következik az ingyen oktatás és tankötelezettség elve, következik az elemi tanodáknak, melyeken tul a polgárok zöme nem megyen, nem is mehet, oly módoni rendezése, hogy a növendékek politikai jogaik s kötelességeik ismeretével fölruháztassanak s polgárokká képeztessenek.

Ha az állam ezen gondoskodás kötelességének eleget tett, én a választói jogot semmi más föltételhez nem kötném, de ehez igen is hozzákötném, hogy csak azon törvényes kort ért honpolgár lehessen választó, ki vagy az illető közhatóság bizonyitványával igazolja, hogy legalább elemi iskolát végzett, vagy pedig szintugy az illető közhatóság előtt letett vizsga által bizonyitja, hogy az ismeretek azon minimumát, mely az állam elemi iskolákban tanittatik akár valamely vallásfelekezeti iskolában, akár más uton megszerezte. Ezen kötelesség természetesen csak azon nemzedékekre értetvén, melyek már a mondott állami gondoskodás hatása alá eshetnek.

A községi rendszer hivatása értelmességet föltételez. Én arra, hogy valamely falu községi joggal legyen fölruházva, egyik elengedhetlen föltétül szabnám, hogy lakosai számának megfelelő elemi iskolát tartson fön, még pedig nemcsak valami olyasfélét, hogy neve legyen, hanem oly iskolát, mely a törvény által kiszabandó kellékeknek megfeleljen, s tanitói vizsgát kiállott törvény szabta tisztességes fizetéssel ellátott tanitókkal bir. És mert vannak számos kisebb falvak, melyek sem a költséget nem birnák, sem az iskolát be nem tölthetnék, nehogy ezek a községi rendszer politikai jóvoltaiból kizárva maradjanak, ahol szükséges több szomszéd falvat egy kantonalis községgé lehetne egyesitni.

A népnevelés fontosságától áthatva, e dolgot azok közé számitom, melyekről éltemben sokat gondolkoztam, s nem mulasztottam el egy parányi kis számvetést tenni magammal

arra nézve, hogy midőn azt mondjuk, „legyen ingyen népnevelés“ egyszersmind tudjuk, hogy az mennyibe kerül.

Én néztem Európának e részbeni költségvetéseit, különösen Poroszországét, hol a nevelésre nézve sok történt; néztem Szászországot, s annak minden tartományait, s ezen arány szerint csak egy nyomorult ellátásáról a néptanitóknak, az iskolamestereknek, hol nem is ezrek- nem is százakról, hanem csak olyan sommácskákról lehetett szó, miszerint ne legyen kénytelen a nevelés magas hivatása közben élelmi gondokkal küzdeni; számot vetettem Magyarország szükségeiről, és oly borzasztó összeg állott elő papiroson, melynek megbirhatása mellett kétségbe esem; mert 30—40 millió körül van szó csak arra, hogy az első legnélkülözhetlenebb szükségek fedeztessenek.

Ezen tapasztalást, melyet szereztem, csak azért emlitém meg, mert vajmi könnyü mondani: „fizesse a status a népnevelési költségeket!“ de mikor nincsen egy feneketlen, kimerithetlen kútja az álladalomnak, mely teli van kész aranyokkal, midőn azt mondjuk, hogy fizessünk, eszünkbe kell jutni a honnannak is.

Midőn ezen számvetést megtettem, kimondhatlan szomorú érzet lepett el, de megvallom, hogy ezen szomoruság közben végig vizsgálva országunk körülményeit, némi megnyugtatásra akadtam, arra t. i. hogy nem ismerek, nem mondom Európának, hanem az ismeretes világnak minden országai között tartományt, hol ha a községi rendszer jól kifejtetik, és helyesen alkalmaztatik, a népnevelést oly kevés áldozattal oly magas fokra lehessen emelni, mint Magyarországon; de ha a községi rendszert a szükségek rovatából kitöröljük, akkor Magyarországot képtelennek hiszem csak az iskolatanitók fizetésére is.

---

7. A katonaság testület, melyet a mult századok vétke a polgároktól csaknem elszakasztott; katonának lenni csak-

nem annyi, mint megszünni polgár s uralkodó kezében levő különhatalom lenni.

A mult időknek nagy hibája van; nagy vétek, t. i. hogy Európa fegyveres ereje, mind azon országok és birodalmakban, melyek több tartományok agglomeratioját teszik, akként alkottatott, hogy a katona a polgári életből — hogy ugy szóljak — expropriáltatott, és megszünt lenni magyar, német vagy cseh, hanem volt egyesegyedül katona.

Egy ily hadsereg vészek napjaiban nem biztos támasza a trónak, ennek csak ott támasza, a hol a katona polgári érzettől is van lelkesitve; és mint olyan a haza iránti hüséget a fejedelem iránti szeretettel kapcsolja össze.

Azon nem magyar tiszt, ki a magyar hadseregnél szolgál, és hiven szolgál, kétszeresen méltó a haza hálájára, mert őket a rokonszenv ösztönzi, de nem az önfentartás kötelessége, melyet a magyarnak érezni kell. Tehát kétszeresen becsülöm annak hivségét, de ellenben kilejentem: egy percig sem fogom türni, akármely nemzetbeli, vagy nyelvü tiszt legyen, hogy ő valóságosan az engedelmesség azon körében, melyet neki követelni kell, ha egy katonatiszt meg meri tagadni az engedelmességet, hogy ott hátráljon, hová őt az ország törvényes kormánya parancsolja, a felett haditanácsot fogok tartani.

Ha valamely katonatiszt akármely seregnél is azt mondja, hogy meggyőződésével ellenkezik, hitével, gondolkozásával nem tudja megegyeztetni az itteni szolgálatot, inkább elmegyen; azt mondom neki: a vélemény szabad, tessék, becsületes ember vagy; hanem elvenni a zsoldot, a seregnél maradni, és kötelességét nem teljesiteni, ez árulás.

Magyarországon magyar hadseregnek fenállása nemcsak hogy nem dynastia-ellenes gondolat, hanem egészen dynastiális gondolat.

Ha Magyarországnak önálló hadserege lesz, olyan lesz az, melynek hüségére és vitézségére a magyar király, kinek a nemzet hüséges alattvalója, kétszeres biztossággal támaszkodhatik; mert nem pusztán a kényszerités parancsolja, hanem a haza és fejedelem egyesitett eszmében összeforró gondolatai iránt hüség fogja lelkesitni a hadsereget.

Ma már mindenki tudja, s a ki előbb nem tudta volna, azt Sadova megtanithatá, hogy az erő a népeknél van; s hadseregeknél csak akkor, ha a népnek, melyből származnak, eszméit s érzelmeit képviselvén, lelkesedve vannak az ügyért, melyért küzdenek.

A háborunak kimondhatlan szerencsétlensége az, hogy kettő közt kell választani, vagy minden egyes részeket védeni, s ekkor az erő központositását gyengiteni, s épen ezáltal a sikert is távolabbra vinni, vagy épen bizonytalanná tenni; vagy pedig áldozatul adni az egyeseket s egész helységeket, miszerint az erő öszpontosittatván, nagyobb sikerrel lehessen müködni. Mi a multak által a háborus viszonyok hideg megfontolásától elvonatva, mi messze időkbe hátrataszitva azon kortól, a hol Magyarország ép ily veszedelmet élt, az emberiség ösztönénél fogva kimondhatatlan fájdalommal hallottuk, ha valamely egyes ember, egyes helység veszélynek volt kitéve, vagy épen megtámadtatott, s szerettünk volna akként intézkedni, hogy minden ember biztosittassék, de ugy látom, hogy valamint másszor nem történhetett ez, most sem fog történhetni, hanem csak a központositott erőveli elhatározó győzelmek hozhatják magokkal a sikert, s csak az ilyen elhatározó győzelem következtében helyreálló béke s nyugalom nyujthatja a nemzetnek a lehetőséget meg-

orvosolni azon sebeket, miket a harcnak szomoru kénytelensége ejtett.

Minden káplár tudja, hogy a taktikai győzelem strategiai eredmény nélkül nem vet véget a háborunak, nem old kérdést.

A strategiai győzelem abban áll, hogy a megvert ellenség magát ne restaurálhassa, s a háborut ne folytathassa.

A szabadságharcnak népharcnak kell lenni; ekkor a nép győzhetetlen.

Ha a nép fölkel, s az ellenséget ezernyi ezreinek számával, mint a hangya körülkeringeti, ki gyalog, ki lóháton, ki szekeres csoportban, használja az éjt, midőn az ágyu hiában dörög; hogy ha a nép, ki minden utat ösvényt, hidat, bokrot ismer, eltakarit az ellenség elől minden élelmet, nyakára gyujt, amit nyakára gyujtani lehet, elvágja társzekereit, nem hagyja soha pihenni, felriasztja az álom karjaiból, reácsap oldalt, reácsap hátulról, ha csatarendbe sorozza magát ellene, akkor visszavonul s egy pár óra mulva ismét ujra kezdi; ha a nép ekként kel föl s kisebb csapatokban, mint a hangya örökké mozog az ellenség körül, — a nép győzhetetlen.

Nem kell a népnek puska; minek is kelljen? nem mindenik tud vele bánni, aki tud, az szerez magának.

Nem is puffogva lármázva kell a felkelt népnek járni, hanem csendben rohanni meg az éj oltalma alatt az ellenséget, mely szegény hazánk kebelét marcangolja, s ha megrohanta, fejszével, kaszával, bottal, késsel szórni a halált maga körül, kanócot vetni az ellenség társzekereibe, puskaporos gyüjtelékeibe.

Ez a népfölkelés föladata . . .

---

8. Valamint Magyarországnak közigazgatási, katonai, és minden más tekintetben oly önállást akarok adni, mint a milyenre törvényeink, historiai existentiánk és elidegenithetlen nemzeti jogaink által igényt tarthatunk, ugy Magyarországnak pénz és kereskedelmi ügyeit is függetleneknek akarom, és arról vagyok meggyőződve, ha nem nyujtunk segédeszközt arra, hogy azon kereskedői intézet a magyar kereskedőknek azon segédeszközöket nyujthassa, melyeket eddig minden egyes kereskedő Bécsből volt kénytelen szerezni, soha Magyarországnak önálló kereskedése nem lesz.

Magyarország főszüksége a mü- és gyáripar növekedése. A törvényhozásnak, tekintettel a körülményekre, magát az élethez kell alkalmaznia. Ha oly helyzetben volna hazánk, hogy itt a külhatalmak konsulokat tartanának, a gyárosoknak bekecsegtetésére szükség nem volna, kik ha a konsulatus paizsa alatt élhetnek, szivesen elmennek a kanibálok közé is avagy a Zahara közepébe. Hazánkban csak gyapot 24 millió pftnyi áru fogyasztatik. Anglia háborut viselt Chinával, csakhogy gyapotjának piacot szerezzen. Mi 110 fttal drágábban fizetjük mázsáját, mint ha azt az angoloktól vásárolnók. És miért nem jönnek be hozzánk az angolok? mert itt angol lobogó nem leng. Szükség tehát kecsegtető körülményeket idézni elő; a letelepedési jog nem elegendő, a polgári jogok megszerezhetésére rövidebb időt szükség szabni, mert mig az iparosok kellő tiszteletben nem részesülnek, mig a gyárállitás érdemül nem vétetik, addig a tőkék nem fognak hazánkba szivárogni.

A közgazdászati tudománynak két része van. Egyik az általános elméleti. Másik a specialis, az alkalmazási. Az első közös az egész világgal, mert axiomaszerü igazságokat tanít, melyek, mint a számtan szabályai, mindig és mindenütt állanak. A másik országról országra különbözhetik, mert tényézői az adott viszonyok.

Az első kimutatja, hogy mit kell tenni, a második azt, hogy miként?

Igy átalános közgazdászati maxima: hogy a lehető legjobb, leggyorsabb, legolcsóbb közlekedési eszközök emelik és élénkítik legsikeresebben a kereskedelmi forgalmat, mely nélkül átalános anyagi jólét nem is képzelhető.

De midőn azon kérdésre kerül a dolog, hogy miként kell ily közlekedési eszközökre szert tenni? e kérdésnél már sem a közgazdászat átalános tanai, sem a nemzeteknek különben is egymástól nagyon eltérő példái el nem igazítanak. Mert e kérdésnél a nemzet földfekvési, s népességi viszonyaival, pénzügyi s vagyoni állapotával, kereskedési forgalma specialis igényeivel, stb. kell számot vetni. Egy helyütt egy jó, más helyütt más. A mi egy helyütt kivihető, más helyütt nem.

Nem szükség az okokat elsorolnom, melyek megmagyarázzák: hogy Angliában a vasutak az államrészéről legkisebb anyagi kedvezés igénybe vétele nélkül, mind magán társulatok által épültek, elannyira, hogy ugyanazon végpontok között még versenyvonalok is jöttek létre, melyek egymás tarifáját szépecskén lenyomják; mig Franciaországban az állam gyámolitó közbenjárására volt szükség. Itt kamatbiztositás, amott sok millió frankra menő földmunka segély alakjában, vagy a kettővel együtt. Belgiumban s Németországban a legtöbb vasutakat maga az állam építette kölcsön pénzzel, a nélkül, hogy a teher, mely e rendszerből a lakosságra hárul, nagyon sulyosnak éreztetnék; mig ellenben Olaszországban mind a kamat biztositási rendszer, mind a kölcsön pénzzeli állam építés, elviselhetlenül terhesnek mutatkozott, s tömérdek veszteséget, és sulyos financiális bajokat idézett elő.

Nekünk saját viszonyainkra kell a vasutépitési rendszer megválasztásánál ügyelnünk. És mi a főtekintet a mi viszonyaink közt? Az, hogy nyers terményeinknek szerezzünk minél nyereségesebb keletet. Ezt drága szállitás mellett elérni lehetetlen; mert a magas szállitási bér lenyomja a termék árát, s fölemészti a termelő nyereségét. Köszönöm én a kecsegtetést, hogy ez s ez a vasut, vagy

csatorna 6, 9, 12 vagy nem tudom mennyi percentet igér jövedelmezni; nincs abból az országnak semmi haszna; nem emelkedik az által a közvagyonosság.

Minél olcsóbb a szállitás, annál kedvezőbb a hatás a közvagyonosságra. Ezen axiománál fogva, én a mondó vagyok, hogy hiba épitési rendszert választani, mely arra kényszerít, hogy a vasutak és csatornák jövedelmi forrásoknak tekintessenek; mert a jövedelmezés tekintete akadályul szolgál a szállitás olcsósitásában.

Ezt én, a mi viszonyaink között, annyira főtekintetnek tartom, különösen azon vasutakra s csatornákra nézve, melyeknek rendeltetésök, az ország különböző vidékeinek egyrészről az ország szivével, más részről a külvilággali összeköttetésében a személy és áru forgalom főbb artériáit képezni; miszerint ezekre nézve oly rendszert kivánnék követtetni, a mely lehetségessé tegye, hogy ha például azt látnók, hogy a duna-fiumei vasut nem $7^3/_4$ percentet, (mint Lónyai magát kecsegtetni látszik, s a miből azonban semmi sem lesz) de csak 5 percentet is jövedelmez; a helyett, hogy ezt zsebre tennök, leszállíthassuk a szállitási bért, ugy, hogy ne hozzon be többet két, legfölebb három percent jövedelemnél.

Az olcsó szállitást kivánom én célnak, nem pedig azt, hogy a vasut sok jövedelmet hozzon.

Általában ismeretes tény, hogy igen kevés nagy vasutvonal van a világon (s ez is csak a legrégiebb tehát legkedvezőbb helyzetüek közt van) a mely becsületesen jövedelmez. Olaszországban egyetlen egy fő vonal sincs, melynek jövedelmét az állam ne volna kénytelen igen tetemes kamatbiztositási felülfizetéssel pótolni.

Magyarországon még kevésbé lehet, nem 7—8, de csak 4—5 százalék jövedelemre is számítani, a hosszú fő-vonalakon. — Mert hazánk főleg földmivelő ország lévén, a nyers termények olcsó szállitásának kell a tekintetnek

lenni. Nyerstermenyeknél pedig többnyire nagy a suly, s kicsiny az érték. Nem birnak meg nagy szállitási költséget.

Nálunk még könnyen magyarázható okoknál fogva nem vett oly rémületes alakot a munka és tőke közti harc, mint a gyáriparos országokban. Isten is őrizzen tőle! De hát „principiis obsta“. Oly kérdés ez, mely minden jóravaló ember figyelmét, részvétét a legnagyobb mértékben megérdemli. — Szabad földbirtok a földmivesnek! önálló munkaképesség az iparosnak! szabad mozgás és olcsó forgalom a kereskedésnek! e három eszmének valósitásával lehet megkérlelni a mult századok büneinek átkos befolyását a társadalomra. E három nagy eszme a társadalmi körben az, a mi az „Önkormányzat“ a politikai körben. Csak ezek együtt oldhatják meg az emberiség történelmének nagy problemáját.

A munka és tőke közti antogonismust csak a munkás osztályok számárai ingyen vagy igen olcsó hitel által lehet kiegyenl;teni. Nagyon dicséretesek azon törekvések, melyeket az összműködés (cooperatio) alapján látunk Európa több részeiben. Én az olyan embereket, minő Schultze-Delitsch, az emberiség legnagyobb jóltévői közé számítom; valóságos szögletkövei a polgári társadalmak épületének. De hát hiában csinál magának akárki illusiókat. A munkás osztályok igénybe fogják venni, s joguk van igénybe venni, hogy az ingyen vagy legalább nagyon olcsó hitel megszerzésében az állam nekik hónuk alá nyúljon; s tegye lehetségessé saját becsületes erőködésük sikerét.

Midőn először voltam Birminghamban, igazán örömemre vált tapasztalni, hogy a vasműipar némely fontossága (például a fegyvergyártás) még mindig jobbadán az ugynevezett kis mesterek (small masters) kezeiben van... Egyesülten tartanak oly segéd gyárakat, melyekben a költségesebb gépmunka végeztetik, de aztán a többit a „kis mesterek“ két-három segéddel saját műhelyeikben végzik. Megannyi önálló iparos, nem gyári napszámos! Ez sokkal egészségesebb

állapot, mint a hol három négy ezer munkás mindennapi kenyere, egyetlen egy tőke pénzes szerencséjének hajszálán függ.

Nálunk a mennyi müipar van, kevés kivétellel a „small master“ alapon van. És ez jól van igy. Nem zárja ki a nagy gyáripart, hanem csak a maga természetes körébe, — s természetes határai közé utasítja; és tért tart fen az önállásra vágyó ipar-müves számára. De ezen fontos néposztály joggal megvárhatja az államtól, hogy ez jutányos hitelről gondoskodjék számára, nehogy ennek hiánya miatt, a gyári napszámos bizonytalan helyzetére szorúljon, a ki hiában tökéletesíti magát, mert tőkehiány miatt, mindig másnak kénytelen dolgozni, mint a robotos dézmaköteles jobbágy másnak dolgozott.

Hibának tartom azt, ha a közlekedési eszközök jövedelmi forrásnak tekintetnek, mert ez akadályul szolgál a szállitás olcsóságában.

Még nagyobb hibának tartom, hogy az elemi csapások, nevezetesen a tüz és jégkár elleni biztositás nyerészkedési forrássá tétetik. Magán vállalkozás mellett a biztositás, soha sem lehet átalánossá. Aztán ha kölcsönösségre van alapitva, elviselhetlen teherré válhatik, mert a kártérités, aránylag kevesek közt oszlik meg. Szabott díj mellett pedig a vállalkozók, természetesen oly díjt szabnak, hogy nemcsak veszteség ellen óva legyenek, de nyereségre is számíthassanak. Philantrophiából bizony senki sem fekteti pénzét ily vállalatokba. Ezen drágaság okozza, hogy sokan, nevezetesen a nagybirtokosok, többnyire nem biztositanak. Angliában ugyancsak ki van fejlődve a biztosítási rendszer s mégis ismerek nagy gyárbirtokosokat, kik sohasem biztosítanak. Ilyen például Crosley testvérek nagy szőnyeggyára Halifaxban (két szövőszékkel kezdték és most három négy ezer munkást foglalkoztatnak). Azt mondták nekem, hogyha gyártelepük minden 12 évben egyszer leégne, káruk kevesebb volna, mint a mennyit ennyi idő alatt biztositási díjul fizetniök kellene.

Engem érzékenyen tud bántani, hogy az elemi csapások

szerencsétlensége nyerészkedés tárgya legyen. És én azt hiszem, hogy a polgári társadalomnak maga magát kellene egy kölcsönös biztositó nagy társaságnak tekinteni; a kártéritést az országos adóval államilag kezelni, oly formán, hogy a tüz kártérités a házadóhoz, a jég kártérités pedig a földadóhoz csatolt toldalék fillérekben vettesék ki. Ekkint az első, minden házbirtokosok közt felosztva, a teher alig volna érezhető.

Az országos biztositásnál, természetesen mindig utólagosan kellene a kivetésnek történni, a mult évi károk alapján; de a kárnak mindjárt megkellene térittetni.

Mindenek előtt kénytelen vagyok kijelenteni azon meggyőződésemet, mikép én átalában véve az ezüst pénz kivitelének tilalmát célszerü statusgazdászati intézkedésnek nem tartom. Minden oly intézkedés, mely a kereskedésnek forgalmát rendkivül gátolja, csak jutalmat nyujt a csempészetnek, melynek ezer meg ezer utjai vannak; s ha legényt legény mellé állitunk is a határszélekre, azt megakadályozni lehetetlen. Mindemellett lehetnek egyes körülmények, midőn bármit javasoljon is a tudomány, a percnek kénytelensége praktikus lépéseket igényel.

A bécsi bankjegyek csaknem egyedüli eszközét képezik Magyarországban a forgalomnak, és a mi azoknak hitelét csökkenti, az a saját zsebünkben levő pénz representans értékét csökkenti.

Pénzjegy kibocsátási nézeteimet 1848-ban az országgyülés elfogadta; s célszerüségét a gyakorlat fényesen igazolta. — Mit lehet annak ellene vetni?

Azt bizonyosan nem: hogy a pénz forgalmi viszonyokat megzavarná, s a forgásban levő kurrentiát depreciálná. — Oly országban, hol még tiz krajcárt is papirosban fizetnek, s a deficit fedezésére ez évben is infruktuosus bankó szaporitáshoz nyulnak — 60 millió forintnyi pénzjegynek hasznos

befektetésére, biztos alapon, öt év alatt történő s folytonos törlesztéssel összekötött kibocsátása, bizonyosan nem okozhatna zavart a pénzforgalomban. Hiszen ez öt év alatt csak annyira menne, a mennyit a nemzet osztrák adósság és közösügyi quota fejében egy év alatt fizetni fog.

Tehát mit lehet ellenvetni? hacsak azt nem, hogy a közösügyi egyezmény következtében Magyarországnak nem szadad pénzjegyeket kibocsátani! Nem tudom, valóban ennyire megyen-e a függés? Ez már nagyon sok volna; mert, ha hatalma van Magyarországnak kamatos állam kötelezvényeket forgásba tenni; nem látom át, minő logikával lenne megtagadható a kamatlan államkötelezvények forgásba tételének hatalma; lám Scotia a legtökéletesebben össze van forrasztva politikailag Angliával, de azért az angolnak eszeágába sem jut akadályozni, hogy a skót bankok pénzjegyeket bocsássanak ki. Bocsátanak is! és Skócia leginkább bankrendszerének köszönheti ama bámulatos átalakulást, melyre azon komor, ködös, terméketlen éjszaki ország eljutott, s mely annyira megyen, hogy midőn egy skót farmernek a mi bánságunkkal vetekedő gazdag buzaaratását bámulnám, azt mondá nekem: „mi semmivel sem tartozunk a természetnek, mert mi mindent, még termő földünket is magunk teremtettük.

---

9. Mi önálló kormányzatot akarunk, valamint az ausztriai nemzet akar. Mi nemcsak nem irigyeljük azt, hogy az ausztriai nemzet önálló kormányzással birjon, sőt mennyire barátságunk- s erőnknek sulya e részben hatással lehet, mint legközelebbi időkben volt is, kétségtelenül örömest nyujtunk az ausztriai népnek segédkezet, s én, a szükség érzete által az ausztriai nemzetet is sokkal felvilágosodottabbnak hiszem, mintsem, hogy ha valósággal megérett a szabadságra, szabadságát ugy akarná érteni, hogy Magyarország neki alárendelve legyen; valamint ő sem akarná türni, s jól teszi, ha nem türi, hogy Magyarországnak subordináltassék, ugy, ha

szabad, ha derék, ha igazságos nemzetnek akar neveztetni, álmodnia sem szabad arról, hogy neki a magyar nemzet subordináltassék, hanem különös állás, különös szabadság, egység a különös fejedelem személyében, ez azon állapot, melyet szem előtt kell tartani, s ki azt szem előtt nem tartja, a Lajthán innen, a Lajthán túl, ő, és csak ő, s nem más a dynastiának ellensége.

Az örökös tartományok századokig nyögtek a rideg absolutismus járma alatt, de ezt nem mi okoztuk, söt mi szivünkből fájlaltuk azt és a felettük diadalmaskodott absolutismus keze sulyát mi magunkon is érezve szabadságukat saját érdekünkben is óhajtottuk, és elidegenithetlen jogaikért testvériesen szót is emeltünk. Engem megillet e hivatkozás, mert az örökös tartományok szabadsága mellett emelt szózatom egykor nagy események rugójává lett.

Mi viszont századokon át folytonos tusában éltünk folyvást csorbitott szabadságunkért, de ezt mi soha sem tulajdonitottuk az örökös tartományoknak, nem is tulajdonithattuk, mert a soha meg nem szünő öskoru alkotmányunk ellenzése nem az ő müvök vala.

Együtt szenvedtünk, együtt reméltünk, de közjogi surlódás köztünk nem volt, legkevésbbé „századok óta."

Önkormányzat nemcsak Magyarországnak az 1848-ki törvények értelmében, hanem önkormányzat az Osztrák-birodalom minden külön nemzeteinek is a mi 1848-ki törvényeink hasonlatára.

Ebben van a biztonság s a hatalom titka. — Minden más rendszert vagy kinevet az élet, vagy megtöri.

A personalis unio eszméjét, ha nem léteznék, a bécsi udvarnak fel kellene találnia. Nemcsak nem kellene azt bántania a magyar korona irányában, — hol a kétoldalu kötések ellenére hozzányúlni vétek; — hanem a birodalom nemzeteire is ki kellene azt terjesztenie.

Az ausztriai birodalom némely népei és Magyarország már a XVII-dik század elején frigyet kötöttek, a melylyel egymás szabadságait biztosították. Közös volt az ellenség, a mely mindakét nemzetnek szabadságait megnyirbálta; az ausztriai háznak 300 éven által követett absolutistikus politikája.

De mi nem feledkezhetünk meg azon barátságos viszonyokról, melyek a fejedelmi egységnél és a szomszédságnál fogva köztünk léteznek, és nem felejtkezhetünk meg azon frigyről, melyet őseink a XVII. század elején kötöttek, s azért a márciusi napokban mi, a kik annyival jobban állottunk, mint Ausztria, mert szólanunk lehetett, felemeltük szavunkat az ő szabadságukért, és a mi szavaink voltak azon mécs, melynél ők szabadságuk fáklyáját meggyujtották.

Azóta a reaktio emelte fel árulással, hitszegéssel és minden ármánynyal teljes és oly botrányos eljárását, mihez hasonlót nem mutat a história.

Ily helyzetében a dolognak arról levén meggyőződve, hogy ha a reaktiónak sikerül a mi nyakunkra hágni, kétségtelen, hogy a mi nyakunkról az ausztriai szabadságnak is nyakára hág; ha ellenben a reaktiónak sikerülne az ausztriai szabadságnak nyakára hágni, megkisértené ismét azt, hogy a mi nyakunkra hágjon.

Ily körülmények közt azt gondoltuk, miszerint célszerü lesz, hogy szóljunk mint nemzet nemzethez, kiknek közös az ügyök, közös az ellenségök és a szabadságnak kincse önállásunk fenntartása mellett, szinte közös és mindkettőnké.

Elment tehát a küldöttség baráti kezet nyujtani és elmondani, mert sok érdek-találkozás foroghat fen köztünk jövendőben, hogy egyenlitsük hát ki barátságosan a dolgokat, mint szabad nemzet egy szabad nemzettel.

És ők a küldöttséget el nem fogadták.

Ha hottentottákhoz küldött volna a nemzet egy ily küldöttséget, barátsággal hajolt volna meg előtte; de a bécsi országgyülés tette egy impertinens durvaság s szégyen gyalázat, mely civilizált emberekből álló gyüléshez nem illik.

Azonban egy ily eljárás, melylyel egy szabad nemzetnek képviselőit illették, nem nekünk válik gyalázatunkra,

hanem azoknak üti homlokára a szégyent és durvaság bélyegét, akik ezt tették, mert a civilizált emberek soraiban, a mely nép néppel, nemzet nemzettel igy bánnék, az önmaga széttépte a népiség szentségének meghatalmazó levelét, az önmaga törölte ki magát a civilizált nemzetek sorából, „de nem is a nemzetek sorából, hanem az emberek sorából!"

Egyet mondok az ausztriai háznak, nem fog sokat adni rá, de el is vesz, mert nem fog rá adni.

Az ausztriai háznak jövendője csak azon föltétel alatt lehető, ha ő nem szünik meg német hatalom lenni; az ausztriai háznak jövendője csak azon föltétel alatt lehető, ha ő azonositja magát népei szabadságával, ha Magyarországnak önállását respektálva, a magyar nemzet segéd erejére támasztja magát.

Én akképen vagyok meggyőződve, hogy Bécs tájékán egy nagyravágyó asszony lakik, ki, ha népek és országok borulnak is vérbe, nem bánja, csak egy nappal hamarább élvezhessen egy bizonyos cimet.

Szomoru dolog, midőn nemzetek sorsára egy asszonynak nagyravágyása ily befolyással van; hanem az isten és az igazság erősebb lesz.

Én csak egyet jósolok neki, azt jósolom meg, hogy az ausztriai ház azon percben, melyben a német alapot maga elől ellökte, az ő saját megsemmisülését irta alá, ellökte pedig azon percben, midőn befolyásával oda hatott, hogy az ausztriai birodalmi országgyülés ne német legyen, pedig már nem német.

Ugy tapasztaltam a históriából, hogy az ausztriai háznak mindig természetéhez tartozott, hogy midőn elbizakodott erejében, akkor a magyar nemzet szabadságának elnyomására, mindent elkövetett, mikor pedig fordult a kocka, elkezdtek gyönyörüséges arcokat csinálni, és a magyar nemzet nagylelküen azt mondta: legyünk jó barátok.

Ki nem látja bé, hogy Ausztria 48-ban győzve is halálos sebet ejtett magán? Elárulta gyöngeségét! A világ nem hiszi többé, hogy Európára szükséges e szétmáló birodalom föntartása. Bizonyossá lett, hogy létezése átok az emberiségre nézve; soha sem lesz képes előmozditani a társadalom jólétét. Képzelt hatalmának varázsa odavan; oly szemfényvesztés volt, mely nem csal meg többé senkit. E birodalom népfajai közt egy sincs, — az örökös tartományokat sem véve ki, — mely nem gyülöli a... E hatalomnak semmi erkölcsi támasza; az egységes birodalom hiu álma, melynek létesüléseért soha nem hallott bünöket követtek el, merő őrültségnek bizonyult, melyet kikacag a világ. Senki sem szereti vagy tiszteli, s ha elbukik, a sajnálat egy könye sem kisérendi a sirba. Pedig bizonyos, hogy el fog bukni.

Hallottam mondatni: hogy a cseh mozgalom panszláv mozgalom, s ezt el kell nyomni. Én nem ugy tudom. Egy párt rajongó izgalmait nem kell a nép érzelmeivel összezavarni. Csehország nemzet akar lenni, nem a kis Ausztria függeléke, nem cislajthániai provincia. S a cseh nemzetnek, mely a lelkiismereti szabadság előharcosa volt Európában, a cseh nemzetnek, mely a szabadságért oly irtózatos sokat szenvedett, mint többet egy nemzet sem, a cseh nemzetnek ahoz, hogy valóban nemzet legyen és saját ügyeit önállóan maga intézze oly joga van, mely egy hajszálnyival sem kisebb mint a magyar nemzet hasonló joga. Ezzel sokat mondtam, de igazat. Nem, a cseh mozgalom nem panszláv mozgalom; azzá lehet, ha a magyar jobboldalnak a kormány által sugalmazottoknak hitt közlönyei a helyett, hogy mint „szövetségesekhez“ illenék, a nemzet mellett nyilatkoznának a nivelláló hatalom ellenében, a hatalom mellett nyilatkoznak a nemzet ellenében s megfékezésről beszélnek. Oh! igy azzá lehet, de még nem panszlavistikus mozgalom.

Ezer huszonnégy esztendeje (a 843-ban kelt verduni kötés óta), hogy Németország van. E hosszú időn át, mindig

birt az egységnek némi symbolumával, s belső szétszaggatottsága a westphaliai békekötésen és a bécsi kongressuson keresztül, mindig összébb és összébb szorult, de valósággal egységes soha sem volt, s mert ez nem volt, idegen befolyásoknak — 1815 óta főleg orosz befolyásnak volt játéktere.

Pedig természetes, hogy egységes, tehát független akar lenni. S mert természetes, tehát lesz. Ez a történelem logikájában fekszik. A ki azt meg akarja akadályozni lehetetlent akár, pedig „il ne faut jamais vouloir l'impossible“ (soha sem szükséges a lehetetlent akarni). Ez a szó III. Napoleon császár szava.

Minden gyermek tudja, hogy Germania egyesülése a történelem logikájának oly elutasithatlan követelménye, mely a Majna vizénél meg nem állhat, s bizony senki kedveért nem is fog megállani.

Nagy szerencsétlenség Európára s sajnálom, hogy magam is személyesen meggyőződtem róla, mikép a német cselekvési párt nincs egyesülve, s hogy a legközelebbi forradalom ismét gyümölcstelen ne maradjon Németországban s ne ugy végződjék, mint amaz a frankfurti országgyülésen: üres szóháboruval — okvetlen szükséges, hogy a bizalom egy személyben központosuljon. Igaz, nagyon sok azt kivánni, hogy a nemzetek forradalmainak intézése egy helyről jöjjön, de egyes nemzetnek a forradalomban egy ember által kell vezettetnie, nem a szavak, hanem a tettek embere által.

Megvallom, midőn az angol nemzet összes nagyságát mély hódolattal bámulom, beligazgatásában vagyis országlási rendszerében oly dolgokat találok, miket honomtól távol ohajtok mindörökre. — Nincs ország, nincs az egész világon, melyben a mellett, hogy a vagyonosság a néposztályokba leebb elgyürüzött, mint másutt akárhol, a pauperismus hydrája oly borzasztó, oly fenyegető alakban mutatkoznék.

Senki nálamnál nem óhajtja forróbban, hogy a lengyel nemzetnek a rajta elkövetett irtózatos bünért Európa igazságot szolgáltasson; követeli ezt az örök igazság, s az európai szabadság közérdeke; és megérdemli ezt a lengyel nemzet bámulatos erélye, melyet sem az idő, sem a szenvedés nem képes megtörni. Irtják, mint az erdőt! és a dülő fák virágporából, s a földbe szakadt gyökérszálakból uj erdő nő, szilárdabb, mint valaha. Magasztos látvány! Le kell előtte borulnunk, bár — ha magunkra gondolva — elpirulunk is önkénytelenül.

A török birodalom eredete a történelem legbámulatosabb csodái közé sorozható. Mindössze négyszáz sátorból (családból) állott a török őserő, melylyel Orchán Emir atyja Orthogrul a XIII-dik század végével a Sangar partján megtelepedett. E négyszáz sátor volt a török nemzet bölcsője, mely kevesebb mint száz év alatt majd az egész mostani török birodalmat, 150 év alatt Konstantinápolyt is meghóditotta, s Európát megrettegtető hatalommá vált.

De az idők megváltoztatnak.

A török nemzetnek többé nem ereje, hanem gyöngesége veszélyes Európának, mely azt mesterségesen támogatja, nehogy helyébe az orosz lépjen, s helyébe lépve törvényt szabjon Európának és Ázsiának.

Az orosz terjeszkedési vágyai ellen megvédheti a Török-birodalmat Európa, ha egyet ért; de a belső szétbomlástól — nincs földi hatalom, mely megvédhesse; sőt a történelem kérlelhetlen logikája hangosan inti Európát, hogy ha e felbomlás processusát akadályozni akarná, nem a törököt mentené meg, hanem az orosz hegemoniának csinálna utat le egészen a Bosphorusig, s az adriai tengerig.

A török hatalom napjai számlálva vannak. Én oltalmat találtam nála, midőn osztrák és orosz fejemet követelték. És közöttük éltem és megtanultam becsülni a sok nemes vonást nemzeti jellemében. Hála és becsülés meleg részvétre ösztönöz sorsa iránt; — de szemben napjai megszámláltatásának félreismerhetlen jelenségeivel, mint magyarnak, mint hazafi-

nak, mint civilisatio barátjának csak azt lehet ohajtanom, hogy ha már halálra itélte a török birodalmát Európában a történelem, legyen halála az, mivé Isten rendelte a halált a természetben; — legyen uj életnek, a szabadság életének kezdete, ott ama sokat szenvedett földön; s ne legyen halála átok forrásává az európai szabadságnak, az enyészet forrásává saját hazámnak.

Nekünk a keleti kérdésben érdekünk az, hogy az orosz ne terjeszkedjék délfelé sem birtokfoglalással, sem befolyásban. — Nekünk érdekünk az, hogy ne az orosz örököljön a török után, hanem örököljön a népszabadság.

S a politika, melyet ezen érdek parancsol?

Azon lenni, hogy az orosz isolálva találja magát szemben Európával. Ez utját vágja terjeszkedési vágyainak.

És azon lenni, hogy a keleti népek bennünk szabadsági törekvéseik barátját lássák. Ez ellensulyozni fogja az orosz befolyást. Mert irtózatos tévelygés azt hinni, hogy a keleti szláv népek az orosz uralmára vágynak, vagy hogy, mert szlávok, tehát pánszlávok, azaz: hogy nemzeti egyéniségükről lemondva, orosz hegemonia alatt egybe akarnák a szláv népfajokat olvasztani.

Ez teljességgel nem áll. Az ébredő fiatalság egész melegével ragaszkodnak ők saját nemzeti egyéniségük fentartásához. Szerbek, bolgárok, bosnyákok stb. akarnak ők lenni, nem oroszok; szabad nemzetek vágynak lenni, nem orosz szolgák.

De az is tény és természetes is, hogyha oly politikát látnak maguk iránt Európa részéről, s különösen a szomszéd Magyarország felől Ausztria részéről követtetni, mely őket akadályozza, hogy saját nemzeti egyéniséggel biró független szabad nemzetekké lehessenek; hát természetesen engednek az orosz kecsegtetéseknek, s az orosz karjaiba vetik magukat.

A nemzeti egyéniségből kivetkeztetés, fájdalom! volt szülő anyja a panszlavismus eszméjének. Czartoriszky herceg volt az, a ki I. Sándor cárnak a panszlavismus eszméjét suggerálta. — Irásban birom e tényt gr. Zamojszkytól, az öreg herceg legmeghittebb barátjától. Czartoriszky orosz (gondo-

lom közoktatási) miniszter volt s látván, hogy a bécsi kongressuson Lengyelország helyreállitása megbukott, ő volt az, a ki fájdalmában azt mondta Sándor cárnak: „ha már szabad lengyelek nem lehetünk, tegye Ön, Sire! orosz pártfogás alatt a szláv népfajokat a világ legnagyobb hatalmává!“ És Sándor cár — mint Zamojszky mondja — ifju hévvel ragadta meg az eszmét, mely nem a szabadságnak eszméje. És a lengyel faj Istennek hála! nem ment bele a kétségbeesés által sugallott nemzeti öngyilkolás gondolatába. Irtják, mint az erdőt, mert nem ment bele. De fel fog támadni, és élni fog, mert nem ment bele. Nemzetek csak öngyilkolással halhatnak meg.

Vigyázzon Európa, vigyázzon különösen Ausztria, és vigyázzon mindenekfelett a magát Ausztria horgára akasztott Magyarország, hogy mit cselekszik. A délkeleti szláv nemzetekből megannyi lengyelt lehet csinálni az orosz ellen, a szabadság és nemzeti függetlenség által; de lehet megannyi oroszt is csinálni a szabadságvágy repressiója, vagy az uratcserélés spekulatiója által.

A magyar érdek ugy a török Porta, mint a török birodalom népei irányában a nem-interventió politikáját követeli, sem nem avatkozni, sem avatkozást nem engedni. — Hadd végezzék el maguk között a Porta s birodalmának népei ügyeiket. — Ha a porta ki tudja népeit engesztelni, s velök szövetkezve önálló életképes hatalommá fejlődni, meglesz a biztositék az orosz terjeszkedés ellen, s veszély esetében szövetségeseknek sem lesz hijában. — Ha pedig a „beteg ember“ csakugyan halálosan beteg, nekünk teljességgel nincs érdekünkben az életképtelen vegetatióját, kül interventiókkal tengetni, mert ezzel nem eszközöltetik más, mint az, hogy a török birodalom keresztény népei a muszka karjai közé hajtatnak. Nekünk az áll érdekünkben, hogy ezen népeknek szabadsága által emeltessék gát az orosz terjeszkedési vágyak ellen. Ez leszen a legbiztosabb, ez a legtermészetesebb gát. A ki szabad nemzet lehet, az soha sem lesz muszka szolgává, ha százszor szláv eredetü is. A keleti keresztény népek

szabadsági törekvései iránt, nekünk magyaroknak nemcsak az igazság, nemcsak a testvériesség, hanem az önérdek is a barátságos neutralitást parancsolja. Ők, ha szabadokká lesznek, természetes szövetségeinkké válnak, mert mind nekik, mind nekünk érdekünkben álland, kültámadás ellen egymást kölcsönösen támogatni. — Ilyen a magyar érdek politikája.

Én igazságos akarván lenni, azt mondom, miként én természetesen meg tudom fogni, hogy a Bécs falai közt létező hatalomnak fáj Magyarország felett nem rendelkezhetni többé.

De azért, mert valamely fájdalom természetes, nem minden fájdalom jogszerü; és még kevesebbé következik, hogy valamely fájdalom iránti könyörületességből egy nemzet a maga jogát megnyirbáltatni hajlandó legyen.

Midőn én azt mondom, hogy előre Bécsig, ezt nem azon alávaló hazugságnak, alávaló tettetésnek szinével fejezem ki, midőn kijelentem, hogy mi igazán nem mint ellenség megyünk, hanem megyünk, hogy nyujtsunk segédkezet barátainknak s testvéreinknek, a bécsi népnek azon veszélytőli megóvására, a mely veszélyben a mi irántunki rokonszenvnél fogva vannak.

És én felhivom a házat, mondja ki határozatilag e mai napon, hogy valamint a kamarillával, a reactióval, s a népek szabadságát elnyomni akaró tendentiákkal alkut ez életben nem ismer semmi áron, ugy az ausztriai nép irányában a legszivesebb barátságot érezve, azt, hogy nemzet irányában a más nemzetnek a találkozó érdekeket istennek örök igazsága szerint megnyugtatólag kijelenteni kész, ezt mondja ki most a tisztelt ház, s az legyen előszó, hogy ha netalán ők miattunk szenvedve, a mi csapataink hozzájok segitség végett közelednének, mondom ez legyen az előszó: azért jövünk, hogy titeket is ugy, a mint ti jöttetek hozzánk megsegiteni bennünket, megmenteni kivánunk azon absolutisticus irányú kamarillától, mely a ti szabadságtokat, mint a mienket, sem-

mivé akarja tenni; de mi szabad nép el fogjuk végezni mindazon érdekek kiegyenlitését, a mely köztünk fenforog.

Ez azon magyar nemzet képviselőinek nyilatkozata, s ezt hallja meg isten és hallják meg Európa népei, azon magyar nemzet képviselőinek nyilatkozata, a mely szavát nem szegte meg soha, hanem midőn hűséget mondott, tűrt, szenvedett a végtelenségig, mert szavát adta s nem ismerte határát a szenvedéseknek. Ily nemzetnek képviselői midőn kimondják azt, hogy nekünk Ausztria népével semmi bajunk, mi barátok s testvérek vagyunk, mi egymás közt kiegyenlitjük a dolgokat: azt hiszem, ez annyi, mint az esküvés. S ezt reménylem azon néptől, a mely megértette, hogy veszélyünk közös, a midőn az ellenünk szándéklott tábornak utját állotta, a mint megértette azon veszélynek közösségét, ugy hinni fog e nemzet szavának. Mi pedig be fogjuk váltani ezt a győzelem első percében; de épen azért, hogy beválthassuk, valamint mi segitjük, ugy ők is segitni fognak a győzelem kivivásánál minden árulóknak rasirozásával.

Az eredmény istennek kezében van, de én a honvédelmi bizottmány minden tagjai részéről igéretet és fogadást teszek a nemzet képviselőinek, hogy e célnak megközelitésére, nem bibelődve a rendes körülmények végett alakitott formák kisszerüségével, e nagy percekhez képest nagy eredményekre vezető, bátor, de meggondolt, és mindenek felett elszánt s eltökéllett lépésekkel közremunkálni a legszivesebb hazafiui kötelességének fogja ismerni a választmány. Hogy ha a haza megmentésének közremunkálásáért a méltánylat koszorujának egy boglára az ő fejére is járuland, azt alázattal fogadandja; ha pedig a körülmények azt igénylik, hogy a vérpad legyen a jutalom, oda is büszkén fog elmenni.

---

10. A sajtóval is ugy van az ember, mint a szabadsággal; a szabadságot — elvben — minden ember szereti

csakhogy egynémely ember egyedül magát, más ellenben mindenkit szabadnak ohajtana.

A sajtószabadság jótékonyságát s áldását az emberi nemre nézve nagyobb kincsnek tartom, mintsem hogy e mellett fenakadnék a sajtószabadsággali visszaéléseken, minden emberi institutiónak megvannak fény- és gyarló oldalai s nekünk arra kell tekinteni, hogy ha több a fény- mint az árnyékoldala valamely institutiónak, akkor az institutiót tartsuk meg.

Más hirlapot s más könyvet irni. Könyv lehet irva a jövendőségnek, könyv lehet irva a választottak kicsi számának; hirlapnál a létel föltétele: ugy irni, hogy sokak által olvastassék.

Politikai hirlapok, nem ugy mint a tudományos folyóiratok, legnagyobb részben csak mulékony érdekre számolhatnak, s az utókorra legfölebb is csak históriai kútfők gyanánt juthatnak el; mert a változatosság s olvasmányi érdek levén életük föltétele, általában véve inkább arra valók, hogy gondolatokat ébreszszenek s elveket állitsanak föl, a fölébresztett gondolkozást bizonyos ösvényre vezetőket, mintsem egy rendszeres tannak minden legkisebb aprólékos részleteit kathedratikus szőrszálhasogatással keresztülboncolgassák. Ügyekezniök kell minden oldalróli meghányás-vetés utján tisztába hozni minden kérdéseknél az alapeszméket, melyek a részletek kigyalulásánál biztos kriterionul szolgálhassanak, miszerint a fölébresztett gondolkozás eme tisztábahozott alapelvek nyomán innen egy, amonnan más ágazatot fejtegetve, idő folytával egy egészet állitson elő, a nélkül hogy a változatosság tekintetét szem elől veszitené.

Igen károsnak tartom, midőn az eszméknek oly irány céloztatik adatni, miszerint az intézvények hibája a szemé-

lyek visszaéléseinek tulajdonittatik, mert ebből az következhetnék, hogy a személyek változásában vesse a nemzet reményét s ne fogjon az irtófejszével az intézvények kóros fájához. Én egyike vagyok azon embereknek, kik éveken által érezték magokban nyögni mindazt, mi emberben szent, az istennek szikráját, a gondolat-ölő censura járma alatt. Azért bizonyságot tehetek, hogy a mi magában már in thesi is lehetetlen, t. i. a censura iránt szabályokat alkotni, mely gyakorlatban részrehajlatlan legyen, ugy bizonyosan nálunk sem ugy áll a dolog, hogy a személyek visszaéléseinek lehessen tulajdonitani, hanem az intézetnek, mert ha magában azon szabályok részrehajlatlanok volnának, akkor sem mondhatnánk semmit azon szabályokról, mivel azoknak részrehajlatlanságáról nem tudunk semmit, mert azok a nemzettel nem közöltettek. De még azt is meg kell mondanom, hogy a mely szabály ugy áll, mint a gyakorlatban fejlődik, hogy t. i. előáll az első censor s megöli a szabadság gondolatát, ha az ellen az irónak kedve jö támaszt keresni s panaszkodni, nem talál emberre a trón zsámolyáig, ki őt a censor visszaélései ellen védje, tehát lehetetlen a visszaélést egyes egyéniségnek tulajdonitani, midőn a hiba és betegség az intézetben van. Nem is lehet az máskép a dolog természeténél fogva. Mert én, ki a mathesisnek ismerem szabályait, tudom a magánjogi törvénykezés körében, miszerint megmondhatjuk positivitással, hogy a 32 éves zálogot ki lehet váltani s 6%-ot szabad szedni, de hogy isten teremthessen embert, ki megszabhassa azon határát a censurának, melynél fogva az ut és irány ki legyen mutatva, melyik gondolatot szabad a censornak azon szabály határain innen vagy túl átereszteni, hogy ily szabályt emberi ész alkotni képes legyen, felfogni nem tudom. Ezért van az, hogy a megtörtént dolgokat a status-viszonyok hatásából lehet e tekintetben megitélni s nem máskép; itt nem lehet más biró, mint a nép szabad véleménye, mely a legigazságosabb intézetben, az esküttszékekben gyakoroltathatik leginkább.

A hirlapirály-modort egyes kérdések állapotjához kell alkalmazni; legyen a szó melegebb, hol figyelemre, részvétre

kell gerjeszteni; legyen szárazabb, taglalgató, a hol részletes fejtegetésekbe bocsátkozik; és ismét támogassa az ész okait a szivösztönök gerjedelmeivel, midőn cselekvésrebuzditás kerül szőnyegre; mert szivösztön nélkül nem csak nemes tett, de még csak tett sem születik általában.

Én azt gondolom, a nyilvánosság organumainak fekszik hivatásukban felszólalni, valahányszor helyén lenni látszik, hogy a jog szigorúságát az erkölcsi érzet mérsékelje.—Amaz angol tory lord, ki ha eltelik jobbágyainak bérideje, télnek közepén seregestül üzi ki szabad ég alá a zöld Erinnek szegény gyermekét, mivelhogy urának politikai véleményében nem osztozék, jogszerün cselekszik kétségtelenül: de szivtelenül is cselekedett, és a közvélemény indignatiója keserü kitörésekkel rója meg a hirlapokban szivtelenségeért.

Nincs a föld kerekségén egy cikk is, akárki irja, melyet magam részemről aláirnék, mert lehetnek benne olyan dolgok, miről talán egyik ember azt mondja; ez igaz, a másik azt mondja: ez igaz ugyan, de nem kellett volna kimondani, a harmadiknak pedig a stylus és az összeállitás nem tetszik.

A hajdan hires „Bölcsészeti párbeszédek“-ben (Dialogues philosophiques) kérdi egy tudós: „Mikép bizonyitaná be ön az istenség lételét?“ — „En ouvrant les yeux“ — mond a felelet.—Valóban ha nem volna szentségtörés a legnagyobbat csekélységekre alkalmazni, e kérdésre: mikép bizonyitom be, hogy a „Pesti Hirlap“ nem vezet forradalomra? nyugodt érzéssel felelhetném: „En ouvrant les yeux.“ Tessék szétnézni az országban!

Széchenyi a „Pesti Hirlap“-ot ugy támadja meg, hogy megtámadását személyemre is kiterjesztené. Talán jobb taktika volt volna elhagyni azt, mire nézve szükségesnek vélte,

a megtámadottat eleve felszólitani „türje a közjó kedvéért az érzékenyebb vágásokat.“ — Ám legyen! türöm, s még örömestebb talán, ha megkimél a gróf mind azoktól, mik Shakespeare Antoniusának ismeretes refrainjéhez hasonlítanak: „But Brutus is an honobrable man.“ Csak egy szót eng djen az érdemes gróf. — Három hosszú éveken át üritém a vesztett szabadság kínpoharát, lélekben értelemben elmaradottan, kipótolhatlan veszteséggel, és ezalatt családom, melynek egyedüli gyámola valék, s mely másra nem szorult én kivülem, nyomoruságra jutott, mely ellen csak a nemzet nagylelküsége nyujthatott írt. — Kínos állapot, uram! mert el kellett az írt legalább kölcsönleg fogadnia; pedig a becsületes szegénységgel, mely önerejében keresi s találja renditbetlen függetlenségét, karöltve jár egy érzés, uram, melyről a gazdagoknak kincshalmaik közt fogalmuk sincs; — — és atyám e bánatos állapot alatt összeroskadott; béke nem derült élte alkonyára, — és nem adhatta áldását reám; — csak sirját lelém! — — E seb még most is gyakran felsajog, s még soká fel fog sajogni kebelemben; de nem kiáltám magam áldozatnak, panaszt e szájból senki sem hallott; én megköszöném a nemzet kegyelmét, s aludni hagytam az elmultakat. — És eljö a gróf, s gúnynyal tetézi a szenvedésnek emlékezetét! — — Gróf ur! ez nem volt — — (mikép mondjam csak, hogy epés fulánk szómban ne legyen?) ez nem volt gyöngéd bánásmód. — Elmehet hidegen a szenvedés mellett, ha ugy tetszik: de ha jó számolónak kiván tartani, óvakodjék azt gúnynyal illetni; mert a számolástól, mely tréfát üzött a szenvedésből, lázadva fordul el „kebel“ és „velö“.

---

11. Nyomorult porszem vagyok én, és (istenemre! nem szerénykedö hiuság mondatja velem) a leggyöngébbek egyike; de a lélek erejére nézve versenyre merem híni a legerösebbeket; s mióta sok botlásokon keresztül férfikort érve, tisztába jövék enmagammal, állitsanak bár szemközt egy félvilág-uralta hatalommal, állitsanak bár szemközt felböszült

milliók népdühével, e kebel a maga meggyőződését csak egy hajszálig is soha fel nem áldozá, és feláldozni soha nem fogja, hanem hü marad örökön az igérethez, hogy „sem a hatalmasok komor tekintete, sem polgártársaim heve soha el nem tántorit.“

Mielött nyilvános politikai pályára léptem volna, a tapasztalás által még nem szilárdult ifjuság tüzmelegével s gondolatlanságával rohantam én is a megyei élet viszonyaiba; s ha visszatekintek a rég mult időknek napjaiba, mennyi bánatot okoz lelkemnek még most is, hogy nem mindig valék elég erős az idő s körülmény szokásos hibái közt botlások nélkül megállani! és e visszaemlékezésből meggyőződésig emelkedik keblemben a hit, hogy nyilvánosság, csak nyilvánosság az, mi a hanyagot szorgalomra, az önkénykedőt mérsékletre, a kicsapongót törvényszerüségre, a romlottat tartózkodásra, a gyöngét erősödésre, az ingatag határozatlant szilárdságra vezérelheti. — Csak ennek segitségével fejlödhetik ki korán a politikai jellem, melyre különben — az igen kevés választottakat kivéve — nekünk mindennapi embereknek csak botlások s bukások után lehet eljutni.

Ha érdemekkel e hon irányában nem dicsekhetem is, de azt hiszem megütve mellemet, megvárhatom mindenkitől, hogy becsületes embernek tartson. Ki ismer, az tudja; ki pedig nem ismer, ha csak rágalmazni nem akar, nem foghatja rám, hogy bennem dicsvágy vagy hivatalvadászat léteznék. Én, ha csak személyes boldogságom érzetétől kérnék tanácsot, istentől nem kérnék magamnak egyebet, mint nyugalmat e viszontagságos élet után, mely rám nézve nem volt egyéb, mint folytonos kín és szenvedés. Hanem mint szabad, becsületes ember mégis azt mondom: amely pontra engem a veszély percében a haza parancsolni fog, én azon meg fogok állani.

Uraim egyszerü polgár vagyok, nekem semmi hatalmam, semmi hatásom a világon nem volt más, mint a mely van az igazságnak, melyet isten lelkembe adott. És mégis olyanok a gondviselés utai, hogy én egyszerü polgár, a haza legutolsóbbikainak egyike, a körülmények nagyszerüsége közt, néhány órákon által azon körülményben voltam, hogy e kéz döntőleg határozott az ausztriai trón sorsa fölött.

Én arra, hogy miniszter vagyok, semmit sem adok, hanem arra, hogy becsületes ember vagyok, adok; s ha valaki szemem közé egy vádat vet, melyet nem mint miniszterre, hanem mint magán emberre vet, azt türni nem fogom soha!

Én, a mig isten átka miniszternek lenni kényszerit, egy kötelességtől soha sem fogok eltérni, s ezen kötelesség az, hogy minden gondolatommal nyiltan akarok lenni a ház előtt. Azon egyet akarom nehéz pályámról elvinni, hogy a nemzetet nem ámitottam sem szóval sem tettel.

Miként a pálmafa teher alatt nő, ugy örvend a jogban, szabadságban s honszeretetben egyesült nemzet az igazságos önvédelemnek kedves terhe alatt; s mint én acélosodni érzem roncsolt tetememnek minden idegét e gondolatra; ugy fog e nemzet óriássá magasulni, midőn hozzá kiáltand és én végezve hivatalomnak napi szakmányát, pihenés helyett szivem lángjába mártandom tollamat, hogy hirlapom hasábjai vigyék meg országszerte a nemes lelkesités hangjait s viszhangot keltsenek, ellenállhatlant, mint a holtakat támasztó tárogató viszhangja leszen.

Én a szabadság csemetéjének, melynek a komor mult gyakran reménytelen napjaiban egyik magvetője valék, — hü kertésze maradok mindvégig, — mig vagy összeroskadok a munka között, vagy egy élőfát látok nőni a csemetéből, melynek lombjai alatt Magyarország leszen: nagy, szabad, dicső.

Én a király tanácsában ülve az vagyok, leszek, aki valék, mint magán polgár; ismét az leszek, aki valék, mint miniszter.

Én nem vagyok más, mint ki Isten, jog, a szent igazság s a nemzett előtt meghajoljak. A lelki függetlenség ezen erejével szemébe nézendek minden véleménynek s kezemet nyujtandom mindenkinek, ki jót jó s alkalmas eszközzel akar.

Ausztriával őszinte barátságos egyetértés, ha neki tetszik, a kölcsönös jog, kölcsönös függetlenség, kölcsönös érdek egyenlités alapján.

A német elem a civilisatio eleme; én ezzel örömest szövetkezem; de nemzetem önállását, nemzetem jogát nem szabad semmi szövetségért áruba bocsátanom.

Nekem csak akaratom nagy; tehetségeim csekélyek: s ha valamit életemben eszközöltem, vegyék azt, kik utánam következendenek például arra, hogy az erős akarat még a gyönge tehetséget is hasznossá teheti a nemzetnek!

Hanem megvallom, — s legyenek följegyezve e szavak isten itélő könyvének lapjain: hogy én hazám boldogságának meleg óhajtásán kivül semmi más vágyat nem ismerek, mint azt, hogy legyen nekem szabad nyugodnom. Hanem addig, míg a veszély tart, akár hova fog velem parancsolni a nemzet, és a veszélynek akármely állását bizandja reám, én engedelmesen fogom elfogadni, s tenni fogok, mit lehet. De előre kikötöm azon föltételt, hogy, ha eddigi életemben, — és azt az isten talán megengedi élnünk, kevés időnek mondhassam, mi még a nemzet tökéletes megmentéséből hátra van, — valamit hazámnak javára eszközölni szerencsés voltam, vagy lehetek, a mint a veszély perce elmulik, szabad legyen nekem egy jutalmat kérnem, mely jutalom az, hogy engem bocsásson haza a nemzet, bocsásson vissza pihenni a magános polgárok körébe, élvezni hátralévő napjaimban azon boldogságot, melyet mindnyájunk közös kincse gyanánt kivívni, mint mindnyájan feladásunknak, ugy én, önök bizalmánál fogva legszentebb kötelességemnek ismerem.

Én büszkén emlékszem vissza, hogy nyilvános pályámat, mint hirlapiró kezdém. És e tekintetben jogom van némi testvéries kiméletet kérni. Nem képzelhetik önök, milyen kin az, leülni az iróasztalhoz, leirandó a mit a perc sugal — midőn keblünket indulatok dagasztják, szivünket nemes érzelmek hevitik, lelkünk meggyőződések és elvekkel van telve, — s ugyanakkor Damokles kardként látni fejünk fölött a censor ollóját, mely eszméinket megnyirbálja, érzelmeinket eltorzitja, gondolatainkat legyilkolja; s látni szolgai kezében a hitvány ónt, mely egyetlen vonással eltörli, megsemmiti munkás napok és álmatlan éjek összes eredményét; és tudni, hogy a nép dolgozatainkat nem a szerint fogja megitélni, a mint mi gondolkozunk, érezünk és irunk, hanem a mint az a censornak tetszik; tudni végre, hogy az alap, melyen állunk — szabályok által van körülirva, s ép azért ismeretlen, sikamlós alap, melynek határait a censor önkénye képezi.... oh aki mindezt tudja, s még sem átkozza meg hivatását, nem tagadja meg, hogy olvasni és irni tud, hanem csüggedetlen folytatja sysiphusi kinos munkáját egyik napról a másikra, higyjék meg nekem, uraim! az a legnagyobb áldozatot hozza, mit ember hozni képes hazája és az emberiségnek.

Az, kiknek a küzdelemben kissé kiválóbb részt juttatnak a körülmények: igen sok érdeket, sok szenvedélyt, sok és hatalmas ellenséget zudit fel maga ellen. El kell készülve lenni, hogy utja tövises leend, le kell számolnia az élet örömeivel; tudnia kell, hogy az osztályrész, mit magának készít, a folytonos bántalom, gyanusitások, üldöztetések és szenvedés.

Én tudtam ezt, és el valék reá készülve; és öntudatosan elvállaltam az élettől osztályrészemet. A megnyugtató öntudat, hogy lelkiismeretemben ön magammal tisztában vagyok, volt az egyedüli kárpótlás, melyre számiték, a melylyel birok. Még csak polgártársaim jóakaratu elismerését sem reméltem élvezhetni, mert tudtam, hogy ezt rendesen csak a halál szokta kiszolgáltatni, mely lecsillapítja a szenvedélyt, megállítja az üldözéseket, s megengeszteli az ellenséget.

Ha visszaemlékezem azokra, a mik történtek, és a mik közt az isteni gondviselésnek kiszámithatatlan rendelete szerint, én magam is az események által a szerénység porából, melyet örömest vallottam magaménak, kiemelve, némi tevékeny részt vevék; ha visszaemlékezem azon hűségre, melylyel az idők viszontagságai alatt iparkodtam az ausztriai háznak trónusát megtartani segiteni; s ha végig tekintem az árulást, hitszegést —; ha végig nézem azon hálátlanságot, melylyel ezen indulat, — mely indulata keblemnek közös volt a nemzet összeségéével —, az ausztriai ház által viszonoztatott: talán mentve volnék isten és emberek előtt, ha személyes boszúval, s a szenvedélynek némileg fölingerült hangjával mondanám azt, hogy velem rendelkezhetik isten akármint ez életben; bocsáthat reám szenvedést, bocsáthatja reám a vérpadot, bocsáthatja reám a bürökpoharat, vagy a számüzetést; de egyet nem bocsáthat reám soha, azt nem, hogy én valaha az ausztriai háznak alattvalója legyek. Azt nem bocsáthatja reám isten sem; mert az embernek, ki el van határozva valamire, bár láncokba szorittatnának minden tagjai, mindig marad elég ereje meghalni tudni, ha magát másképp meg nem mentheti.

Mi 1848—49-ben egy óriás harcot vivtunk. Nem mi valánk a támadók. Akkoron mi békét óhajtánk, nem forradalmat; nemcsak forradalomra nem valánk készen, de még csak védelemre sem. Védtelen mellnél, s üres kezeknél alig volt egyebünk, a mivel kezdetben a támadónak utját álljuk. — De utját álltuk, utját birtuk állani; mert meg volt népünk keblében a nagy tettek nemtője, az önfeláldozó honszeretet, mely a törpéből is óriást csinál. Mintegy lábdobbantásra állottak elő a földből a bajnok seregek, — mintegy varázsütésre az alföld hallgatag városai sürgékeny hadszer-gyárakká változták; puszta tenyerünkből nőttek halomra a raktárak, a békés munkás nép fiai harcedzett katonákként sorakoztak a hon háromszinü zászlói alá, — kik szemhunyoritás nélkül néztek a halál szemébe, hymnuszt énekelve rohanták meg a halált szóró ütegeket, s mosolylyal ajkaikon hulltak el ezren-

ként a hazáért, ők a névtelen félistenek! kik tudták, hogy még csak nevöket sem jegyzi fel a história, s kiknek ismeretlen nagysága előtt ép azért bensőbb pietással kell meghajolnunk, mint azok emléke előtt, kiknek nevét a história dicskoszoruval övedzte körül. Igaz, mindez hiába vala. Árulás és idegen erőszak, mely százezrenként szórta friss fegyveres csordáit véres győzelmekben megritkult sorainkra, — erőt vett rajtunk, de csak is ez vett rajtunk erőt, nem az osztrák, azt névtelen felisteneink oda dobták az orosz cár zsámolyához segitséget koldulni, s koldulva bevallani a világ előtt, hogy saját erejével nem képes a magyart meghóditani.

Nemzetem ugy akará, hogy e rémületes vészeken keresztül én kormányozzam a statushajót, s én alakitsam ténynyé a nemzet akaratát: meg nem hajolni az önkény s erőszak előtt. S az osztrák, ki sejteni sem képes az ösztönszerü magasztaltságot, mely egy romlatlan honszerető nép keblét dagasztja, az osztrák csak bennem látta, csak bennem kereste tervei akadályát, elhitette magával, s szerette volna elhitetni a világgal is, hogy a nemzet lelkesedése csak állelkesedés, melyet én idéztem elő mesterkéléssel, csábitásokkal. A balgatag! ő nem ismeré a helyzetet, nem nemzetemet. Ha nemzetem engem a vész napjaiban vezérévé tőn, s ha vezérletem alatt bámulatos erélyt fejtett ki, az nem onnan van, mintha én lelkesitettem volna fel a magyar népet, hanem onnan, mert szivemnek minden dobbanása a nép szivének dobbanásaival azonos vala, mert bennem a nép személyesitve találta érzelmeit, óhajtásait, határozatait, s mert én csont a nép csontjából, test a nép testéből, tolmácsa valék annak; mit a nép ösztönszerüleg érezett, s tetté érlelém, mit a nép akart.

S ez igy van most is. A szikra, mely keblemben pislog a nemzetem kebelét melegitő tüznek egy szikrája csak. A magyar nép és én egyet érzünk, egyet akarunk. Én sem érezni, sem gondolkozni nem tudok máskép, mint a nép érez és gondolkozik. Köztünk nincs, s nem is lehet különbség, nem mintha a nép velem egy volna, hanem mert én vagyok egy a néppel.

Nem egyszer lázassá hevült keblemben a vágy, hazánk szabadságnapjának melegét, bárcsak nehány rövid percen át is élvezhetni; mielőtt sokat hányatott fejemet örök nyugalomra hajtanám. De koromban az évek, s viszonyaim közt a bú sulya, hamar gördítik az életóra fenmaradt homokszemeit. Legyen meg az Isten akarata. Én nem hiszem, hogy szükséges emberek vannak a nemzetek életében. A természet semmi ürt nem tür. Egy ember kidül, helyét más foglalja el; s életrevaló népnél, minö a magyar, minden kornak szüksége találand mindig személyesitöt.

Hazám viszontlátásának reménye csaknem az egyedüli kapocs, mely még az élethez köt.

Hiszen magyarnak születtem, s mi magyarok nem birunk a világpolgárság azon fokáig elmállani, vagy ha ugy tetszik, felemelkedni, hogy hazánkon kivül hont találhassunk. A „nescio quo natale solum dulcedine trahit“ leirhatlan erővel lüktet szivünk minden dobbanásában. Nálam talán még erösebben mint sok másoknál, mert nagyon régóta vagyok hontalan. Én fel tudom fogni ama velenceit, ki bünt szinlelt, melyért számkivetéséből haza kellett vitetnie, hogy halálra itéltessék, miszerint hazáját bár csak a „sóhajok hidjáról“ még egyszer láthassa. Ah mert az ő hazája igazságtalan, kegyetlen lehetett egyes polgárai iránt, de független volt, saját sorsának szabad ura.

Tizennyolc éve eszem a számkivetés keserü kenyerét, melyet, mert tiszta, de üres kézzel vettem búcsut hazámtól, csak nélkülözések közt keserves munkával valék képes megszerezni örömtelenül. — Embernek, ki szereti hazáját, miként én szeretem, mindig kínos a hontalanság; kétszeresen az, ily helyzetben; és irtózatos a gondolat, hogy fáradt csontjaim tán idegen földbe fognak örök nyugalomra tétetni, mint tétettek széjjel két világrészben elöbb anyám s két testvérem csontjai, utóbb leányomé s nőmé; és velök családi boldogságom, mely egyedüli vigasza volt hazafiui bánatomnak.

De bár mennyire sóvárogjon is lelkem hazám felé, e sóvárgásnak engedni tilt az elvhüség s a kötelesség.

Volt idő, midőn nem tartottam szabadnak fenyegetett életemet, hitem és vallásom megtagadásával biztosítani.

Még kevésbé tartom szabadnak a számüzetés keserveitől politikai hitem árán megszabadulni.

Fogok-e még valamit tehetni hazánk függetlenségének visszaszerzésére? nem tudom. Ez a körülményektől függ, s függ mindenekfölött a nemzet magatartásától. Nemzetünk elég erős arra, hogyha akar, sorsának ura lehessen. Sorsa Isten után, saját határozottságától függ — egyes polgár csak annyi erővel bir, a mennyit neki a nemzet kölcsönöz. Ha a multban némely nagy dolgoknak leheték eszköze, az érdem a népé, nem az enyim. Én csak tükör valék, mely a kapott világot visszasugárzá. A világ a nép vala. A mely percben önbizalom-rontó cselszövények folytán e világ meghomályosodott, én tehetetlenné váltam. A mult jövendőnek tüköre.

Engem az alkalom, hazafiui kötelességem önzéstelen teljesitésére mindig késznek fog találni. De ha ugy akarnák a végzetek, hogy hazánk függetlenségének visszaszerzésében napszámos többé nem lehetnék; legalább egy élő tiltakozás gyanánt akarok s fogok véglehelletemig állani, minden alku, minden törekvés ellen, mely hazánk állami függetlenségének s nemzeti önállásának akármi áron, akárminő föltételek alatt, megcsonkitására van irányozva.

Nagyon sóvárgom hazámat viszont láthatni, de csak a független vagy függetlenség felé törő magyar hazát szabad viszont látnom, az állami jogállásról lemondó Magyarországot nem.

Wenkheim miniszter ur engem hivatalosan notoriusnak nyilatkoztatott. Köszönöm a bókot. Merci cher baron! Nem rosz kompániába jutottam, ha nem roszúl tudom a történelmet. Mert tény, hogy körülbelől három század óta a

magyar nemzet azoknak emlékén csügg a legnagyobb pietással, s a magyar történelem azoknak nevére tüzte a hazafiui hüség legszebb koszorúit, kiket a hatalom hütlenségi nótával bélyegezett meg. Szomorú, hogy ennek igy kellett lenni, mert a konstans tény arra mutat, hogy ezen egész hosszu idő alatt hazánk állami viszonyai nem voltak harmoniában a nemzet érzelmeivel. Pedig a magyar nemzet nem csinál professiót a forradalmi viszketegből (bizony én sem!). Rendszerető, türelmes és nagyon loyalis nemzet az; — nagyon!

Oda jutottunk-e már a gyanusitgatások között, hogy emlékeztetnem kelljen, mi az a „magas piedestal", melyre állitva vagyok?

A tizennyolc évi hontalanságnak nyomor börtöne, melynek ajtaját még most is csak a reversalisok és elvmegtagadás kulcsával nyithatnám meg.

Hogy e hosszu nyomor és keserüség közben saját emberségemből álltam meg a szenvedések viharát becsületesen, s ha idegen földön sok nemes rokonszenvre, sok hü barátra találtam is, de saját személyemre nézve senki „nagylelküségének" egy morzsával sem vagyok kötelezettje, az önérzetem kincséhez tartozik, és ez rendén van.

Hanem jöttek idők, midőn a hazafi keserveihez irtózatos családi csapások sulya is járult, melyek a számüzöttnek magánéletét vigasztalhatlan örökbúba meriték, s járult oly időkben, midőn ugyancsak nem mondhatám el, mint ama római, hogy „cladem domus meae secunda fortuna publica consolatur", özönlöttek felém a világ öt részéből, baráttól, ellenségtől, ismeretlentől a részvétnek meleg szavai, és — nem tagadom — fájt, hogy azon hajdani barátaim köréből, kik most jobb oldalon ülnek, soha a legkisebb részvétnek még csak egy hangját sem hallottam. — Intrigát, ellenségeskedést akár mennyit, de „nagylelküséget", söt csak részvétet is — soha.

Ez is rendén lehet. Elviselem én, mig saját erömmel birom — az élet reám mért terheit. Ha nem birom, megtö-

röm alattuk, de sem meg nem hajlok, sem senki hálájának, senki nagylelküségének mankójára nem támaszkodom.

Viszontagságteljes, de nem eredménytelen életem estendén annyit jogom van megkövetelni minden magyartól, hogy érezze miként e szó: é n, politikai pályámon soha tekintetbe nem jött, s nem is jövend soha. Bármi alant álljanak is egyébként tehetségeim, egyben legalább nem ismerem el felettem elsőbbségét senkinek multban, jelenben és jövőben, és ez hazafiui indulatim önzéstelensége.

Én nemzetünk jogait és hivatását, s e jogoknak és hivatásnak megfelelő képességét illetőleg, igen határozott meggyőződésekkel birok, melyektől — ha egyedül maradnék is velök széles e világon — soha és semmi körülmények közt el nem állok, mert e meggyőződések hazánk állami létének alapjára vonatkoznak. Reform kérdések körül, még a kormányforma kérdését is közéjök értve, szabad sőt esetleg hazafiui kötelesség is lehet a transaktió, mint részletfizetés elfogadása, csak valóban részletfizetés természetével birjon, jogot fel ne adjon s a helyes irányban tovább haladásnak utját ne vágja. De a hol egy, milliókból álló ezredéves nemzet állami életének alapja forog kérdésben, ott én a transaktiókat semminemü feltételek alatt sem szabadoknak, sem magának az állami létnek feladása nélkül lehetségeseknek nem tartom.

És mert az élet, a sokszerü tapasztalás, a tudomány s a történelem bölcselmének gondos észlelése azon meggyőződésre vezettek, hogy a nemzetek életébe vagó válságos problémáknál mindig csak egyetlen egy megoldás lehetséges, hogy ezen egyen kivül akár mely bölcseség is hiában keres megoldásokat, s hogy keresésével végtére sem ér el egyebet, mint azt, hogy a mesterkélt módozatok kutatásának maga a cél esik áldozatul; én meggyőződésemet semminek, még az összes élő nemzedék ellenkező meggyőződésének sem rendelhetném alá.

Az én vezérelvem az: hogy hazánk állami függetlenségét s nemzeti önállását feladni, vagy annak megcsonkitásába beléegyezni, nem csak nem kell, de nem is szabad semmi körülmények közt, semmi nyomás miatt, semmi áron.

Nincs ezen vezérelvben semmi tulbizakodás, semmi nyugtalankodási viszketeg. Életfeltétele az fajunknak; nemzet vagyunk, s jogunk is erőnk is van, hogy ne engedjük magunkat tartománynyá sülyeszteni. Jogunk is erőnk is van, hogy öncél legyünk, s ne idegen céloknak eszköze.

Nem is oly elv ez, melyet csak mi állítottunk volna föl 1848—49-ben; mi csak védtük azt törvénynyel elöbb, midőn fegyverrel lőn megtámadva. Az elv oly régi, mint a magyar név Európában. Alapelve az a magyar államjognak. Őseinknek ezredéves szent hagyománya, a jövendő nemzedékeknek elidegeníthetlen öröksége, melyhez ragaszkodni elengedhetetlen kötelesség, mint őseink ragaszkodtanak rendületlenül.

Nekem hazánk függetlensége polgári hitvallásom Istensége.

Az Isten nem halt meg, bár ha oltára körül a hivek meggyérültek is. Az ámitások köde szétfoszlik, a csalódásokból kiábrándulnak. És a hivek sorai ujból megtömörülnek az oltár körül.

Megőszültem a tapasztalásokban gazdag szenvedések iskolájában, az évek sulya, s a bú és bánat alatt. Nekem személyemre nézve nincs semmi várni, nincs semmi kivánni valóm, sem a nemzettől, sem az élettől. De keblemben fiatal erélylyel él, s fog élni halálomig a kötelesség érzete hazám iránt.

---

12. Széchenyi szereté hazáját mondhatlanul; szereté ama keserédes búskomolysággal, mely nemzeti jellemünk sajátsága, mikint mind ezt szívmelegébe mártott tollal oly mesterileg festi, valahányszor megszállja (és — istennek hála! —

gyakran szállja meg) a magasztos polgári erények poësisa. — E honszeretetet azonban gróf Széchenyinél henye sopánkodásban nem párolgott el. Ujjait a kornak üterére tevé, és megértette lüktetéseit. És ezért, egyenesen ezért tartom én őt legnagyobb magyarnak; mert nem ismerek senkit historiánkban, kiről el ne mondhatnók, hogy százados hatásra számitott lépései sem korán sem későn nem érkeztek. — Ki korán jő, isoláltan áll, s az egyedülállónak lépteit maradandó hatás nem követheti. „Il ne faut pas devancer son siècle.“ A ki későn jő, fényes nappal gyujt gyertyavilágot, s még hálát adhatunk, ha működése csak haszontalan. — Ah! vajmi sok van nemzetünk évkönyveiben, a mi már születésekor homlokán hordá a „késő“ szót; miről, mert vagy nem egyesektől, vagy tulhatalmas egyesektől jött, nem mondhatjuk el, hogy: istennek hála! csak haszontalan. — Gróf Széchenyit a kor szükségeinek hatalma alkalmas percben ragadta meg. Ő korának nyelvévé lőn; ő a nemzet jobbjai gondolatának szavakat adott. És hatásának titka itt fekszik.

Ezeknek valóságát tagadni alig lehet; s ha nem hibáztam e felfogásban, kettő van, mi belőle következik. Egyik az: hogy a ki korának óramutatója, az korának nem Prometheusa; tán inkább őt teremté a kor, mintsem ő a kort; dajkája lehetett a jövendőnek, kapocs a tegnap és a holnap közt: de ha ugy gondolkozik, hogy az óramutató teremti az időt, s mindig annyi időnek kell lenni, mennyit ő mutat, holott ép azért, mivel az idő örökké halad, az óramutatónak előbb vagy utóbb okvetlenül elkésnie kell — a ki igy gondolkozik, épen azon szempontot veszíti el, a mely hatását föltételezé, kombinatióiból természetesen kiforgattatik, a hazai mozgony haladását természetesen hátulról nézi (honnan az ember poros utakon bizony csak port lát, s a por miatt magát nem a haladót); és midőn mind ezt önkényt megvalja, egyszersmind vallomást teszen arról is, hogy időmutatás helyett a teremtés vagy gondviselés szerepét igényelvén, idegen térre jutott, melyen alkalmasint nem oly biztos mutató, mint egykor volt. — Fogalmam másik következménye az: hogy ha e nemzet sir szélén dermedező, beteges aggott vén test volt volna, midőn füleibe mennydörgött gróf Szé-

chenyi: okvetlenül vagy meghalt, vagy legalább a menny-dörgés minden siker nélkül hangzott volna el; más szóval: a „Hitel“ irójának föllépte vagy kárt okoz, vagy legalább haszontalan marad; és mivel nem maradt haszontalan, és mivel hatása bámulatos volt, önkényt következik, hogy nem beteg, nyavalygós vagy gyönge lábadozó nemzetnek vagyunk tagjai, hanem egy ép, erős, fiatalnak, mely bizonyosan nem csak sokat megbir, mi a betegnek ártalmára lehetne; de söt életerejének fentartására sokat megkiván, mit a lábadozó nem birna meg.

Hogy a magyar nemzet akkor, midőn gróf Széchenyi István a polgári nyilvános életet oly dicsőn megkezdette, nem volt sir szélén álló vén beteg, arról alig kételkedhetünk, ha figyelembe veszszük a megtörhetlen visszahatást, miszerint alkotmányszerüség s nemzetiségi elem a germanizálás fáklyatüzénél ujult lángra gyult, azon nagy férfiu törekvéseinek ellenében, kiröl Platthy Mihály halhatatlan tollával irva van: hogy „princeps justus, sapiens, aequus, quem praeceps boni publici fervor et peregrina juribus nostris consilia lege praescriptos cancellos siverunt perrumpere“; ha továbbá figyelembe veszszük az 1790-iki országgyülést, melyen annyi felvilágosodás annyi türelemmel, annyi lelkesedés annyi méltósággal, annyi szabadságszeretet annyi törvényességgel, annyi körülmény ismeret annyi előrelátó gondossággal, annyi engesztelő szellem a jövendőbe oly mély belátással párosultak, hogy ezen országgyülés történetét évrajzaink legfényesb lapjaihoz sorozhatnók; utóbb ha megolvassuk az 1790: 67 törvénycikk általkirendelt országos választmányok munkálatait, melyek nagy részben a XIX. század gyermekeinek is becsületökre válhatnának, ámbár a statusgazdasági tudomány még akkor rendszeritve nem igen volt; és ha el nem felejtkezünk a lelkesedésről, nem az oly nemes áldozati készségről, melyet nemzetünk a következett századnegyednek minden phasisain át bizonyitott; és szemmel tartjuk, mikép a viszontagságok minden kisérletein keresztül, egy részről a nemzetiség nagy érdekében soha nem ernyedő buzgósággal küzdött elöre lépésenkint; más részről pedig vágyait

a reform után, mint sérveinek és bajainak egyedüli orvosa után, ha néha tévedezve bár, de mégis kitünteté; és nem siklanak el figyelmünk elől a municipalis élet körébeni jelenetek, melyek még azon időszakból sem hiányzanak, mikor a magyar oly súlyos áldozatoktól, annyi veritékes fáradalmaktól pihengetve, tespedett ugyan, s tespedésére ürügyül vevé a méltó remények valósulatára, alapos igények teljesületére várakozást; azonban e tespedő várakozás közben is uj meg uj erőket gyüjtögete, mig majd elkövetkeztek az 1823-iki események, és elkövetkezett az 1825-iki országgyülés, melyről gróf Széchenyi oly igazán mondá: hogy „a pillanati nyomásnak visszahatása nyilván bizonyitá be a világnak, mikint Magyarország fejedelme élő s fiatal, nem vén s megholt nemzeten uralkodik:“ valóban ha ezeket megfontoljuk, lehetlen meg nem győződnünk, miképen mind ezek nem arra mutatnak, mintha nemzetünk már a sir szélén dermedett volna.

Mosony követe, ha valamely eszmébe szerelmes, azt gondolja, hogy a másik árt neki.

---

13. Természet elleni politikai rendszerek is soká tarthatják fen magokat, mert a népek türelme s a kétségbeesés közt hosszu ut fekszik; de vannak politikai rendszerek, melyek azáltal, hogy soká tartottak, erőben nem nyertek, hanem vesztettek s végre elkövetkezik a perc, midőn azokat tovább tartogatni veszélyes volna, mert hosszu életök megérett arra, hogy meghalhassanak, halálban pedig osztozni lehet, de azt kikerülni nem. Tudom én, hogy elvénhedt rendszernek, mint elvénhedt embernek nehéz megválni egy hosszu élet eszméjétől; tudom, hogy fáj darabról darabra összedőlni látni, mit egy hosszu élet épitgetett; de midőn az alap hibás, a dőlés fatuma kikerülhetlen.

A ki az országot akarja elfoglalni, a népet akarja elfoglalni, — mert az ország maga eszméletlen föld; az önkény jármát nem a föld, hanem a nép fogja hordani.

Az ország szabadsága a nép szabadsága! ha az ország szabadságát fegyverrel eltörlik, a népet tették szolgává, a nép szabadságát törlötték el.

Dynasztia iránt, mely népeinek szabadságára támaszkodik, keletkezni fog mindig lelkesedés, mert szivből hü csak szabad ember lehet; a kit nyomnak, az csak szolgálni fog, a mint kénytelen, de bureaukratiák iránt lelkesedés nem keletkezhetik. Életet és vért adhatnak a népek szeretett dynasztiájokért, de egy nyomasztó kormányrendszer politikájaért egy verébfiunak sem lesz kedve soha meghalni.

Minden szövetségi érintkezések mellett is élni nem fog azon nemzet, mint azon ember sem, kit nem saját életereje tart fen, hanem csak másoknak gyámolitása.

A kinek keze egy nemzet zsebében, s kinek kezében egy nemzet fegyvere: az ezzel a nemzettel rendelkezik.

A tétlenül elfecsérlett percet a mindenható sem adhatja vissza.

Uraim! Midön a szószékre lépek, hogy önöket felhivjam, uraim: „mentsék meg a hazát,“ e percnek irtózatos nagyszerüsége szoritva hat keblemre.

Ugy érzem magamat, mintha isten kezembe adta volna a tárogatót, mely fölkiáltsa a halottakat, hogy ha vétkesek, vagy gyöngék, örök halálba sülyedjenek; ha pedig van bennök életerö, örök életre ébredjenek. Ugy áll e percben a nemzet sorsa. Uraim! önök kezében van, isten kezökbe adta a mai határozattal a nemzet életét, de kezökbe adta a nemzet halá-

lát is. Önök határozni fognak. De épen, mert a perc ily nagyszerü, feltettem magamban, nem folyamodni az ékesszólás fegyveréhez.

Lehetlen nem hinnem, lehetlen meggyőződve nem lennem, hogy bármiben különbözzenek is a vélemények e házban, a haza szent szeretete, a haza becsületének, a haza önállásának, a haza szabadságának olyan érzete, hogy azért utolsó csepp vérét is kész a ház feladni: mindnyájunkkal közös. És a hol ezen érzés közös, ott nem kell buzditani, ott a hideg észnek kell az eszközök között választani csak.

Tisztelt ház! Ha az örökkévaló istentől kezdve az utolsó emberig, kit a természet kissé ép itélettel s becsületes szivvel megáldott, akárkinek itéletére is bocsátjuk azt, hogy Magyarország jelen helyzetében ki van a törvénytelen lábon: azt hiszem: sem a jelenben, sem a jövőben a historia soha sem fogja azt mondhatni a magyarországgyülésről, söt azt fogja mondhatni, hogy nagyobb mértékben türte a törvénytelenség minden nemeit, mint a mennyit önérzettel biró nemzetnek türni szabad. Már kérem, mikor egy király megesküszik a törvényre, mely Magyarország önállását biztositja, és nem uj adomány gyanánt biztositja, hanem mint teljesitését azon feltételnek, mely mellett az ausztriai ház a magyar nemzetnek szabad akaratától kapta a koronát, s melyre 14 király esküdött meg, s mind a 14 esküszegő volt.

A váciakhoz:

„Fogadják önök a nemzet háláját magasztos hazaszerelmükért.

Harangjaiknak hangja, mely önöket áhitatra hivta az isten házába, ágyukká öntetve önöket a dicsőség mezejére, — ellenségeinket pedig halálra hivandja s fülükbe fogja dörögni: „Ne bántsd a magyart!“

S a lelkeket pietásra emelö hang, az igazságos boszu mennydörgésévé változandik át, melyből ellenségeinknek veszte, magunknak pedig üdve virágozandik fel.

Háttérbe kell hogy vonuljon most a gyermeknek szülői, a férjnek nője s gyermekei, a testvérnek testvére iránti gyöngéd érzete; háttérbe vonulni a keresztény lélek vallásos pietásának, melylyel imaházba megyen, áldást kérni istentől; háttérbe kell vonulni mindennek, mert a legtisztább szabadság az — isten."

Nem dicstelen a lap, mely a magyar nemzet a 48-ki elhatározás folytán a történelem könyvébe igtatott. S habár egy idegen nagyhatalom jogtalan fegyvereinek sulya alatt sikerült is az árulásnak nemzetünk önbizalmát megrendíteni, s a megrendített önbizalommal karját elzsibbasztani; a hősiességet, melylyel jogait védte volt, csodálattal kisérte a világ; nem érdemlett bukásának rokonszenvvel adózott, s nemzetünk életrevalóságának amaz óriási revelatiója, — melynél a sikerhez csak egy kissé több kitartás hiányzott — annyit mindenesetre eredményeze, hogy ugy a hatalmak politikájában, mint a népek érzelmeiben, a magyar nemzet még bukásában is, azon öncélu életerős tényezők közé lőn sorolva, melyekkel az európai történelem progressusában számolni lehet, számolni kell, s melyeknek a történelem logikája jövendőt igér, hacsak a história önálló tényezői sorából öngyilkos kézzel maguk magukat ki nem törlik.

A magyarnak most csak két teendője van. Egyik: felállani tömegben a haza földét megszállott ellenség agyonnyomására. — A másik: „emlékezni".

Ha a magyar e kettőt nem teszi, akkor oly gyáva nyomorult nép, melynek neve a világ historiájában ugyanazonossá lesz a szégyen- s gyalázat-névvel; akkor a magyar oly gyáva nyomorult nép, mely megfertőztette ősei szent emlékét, melyre maga az örökkévaló isten azt fogja mondani: „Bánom, hogy teremtettem", akkor a magyar oly istentől elátkozott nép, melytől a levegő meg fogja tagadni éltető erejét, melynek kezei alatt a televény buzaföld sivatag homokká fog változni, melynek közelitésekor kiaszik a szomjat

enyhitő forrás, ki hontalanul bujdosandik a föld hátán, ki hiában kérendi az irgalomtól az alamizsnának száraz kenyerét, kit alamizsna helyett arcul csapand az idegen faj, mely őt saját hazájában vándor koldussá teendi, kit mint a gazdátlan ebet, büntetlenül verend agyon bármely gazember; olyanná lesz, mint a bélpoklos, kit minden ember kerül, mint az indus pária, kire az ebeket uszitják. Hiában forduland a vallás malasztjához, neki nem adand az vigasztalást. Isten! kinek teremtési mívét gyávasága által meggyalázta, nem bocsátandja meg büneit sem ezen a világon sem a másikon; a leány, kihez szemeit felemelendi, seprővel hajtandja el a küszöbről, mint a rühes állatot, neje utálattal köpend gyáva szemei közé, s gyermekének első szava az lesz, hogy apját megátkozza.

Borzasztó! borzasztó! de igy lesz. Az átok kérlelhetlen esküjével esküszöm a szabadság istenére, e hont vérrel szerzett őseink meggyalázott emlékezetére esküszöm, hogy igy leszen, ha a magyar faj oly gyáva, hogy tömegestül fel nem kel, Jellachich szolga- poroszlóit s a szerb rablókat és minden árulót, ki a magyar ellen karját emelni meri, összezuzni, mint zuzza a fergeteg az útjába vetett kötetlen szalmakévét, s ha oly gyáva lesz a magyar faj, hogy szétzuzván ellenségeit, meg tudna bocsátani vagy egy percig is elfelejteni az árulókat és az árulást.

Ima 1849. március 15-én.

— Isten segits, Isten könyörülj!

Te ültetéd el egy napon a szabadság fáját s ápolád a sötét századokon át és védelmezéd vihar és rosz szellem ellen.

Mikor az ember lelki sötétségben vadállatként pusztitá az embert uj tanok miatt; mikor a keresztes hadak rohama pusztitó árként kergette kelet felé agyrémei csalképeit; mikor a középkor depravatiójábul emelkedett fellegek 30 éven át hullaták a fanatizmus véresőit: akkor szent lelked a végetlen világ-saharában egy oazis teremtésével foglalkozott, hol a véres harcokban megtisztult emberi vágyak megpihenjenek.

Egy világot borit már a fa lombjaival; tavaszod kinyitá a századokon át fogamzott bimbókat; tartsd meg uram a szabadság fáját s engedd, hogy a kiomlott ártatlan vérért, a kiszenvedt népeknek dúsan teremje gyümölcseit.

„Isten segits, Isten könyörülj!“

A kápolnai csata után az elhullt magyar vitézek sirhalmain.

— Fölséges ur! Árpád hadának istene! Nézz alá csillagtrónusodról könyörgő szolgádra, kinek ajkáról millióknak imája szól eged kárpitja felé, magasztalón áldva mindenhatóságodnak munkás erejét.

Istenem! fölöttem napod ég, térdem alatt elhullott vitéz testvéreimnek csontjai nyugosznak: fejem fölött kék az ég, lábam alatt pirossá lett a föld ősapáink unokáinak szent vére által.

Csak hadd égjen napod teremtő sugára, hogy vér fölött virág nőhessen, mert a porladó tetemek koszoru nélkül nem hamvadhatnak.

Isten! Ős apáim s népeknek nagy istene! hallgasd meg ezután s áldjad hadainknak bömbölő szózatát, melyben vitéz népeknek karja és lelke mennydörög — széjjeltépni az önkénynek bilincseket osztó vaskarjait.

Mint szabad ember térdelek ez uj temetőn véreim roncsolt tetemein! Ily áldozatok után szentté lett földed, ha bünös volt is; Istenem, e föld és sirhalmok fölött rabnépnek élni nem szabad.

Atyám, atyáinknak nagy atyja! milliók felett hatalmas ur! ég, föld s tengereknek mindenható nagy istene! E csontokból dicsőség nőtt ki, mely nemzetem homlokán ragyog — a porokat szenteld meg te kegyelmeddel, hogy a szent ügyért elhullott testvér bajnokok szentül nyugodjanak hamvaikban. Amen!

II.

Függelék. 1. Kossuth Lajos, a nemzet parancsából Magyarország s minden hozzátartozó országok, részek és tartományok kormányzó-elnöke ezennel adom tudtára minden törvényhatóságoknak, egyházi, világi s katonai hivataloknak, tisztviselőknek és lakosoknak, mikint én az álladalom ideiglenes miniszteri kormányzata szerkezete iránt a nemzetgyülésnek következő előterjesztést s illetőleg tudósitást nyujtottam be:

Kötelességemnek tartom a nemzetgyülésnek jelenteni, mikint a nemzetgyülés által reám ruházott hatóságnál fogva minisztereknek következőket neveztem ki:

Belügyminiszterré, egyszersmind a miniszteri tanács elnökévé Szemere Bertalan képviselőt.

Külügyminiszterré gr. Batthyány Kázmér baranyai főispánt.

Pénzügyminiszterré Duschek Ferenc pénzügyminiszteri statustitkárt.

Közlekedési miniszterré Csányi Lászlót.

Vallás- és közoktatási miniszterré Horváth Mihály, vál. csanádi püspököt.

Igazságügyminiszterré Vukovics Sebő képviselőt.

A hadügyminiszter iránt jelentésemet legközelebb megteendem.

A kereskedelmi miniszterium vezetését az illető miniszter kineveztetéseig ideiglenesen gróf Batthyány Kázmér külügyminiszter viendi.

A mi a kormányzatnak organismusát illeti, ennek a designált miniszterium már itt levő tagjai közegyetértésével történt megállapitásánál két alapelv tartatott szem előtt.

Egyik az, hogy midőn a nemzetgyülés april 19-én hozott függetlenségi határozatában az ország jövendő kormányrendszerének minden részleteiben a nemzetgyülés által történendő megállapitásáig azt rendelé, hogy az országot egész egyetemes kiterjedésében a magam mellé veendő miniszterekkel ugy saját magamnak mint az általam nevezendő mi-

nisztereknek személyes felelősségünk s számadási kötelezettségünk mellett kormányozzam, csak ideiglenes kormányt alapitott, az alkotmányozás hatalmát pedig, mint a függetlenségi nyilatkozat által a nemzetgyülésre visszaszállott népfenség természetes korollárriumát s egyszersmind a kormányzat egész müködése felett a felelősségre és számadásra vonás folytonos gyakorlásának jogát is magának tartotta fen. A miből természetesen következik, hogy a nemzetgyülés hatóságára, müködésére és müködési körére, idejére s formájára nézve bármit is határozni, szóval a nemzetgyülés iránt s felett rendelkezni az ideiglenes kormányzati organisatio köréhez nem tartozhatik, hanem mindez a dolog természeténél fogva magának a nemzetgyülésnek van fentartva.

Következőleg az álladalom ideiglenes kormányának a nemzetgyülés irányábani viszonya a folytonos felelősségben, számadási kötelezettségben s törvényei és határozatai iránti engedelmességben határozódván, csak arra van szükség, hogy a kormányzó és miniszterek közti kölcsönös viszony a szükséges egység s öszhangzás végett fővonásaiban kijelöltessék. S errenézve alapul második vezérelv gyanánt az vétetett fel, hogy ezen viszonynak akkép kell meghatároztatni, miszerint a nemzetgyülés folytonos örködésén kivül a nemzet a maga szabadságának és függetlenségének biztositékát ebben is feltalálja.

Ezen elvből indulva, az alkotmányos élet kelléke szerint, a miniszterekkel abban állapodtam meg:

1. Hogy a kormányzó bármely rendeletei, parancsai, határozatai, kinevezései csak ugy érvényesek, ha a miniszterek egyike által is aláiratnak; következőleg

2. Hogy a kormányzó csak a miniszterek által kormányozhat.

3. Hogy a kormányzónak valamint felelőssége, ugy hatósága is a magasabb, ugy egyházi mint világi és katonai hivatalok kinevezésén kivül, különösebben az álladalom kormányzati politikájának meghatározására s a rendezést és szabályozást meghatározó rendeleteknek megállapitására szoritkozik. Mikre nézve tehát a miniszterek sem összesen,

sem egyenként, a kormányzó megegyezése nélkül nem határozhatnak. Mig ellenben

4. Az egyetértőleg megállapitott kormányzati politikát s rendezést szabályzó rendeletek végrehajtása körében a közigazgatás minden ágaira nézve a miniszterek saját hatóságukkal és saját felelősségök mellett intézkednek. A miniszterek választása, következőleg ha felelősség érzetében azt elkerülhetlennek látná, részben vagy egészben változtatása is, ezen ideiglenes kormány egész ideje alatt a nemzetgyülés határozata értelmében természetesen a kormányzó hatóságához tartozván.

5. Oly rendelkezések, melyek az álladalom sorsának s jövendőjének alakulására lényeges befolyással lehetnek, mint például: hadüzenet, béke- és szövetségkötés, teljes érvényességet csak a nemzetgyülés helybenhagyásával nyerhetnek.

Ezek azon állapodások, miket a nemzetgyülés helybenhagyása alá terjeszteni valamint kötelességemnek ugy elegendőnek is tartottam. Minden egyebek az alkalmazási részletekhez s az eljárás formáihoz levén számithatók.

Annyit mindazonáltal a kormányzati ügyek tárcaszerinti felosztására nézve megemliteni nem tartok feleslegesnek, hogy azon miniszterium, mely az 1848. 3. t. c. által a király személye mellé volt rendelve, a volt dynasztia hitszegése s a nemzet függetlenségi nyilatkozata által magában elenyészvén, helyébe az álladalom külügyeinek igazgatása végett a külügyminiszter lép. Ellenben más egyéb azon megszüntetett miniszterium köréhez számitott ügyek, mint nevezetesen a katonai hivatalokrai kinevezések, az illető miniszter ellenjegyzési köréhez tartozandnak.

A megkegyelmezési jognak gyakorlatára nézve pedig célszerünek látszik egy kegyelmi széknek felállitása, mely 4 tagból álland, kiket a kormányzó nevez ki. Ezen kegyelmi szék fogván az igazságügyminiszter elnöksége alatt minden megkegyelmezési ügyekben, de csak birói itélet után, határozni. A megkegyelmezési oklevél pedig az igazságügyminiszter ellenjegyzése mellett a kormányzó által a nemzet nevében fog aláiratni és kiadatni.

Ezen elvek alapján vélném ugy a kormányzó által a

nemzetgyülés előtt, mint a miniszterek által a kormányzó előtt leendő esküformát megállapitandónak, mely a jelen körülmények szerint alig volna többre terjeszthető, mint a nemzet függetlenségi nyilatkozatának minden következményeiben fentartására s a nemzetgyülés törvényei s határozatai iránti engedelmességre. Kelt Debrecenben, május 1-jén 1849., az ország kormányzó-elnöke, Kossuth Lajos, m. k.

Mely előterjesztésemet a nemzetgyülés mai napon tartott vegyes ülésében a miniszteri kinevezésekre nézve kellő tudomásul vevén, többi részeire nézve pedig helyeselvén és helybenhagyván ezennel közhirré teszem, hogy a fennevezett miniszterek mai naptól kezdve kormányzati hivatalos müködéseiket megkezdették. Kelt Debrecenben, május 2-án 1849. Kossuth Lajos, országos kormányzó.

---

2. A magyar nemzet ünnepélyes óvása az orosz avatkozás ellen.

A magyar nemzet országos életének velejében megtámadtatva, az igazságos isten segedelmével lehóditotta a pártütést, melyet törvény és alkotmány ellen maga a hitszegő uralkodó ház a legirtózatosb ármány és erőszak által felbujtogatott.

És az ország határszéleig visszakergette a nemzet szabadságának s önállásának meggyilkolására törő ausztriai hagseregeket.

S az egész nemzetnek egyhanpu lelkesedésével s közmegegyezésével, elidegenithetlen nemzeti jogánál s az önfentartás szent kötelességénél fogva kimondotta örökreváló számüzetését a habsburg-lothringeni háznak, mely magát a legirtózatosb bünökkel és hitszegésekkel megfertőztette.

Soha nemzet igazságosabb harcot nem vivott.

Soha uralkodóház igazságosabban nem büntettetett.

Soha nemzet méltóbb várakozással nem remélheté, hogy közmegállapodással alakitott nemzeti kormányának a béke s nyugalom ölén azon sebek gyógyitására lehetend forditani gondjait, mikkel a trónvesztett zsarnok e nemzet keblét elárasztotta.

És ime minden hadizenet nélkül orosz fegyveres tömegek mutatkoznak a szomszéd Gallicia és Krakkó területén, Magyarországot az istentelen habsburgház fölhivására betöréssel fenyegetők.

Minden készületek, minden tudósitások arra mutatnak, hogy a szintoly zsarnok, mint saját bünei miatt erőtlen habsburg-lothringeni ház, az orosz hatalommali szövetkezés által igyekszik a sokat szenvedett magyar nemzet sirján emelni fel ujra zsarnok hatalmának trónusát.

A magyar nemzet el van határozva, e megtámadásnak is ellenállani.

El van határozva inkább utolsó emberig elvérezni, mintsem hogy gyilkosát urának fogadja el valaha.

De midőn e komoly és rendithetlen határozatában ájtatos reménynyel hiszi igazságos fegyvereinek győzelmét, egyszersmind az engesztelhetlen elkeseredés érzetével kiált fel isten s a mivelt világ népei előtt és ünnepélyes óvást teszen az orosz hatalmasság igazságtalan avatkozása ellen, mely egy hitszegő zsarnok kedveért minden emberi és nemzeti közjogot szentségtelen lábbal készül tiporni.

Teszi ezen óvást a kényszeritett önvédelem kétségbe vonhatlan kötelességének érzetében.

Teszi azon köz népjog nevében, mely az álladalmak kölcsönös viszonyainak fölszentelt alapját képezi.

Teszi azon szerződések, nyilatkozatok és óvások nyomán, melyek a nemzetek életét a bitorlás túlhatalmaskodásai ellen minden más népek jogérzetének közös oltalma alá helyezik.

Teszi a szabadság, az európai egyensúly s a civilisatio nevében.

Teszi az emberiség s azon ártatlan vér nevében, mely ily háboruban kiontva, boszuért kiáltand fel az igázságos istenhez.

A magyar nemzet biztosan számit reá, hogy ezen óvására minden jogot tisztelő és szabadságot szerető nép meleg rokonszenve felelend.

De bár az egész világ által elhagyatnék is, határozott öntudattal jelenti ki isten és világ előtt, hogy a zsarnok erő-

szaknak meghajolni nem fog, hanem önvédelmének igazságos harcát utolsó csepvérig megvivandja.

Isten s a mivelt világ legyen biró közöttünk és zsarnok megtámadóink között. Kelt Debrecenben, május 18-án 1849. Kossuth Lajos, kormányzó. Gróf Batthyány Kázmér, külügyminiszter.

---

3. Fölvilágositások a dunai Confoederatio Projectumához. Sajnálom, hogy a dunai confoederatio iránti privát vélemény nyilvánosság elibe került, mielött az érdeklettek közötti értekezlet utján az egyes tételek praecisáltattak, a lényeges pontok a módositást szenvedhetöktől, vagy épen módositást szenvedni kellöktől megkülönböztettek, és az egésznek azon kifejtés adatott volna, melyre szükség van, hogy a terv egész horderejében megértessék, a balmagyarázatoknak eleje vétessék, az aggodalmak megnyugtattassanak, s a terv praktikus alakot nyerjen.

A javaslat, mely ily váratlanul nyilvánosságra jutott, nem egyéb, mint egy proponált értekezleti basis, melyet nem én fogalmaztam ugyan, de melyhez s csak is mint ilyenhez, örömest adtam aláirásommal megegyezésemet; mert okom van hinni, hogy ennek folytán az Európának nem kevésbé mint az érdeklett nemzetek szabadságának érdekében fekvö eszme, melyet eddig a vak szenvedély taglalat nélkül hagyott, az illetők között higgadt értekezletre kerülhet, s ha egyszer arra került, kölcsönös jó akarás hozzá járulásával szerencsés megoldásra is vezettethetik.

Csak ennyi s nem több annak értelme; nem manifestum az, még csak nem is kidolgozott terv, hanem csak privát használatra szánt konstatirozása annak, hogy én és politikai barátaim készek vagyunk a hazánkban, s hazánk szomszédjában felizgatott nemzetiségi viszályok kiegyenlitésére, egyszersmind az osztrák birodalom felbomlása miatt némely ószerü diplomatikai körökben az európai súlyegyen iránt táplált vagy szinlelt aggodalmak eloszlatására mindent megtenni, a mit saját hazánk iránt tartozó kötelességeink megengednek.

Minthogy azonban a dolog nyilvánosság elibe került, szükségesnek tartom azt némely fölvilágositásokkal kisérni.

A dunai confoederatio eszméje nem uj; talán én voltam az első, ki ezen eszmét mint Európa fejlődésének logikai postulatumát még 1851-ben szóba hoztam.

Meglepőleg különös, hogy a legelső ellentmondás ezen eszme ellen épen a Roman fejedelemségekből jött, melyeknek e confoederatióra minden mások felett legnagyobb szükségök van, mindenesetre sokkal nagyobb szükségök van mint a magyarnak. De a Daco-roman ábrándok fanatismusa keveredett a játékba, mely a magyar nemzetet azzal gyanusitotta, mintha ez a confoederatio szine alatt Nagy Lajos, s a még nagyobb Mátyás királyok hajdani nagy Magyarországát visszaállitani, tehát a keleti szomszéd népek felett uralkodni vágyódnék. — Mennyire alaptalan ezen gyanusitás, mindenki át fogja látni, a ki meggondolja, mennyi baja van a magyar nemzetnek az ujabb időkben felizgatott nemzetiségi kérdésekkel, ugy hogy valóban bolondnak kellene lennie, ha ezen bajokat még ujabb idegen elemek agglomeratiojával nagyobbitani akarhatná. Annál elidegenitőbben hatott pedig a magyar nemzet érzelmeire ezen alaptalan gyanusitás, minthogy épen azon oldalról jött, mely köztudomásilag a magyar korona legdrágább gyöngyének, a magyar nemzeti test egyik karjának, Erdélynek elszakitásáról ábrándozik. E gyanusitás által fölizgatott balvélemény volt az első akadály, melynek elháritásáról volt még csak az is feltételezve, hogy az eszme értekezletre kerülhessen. És tudván, hogy a hol szenvedély s gyanakodás keveredik a játékba, ott a kötés természetében, s az institutio modálitásában fekvő tényleges garantiák adhatnak legbiztosabb megnyugtatást: e célból lőn az proponálva, hogy mig a népesség számából derivált kötelességeknek megfelelő politikai súly aránya azáltal biztosittatnék, hogy a foederationalis képviselőház a népszám aránynak lenne kifolyása, más részt a kisebb országok állami egyenjoguságát a foederalis senatusbani egyenlő képviseltetés, s a foederatio elnökségének és székhelyének alternalása garantiroznák.

Minden félreértés kikerülése végett azonban megjegy-

zem, hogy bár lelkiismeretes gonddal keresve a csomó megoldásának módját, nekem a javaslatban tett mód, mind praktikusnak, mind olyannak látszik, mely mindazon tekinteteknek megfelel, mikre e dologban reflektálni kell; mindazon által, ha valaki jobbat, célszerübbet proponál, én első leszek, ki azt támogatni fogom, mert nekem nem az initiativa dicsősége, vagy inkább hiusága, hanem a cél fekszik szivemen, a célt pedig ekként formulázom:

Nemzetem sérelme nélkül a nemzetiségi viszályok kiegyenlitése; kül támadás, kül absorbtio, kül suprematiatól függés elleni biztosság véderő egyesités által, — vám, s kereskedelmi egység.

Van egy körülmény, mely a confoederatio formulázásában a mint különös figyelmet követel, úgy nehézségekkel is jár.

Ez az: hogy mindazon statusokra nézve, melyek a projektált confoederatioban részt venni hivatva lehetnek, a konstutionalis monarchia elve Európa jelen helyzetében kikerülhetlen kénytelenség.

Magyarországra nézve ez a nemzet által általánosan el van ismerve. S én, ki hazámat jobban szeretem mint akármi theoriákat, ezen elvet nyiltan s reservata nélkül elfogadom. Akarjuk, hogy hazánk az osztrák uralom alól felszabaduljon, tehát akarnunk kell a feltételeket, melyek alatt a felszabaditás lehetséges. A függetlenségét kivivandott Magyarországnak királyt kellend választania, még pedig e királynak rom. katholikusnak lennie, s az európai uralkodó családok egyikéből kell választatnia. — Az első históriai, a második politikai kénytelenség. Csak egytől kellend a magyarnak óvakodnia: — nem kell oly dynasztiából választania, mely hazánkat ujolag absolutistikus és absorbtionalis törekvésekkel fenyegethetné.

Nem lehet tagadni, hogy monarchikus elv alapján confoederatiot alkotni nem könnyü feladat.

A példák, miket eddig a história fel tud mutatni: ugymint a hajdani rhenusi confoederatio, s a mostani német szövetség épen nem biztató példák.

De nem kell e nehézségtől visszariadni, mert nagy a különbség ezek s a projektált confoederatio között. A rhenusi

confoederatio csak név volt, azzal a protektor rendelkezett. A német pedig fejedelmek confoederatioja, melyet helyesebben fejedelmek konspiratiójának kellene nevezni a német nemzet szabadsága ellen. — Itt ellenben szabad nemzetek confoederatiojáról van szó, melyben minden hatóság a néptől eredne, s a nép kontrolljának volna alávetve.

Másrészt azonban a dunai confoederatio eszméjét az amerikai unioval sem kell konfundálni, mint azt némely hirlapok konfundálták. A kettő között nincs semmi analogia. Amott unio, itt confoederatio, amaz tehát kilépésre az unióból nem hagy fel hatóságot, ennél időszakról-időszakra a kilépés hatóságának fel kell tartatnia. Amott bár külön autonomiával adminisztrált, de mintegy uralkodó felsőbbsége alatt állott koloniák egyesültek, melyek nem voltak nemzetek, s egyikök sem birt soha népjogilag a külföld irányában állani personalitással, sőt csak az unio által lettek nemzetté; itt különböző nemzetekről, különböző államokról van szó, melyek némely közös érdekek végett szövetkeznek, de állami personálitásokról nem mondanak le, sem magukat államilag absorbeáltatni nem engedik.

Ezek oly lényeges különbségek, melyek az Egyesült Statusokkali minden analogiát kizárnak.

Egyszersmind azonban az előadott igen lényeges consideratiokból s a monarchikus elv kénytelenségéből az következik, hogy a dunai confoederatio alkotásában a következőknek kell lenni a vezértekinteteknek.

1) Ugy intézkedni, hogy a confoederatio a célul kiszabott közérdekeknek megfelelhessen, de annak határán túl ne terjeszkedjék.

2) Az egyes komponens tagok állami personalitása az európai nemzet-család irányában ne absorbeáltassék.

3) Szorgosan ügyelni, hogy az egyes komponens statusoknak mind territorialis épsége, mind souverain autonomiája, ugy az összes foederatio, mint annak egyes komponens tagjai ellenében is csorbitatlan s biztositva legyen.

Minden propositio jó, mely a vezérelveknek megfelel, rosz, tehát módositandó, a mi azoknak meg nem felel.

A confoederationalis terv, mint mondám, csak értekez-

leti bazisul lévén destinálva, nem eléggé definiált; az egyes pontok praecisálása az értekezletre lévén feltartva; de minthogy nyilvánosságra került, szükségesnek tartom a fentebbi három vezérelv szempontjából a következőket megjegyezni:

A második pontot illetőleg, mely azt mondja, hogy: „tutto cio che concerne l'armata, le fortezze ed i porti militari sara regolato dalle autorita federali." Ezen szót „sara regolato" ugy értem, hogy a confoederationalis kötés szabja meg minden egyes status kontingensét a foederalis hadsereghez ugy béke, mint háboru idején. — Azt az illető status készen tartani, s a foederalis hatóság requisitiojára kiszolgáltatni tartozik. De a foederalis hatóság rendelkezései nem az illető kormányok mellőztével, hanem azoknak utján hajtatnak végre. Minden egyes status hadi ereje, saját kormányának felsőbbsége alatt áll, s minden egyes statusnak joga van annyi haderőt tartani, s oly katonai organisatiót követni, a mennyit s a milyet tetszik, csak foederalis kötelességeinek eleget tegyen.— Béke időben a foederalis kormány egyik statusba más status katonaságát nem küldheti, sem akármelyik statusnak katonaságát saját országából ki nem huzhatja. Az ő feladata csak is a kül-ellenség elleni védelem. A foederatio határozza meg, melyek a foederationalis erődök — de azokra nézve is az illető status kormánya utján intézkedik, s más statusbeli garnisont azokba nem küldhet, háboru alatti taktikai szükség esetét kivéve. A' foederationalis erődökön kivül minden kormánynak joga van más erődöket tartani, a mint azt belbiztonsága tekintetéből szükségesnek tartja.—A foederationak lesz közös lobogója, de a mellett minden egyes status is megtarja a magáét.

A harmadik pontra nézve, mely diplomatikai representatióról szól, a foederalis diplomatia bizonyosan csak egy lehet; azt azonban, hogy a foederatiót képező statusoknak az idegen udvaroknál nem lesznek külön representansai, csak a foederalis érdekekre kell érteni; de a komponens statusoknak specialis érdekeikre nézve lehetnek külön diplomatikai representansai — mint például a német szövetség közös representansain kivül az egyes statusok külön is küldhetnek s fogadnak is követeket. Hogy a dunai confoederatio egyes tag-

jai a mennyiben nemcsak autonom, hanem souverain statusok is ezen joggal birjanak, az természetes postulatuma azon alapelvnek: hogy a foederatio által az egyes statusok állami personalitásának nem kell absorbeáltatni.

Az 5-ik pontra nézve a federalis képviselőket és senatorokat az egyes statusok országgyülései által vélem választandóknak.

A 6-ik pont: az Executiv Comité. Magában értetik hogy az egyes statusokban a foederalis végrehajtó hatalom rendeletei az illető statuskormányok közbejöttével hajtatnak végre.

7-ik pont: a hivatalos nyelvről szól. A kellemetlen surlódások kikerülése tekintetéből, egy egészen idegen, s különösen az európában diplomatikainak ugy is elfogadott francia nyelvet tanácsolnám.

8-ik pont. A foederalis kormány székhelyének alternálása. Ezt sokkal célszerübbnek tartom, mint amolyan Washington-féle állandó centrumot valamely neutralis ponton. Ez megfelel az unio eszméjének, amaz a confoederatioénak; — megtestesiti az egyenlőség eszméjét, s elő mozditja a testvéri egyetértést. — Ha Erdély is külön komponens tagja leszen a foederationak, mondanom sem kell, hogy Kolozsvár is az alternálandó székhelyek közé lenne számitandó.

Megjegyzem még, hogy a dunai confoederatio eszméje feltételes eszme, mely a keleti kérdésnek a népszabadság s civilisatio érdekeivel öszhangzó megoldását supponálja, — mely kérdésről talán meg fogom egy második levélben véleményemet mondani. Ha a solutio tovább késnék, mint azt gyanitani lehet, a terv valósitása vagy szükebb körre szorulna, vagy más irányban válhatnék alkalmazhatóvá, s a terv részletei ugy egyik, mint a másik esetben a komponens elemekhez képest módositásokat szenvedhetnének.

Én mindenesetre fel kivánom használni ezen alkalmat, hogy határozottan kimondjam nézetemet a nemzetiségi kérdést, s jövő politikai viszonyt illetőleg azon országokra s tartományokra nézve, melyek a magyar szent korona componens részeit képezik.

E részben külön tekintetek fordulnak elő:

1) A tulajdonképeni Magyarországot, 2) külön tekintetek Horvát-, Slavon-Dalmátországokat, s ismét 3) külön tekintetek Erdélyt illetőleg.

1) A mi a tulajdonképi Magyarországot illeti, nézeteim a közlött confoederationalis javaslat 11-ik pontjában vannak kifejtve, melynek részletei az 1851. organisationalis tervvázlatomból vannak kivéve, s melyhez csak azt adom, hogy mivel Magyarországon egyetlen egy vármegye sincs, melyet tisztán szerbek laknának, vagy a melyen csak tulnyomó többséggel is birnának, annálfogva alig van megye, hol a többi lakosok sérelme nélkül a szerb nyelv politikai érvényességre számithatna, annak részemről nem volnék ellene, hogy a bánáti határőrvidék szerbek által lakott részeiből, s a Csajkás kerületből, — ha szükség a szomszéd megyékből is, — némely szerbek által lakott részek hozzá csatolásával (ha mindjárt ugy, mint a Kis-Kunság, nem volnának is közvetlenül kontiguusok) két uj megye alkottassék, melyekben a szerb nyelv politikailag is érvényesittessék, más fajok s nemzetiségek sérelme nélkül.

Egyébiránt Magyarországot illetőleg, én is ugy, mint (Tisza Kálmán inditványa folytán) az 1861. országgyülés, rendithetlen elvnek vallom, hogy az ország territorialis integritása s politikai egysége azon határ, melyet a nemzetiségi kérdések elintézésénél szentnek és sérthetlennek kell tekinteni. Ezen határon belől mindent a nemzetiségi igényeknek, mit csak az igazság követelhet, a méltányosság kivánhat, s testvér testvértől, honpolgár polgártársától igénybe vehet.

De az országnak feldarabolását nyelvek szerint, s politikai egységének nyelvek szerinti szétszaggatását hongyilkosságnak tartom, s abban részemről soha, de soha és semmi áron részes nem leszek.

2) A mi Horvát-, Tót-Dalmátországokat illeti, én ezen országokat, mind jogilag, mind tényileg, nemcsak nemzetiségeknek, hanem nemzetnek, souverain individualitással biró államoknak vallom, melyek kirekesztőleg maguk birnak souverain joggal, magukról rendelkezni. — Azért is valamint azt vallom, hogy Dalmátországnak szabad akaratától függ

elhatározni, vajjon akar-e, s ha igen, mily alapon Horvát-Tótországokkal államegységi kapcsolatba lépni, ugy hasonlóképen elismerem, hogy Horvát-, Tót- s Dalmátországoknak saját tetszésétől függ: akarnak-e a magyar korona irányában, annyi jó- s bal szerencse által megszentelt hétszázados kapcsolatba visszalépni, vagy pedig azt végkép megszakitva, a magyar koronától definitive elválni. Ha az elsőt akarják, meg vagyok győződve, hogy a magyar nemzetet késznek találandják velök, mint teljesen egyenjogu társnemzettel (regna socia s nem partes adnexae) uj államszerződésre lépni, mely autonomiájukat, s nemzetiségöket tökéletesen biztositva, a társállami kapcsolatot bizonyos meghatározandó köz s közös érdekekre szoritsa. Ha pedig tökéletes elválásra határozzák magukat, emlékeztetem a horvát nemzetet, hogy én voltam az, ki már 1843- vagy 44-ben Pestmegye gyülésén inditványba tettem (s inditványom el is fogadtatott), hogy ha horvát testvéreink megunták a velünk 700 éves kapcsolatot, tétessék nekik országgyülésileg ajánlat, hogy a magyar nemzet nem ellenzi elválásukat; — váljanak békével, s Isten segélje külön utjokon.

A mint akkor szóltam, ugy szólok most is, és ha lehet, még határozottabban, mint valaha. Én, mint a magyar nemzet tagja, nemzetem részére horvát testvéreinktől semmit sem kivánok, mint hogy saját érdekökben fogjanak velünk kezet az osztrák járom lerázására, — aztán rendelkezzenek magukról tökéletes souverain joggal, a mint jónak látják.

Egyébiránt azon véleményben vagyok, hogy a közlött confoederationalis javaslat elfogadása, köztünk s a horvát nemzet között minden képzelhető differenciának véget vetne, és alig is tudok más kérdést képzelni, mint Fiume s Muraköz hovátartozásának kérdését, mely azonban a confoederatio eszméje folytán fulánkját jóformán elvesztené. Mindenesetre a mondó vagyok, hogy e kérdés — az illetők meghallgatásával is — egy barátságos hatalom arbitrage-a utján legkönnyebben elérhető.

Különben azt hiszem, hogy ha a confoederationalis eszmének valósitását a körülmények a magyar korona komponens részeire szoritanák, horvát atyánkfiai maguk is

érezni fogják hogy az uralkodó személyének egysége érdekökben áll, söt meggondolván, hogy ha a még török felsöség alatt levő szláv tartományoknak, egy déli szláv államba egyesülése jövendövel bir, arra nem igen számithatnak, hogy az a peripherian kivül fekvő Zágráb felé gravitálhasson: söt el kell ismerniök, hogy sok oknál fogva inkább Szerbia látszik annak magkövéül hivatva lenni, ugy, hogyha Horvátország a jövő déli Szláviának komponens részét képezné, nem hogy ő számithatna a többi komponens részek assimilatiojára, hanem ő volna annak kitéve, hogy nemzeti individualitása absorbealtatik. Ha pedig külön állami állást foglalna el, egy külön királynak, s királyi udvarnak föltartását alkalmasint igen költséges kommoditásnak tapasztalná: ugy tetszik tehát nekem, hogy mind nemzeti individualitasukhozi ragaszkodásuk, mind politikai statusgazdasági tekintetek oda mutatnak, hogy még szélesebb terjedelmü confoederatio esetére is inkább érdekökben állana a horvátoknak azt választani királyokul, kit a magyar nemzet is királyává választand: annyival inkább, minthogy a confoederationalis tervben javaslatba hozott alternálás a királynak időszakonként Zágrábban lakását biztositaná. Ez azonban csak igénytelen nézet. A határozatban nekünk magyaroknak semmi közünk, ez csak a hovátokat illeti.

3) A mi végre Erdélyt illeti, az egészen más tekintetbe jö, mint Horvátország. Erdélyi nemzetiség nincs és soha nem is volt, mint van és volt horvát nemzetiség. Hanem Erdély lakossága épen ugy mint Magyarország sok más vidékeé, különféle nemzetiségü. Aztán a mi legfőbb, Erdély nem mint külön állam csatlakozott szerződésileg Magyarországhoz, nem is ugy jött a magyar korona birtokába, hogy azt mint külön államot a már külön álló Magyarország meghóditotta volna; nem, Erdély Magyarország öseredeti alkotásának, öseredeti alkatrésze: a magyar koronának kiszakithatatlan gyöngydarabja. Erdély oly föld, mely jogilag, históriailag, phisikailag, geographiailag, politikailag, statusgazdászatilag a magyar korona integrans része, mely nélkül a magyar korona nem korona, Magyarország nem Magyarország, hanem valami csonka, nem tudom micsoda. Erdély oly föld, melyet

Magyarországtól ephemer viszontagságok egy időre elszakitották ugyan, mint elszakiták 160 évre Budát, a magyar királyok székhelyét; Fehérvárt, a magyar királyok sirhelyét, de melyet a história logikája a magyar koronának visszaadott előbb külön administratioval, de politikai egységgel, később pedig administrationalis egységgel is, Magyarország mint Erdély törvényesen konstituált országgyülései által törvényesen hozott, s a közös uralkodó által szentesitesitett törvényei értelmében; — mely azonban nem uj jogcimet alapitott, hanem csak az Isten, természet, s história által szentesitett jogot állitotta vissza érvényébe.

Nem is tartom szükségesnek azok ellen cáfolatba ereszkedni, kik a Traján császár idejére vonatkozó 170 éves római hóditásra alapitott phalaciak folytán Erdélyt a magyar koronától elszakitani követelik. Boldog Isten! mivé lenne Európa, ha annak közjoga a római birodalom bukása, s népvándorlás elötti alapokra vitetnék vissza. Távol vagyok attól, hogy az oktatlan phanatismus eme barbar ábrándjait a román nemzetnek számitsam be: hanem mert ily ábrándok vannak, s merész rágalmakkal kevert izgatásokkal iparkodnak a tudatlan tömegnek szenvedelmeit fölpaskolni, határozottan (s ezt a magyar nemzet nevében) kinyilatkoztatom, hogy a mig Árpád honában egyetlen egy magyar él (milliók élnek pedig), Erdélyt a magyar koronától sem vokssal, sem karddal elszakitani senki sem fogja.

De már a mi azt illeti, vajjon, Erdélynek a magyar koronához tartozása mindenesetre épségben tartatván, Erdély administrative is uniálva maradjon-e Magyarországgal, vagy mint 1848-ig volt, külön administratióval birjon-e — erre nézve véleményem következő.

Az administrationalis unio törvényessége kétségbe hozhatlan. Tulajdon azon legalitási alapon nyugszik ez, mint amaz egykoru másik törvény, mely az egykori volt jobbágyokat szabad földbirtokosokká s az alkotmány sáncain kivül tartott népet, a nemességgel s privilegizált osztályokkal egyenjogu szabad polgárokká tette. Faj, nyelv, valláskülönbség nélkül. S még nem hallottam, hogy az erdélyi románok közöl valaki ama felszabaditó törvény érvényességét kétségbe vonta volna.

Abban is tökéletesen egyet értek, hogy mig az osztrák ház uralmat bitorol a magyar korona földterülete felett, az uniohoz szilárdan ragaszkodni elengedhetlen hazafiui kötelesség. Söt az áhitattal várt szabadságharc lefolyása alatt is szükségesnek tartom az administrationalis egységet, mert az a sikernek, a győzelemnek feltétele.

De a mely percben az osztrák járom le van rázva, s a függetlenség ki van víva, nem látok abban legkevesebb veszélyt is, hogy Erdély összes lakosságának szavazatára bocsájtassék: vajjon Erdély külön autonom administratióval birjon-e, vagy Magyarországgal administrative is uniálva maradjon? A politikai egység s a magyar koronának erdélyhezi joga mindenesetre épségben hagyatván; mert ezt, és az uralkodó azonosságát a magyar nemzet csak kérdésbe is venni sohasem engedendi.

Azt tartom egyébiránt, hogy bölcs, s követésre méltó az amerikai Egyesült-Statusok provisiója, mely konstitutionális törvények megváltoztatására a praeponderans többséget, a szavazatok két-harmadrészét kivánja.

Ha aztán a szavazás oda ütne ki, hogy Erdély külön törvényhozással és közigazgatással birjon, mint 1848 elött birt, s a dunai confoederatio eszméje valósittatnék, nemcsak természetes s igazságosnak, hanem különösen magyar szempontból nagyon kivánatosnak is tartom, hogy az autonom Erdély annak tagja legyen, s benne mint egyenjogu társ képviseltessék. Az Erdélynek a magyar koronáhozi viszonyát nemcsak hogy nem tágitaná, söt azt az érdekek hatalmánál fogva, ha lehet, még szorosabbra füzné.

Magától értetik, hogy Erdély belsejét illetöleg, a nemzetiségi kérdésre nézve tulajdon azon elvek volnának követendök, melyeket Magyarországot illetöleg felállitottam.

Az elöre bocsájtott észrevételek s fölvilágositások tisztább fölfogást nyujtandnak javaslatom horderejéröl s természetéröl, mint azt a puszta terv teheté.

Meg leszek sikerökkel elégedve, ha azt eszközlendették, hogy a terv praktikai valósitása az érdeklettek között komoly értekezletekre kerüljön.

A dolog a mily fontos, szintoly korszerü; imperiosus

motivumok ajánlják a tárgyalást. Nem szükség azokat fejtegetnem. A ki gondolkodva végig tekint Európa komplikatióin, és számba tudja venni az elutasithatlan kérdések solutiojának exigentiáit, annak magyarázatokra nincs szüksége. A mi pedig különösebben a saját hazámfiait illeti, azoknak már épen nincs szükségök magyarázatra, hogy egyrészről átlássák, mennyire élet-halálkérdés függetlenségi aspiratioik valósitására nézve, a szerencsétlen elzárt geographiai fekvésből eredő akadályokat elháritani, s hogy másrészt érezzék: miként egészen más nyomatékkal bir a magyar kérdés az európai kombinatiokban, ha az faj- és nyelvviszályok által meg nem szaggatott imposant, kompakt erőt képes felmutatni, mint akkor, ha ugy benn az országban, mint délkeleti szomszédjainál az 1848-ki viszályok ismétlődése csak lehetőnek is képzeltetik.

III.

Adomák Kossuthról. 1. Debrecenben hideg téli éjjelen Kossuth a miniszteri tanácsból épen hazamenvén, egy ház alatt didergő honvédőrt lát.

— Te fázol? kérdé őt.

— Oh nagyon! már négy órája vagyok itt, s még nem váltottak föl.

— S hány órát kellene itt állnod?

— Csak egyet.

— Fölváltlak én.

— Uram az nem lehet. Főbe lőnek.

— Mitől se tarts, add át fegyveredet és föveget, s az enyémmel menj az őrügyelő tiszthez.

— Azt nem teszem uram, én becsületes katona vagyok.

— De én parancsolom.

S átvevé a honvédtől a puskát és csákót, s saját fövegét tette fejére.

A honvéd a helyre érvén, hol az őrügyelő tiszt mulatott, ez egész bámulva rárivall:

— Fickó, hogy mertél eljőni?
— Fölváltottak uram.
— Megőrültél? ki váltott föl?
— Nem ismerem. Valami főur lehetett, mert ugyancsak parancsolt.
Meglátva a tiszt a föveget a honvéd fején, kérdi tőle:
— S e föveg?
— Tőle van uram.
A tiszt eszeveszetten szaladt az őrhelyhez.
S valóban nem csalódott. Ki ottan fegyveresen nyugodtan elöre s hátra járkált, Kossuth vala.
Bámultában szólni sem tudott, de igen Kossuth, ki szigorral kérdé tőle:
— Ön az őrtiszt?
— Igen uran.
— Vegye ön e puskát. Reggeli 8 óráig fog itt őrt állani.

---

2. Kossuth Debrecenben percet sem hagyott tétlenül elrepülni. Toborzott, alakitá a zászlóaljakat, és küldözé a vezéreknek! Semmiből pénzt teremtett, melynek hitele szerencséjével nőtt. A nép rögeszméjévé tette, hogy „a haza veszélyben van!“ S midőn a haza veszélyben van, mikor maradt a magyar hátra? Embere volt. Lőport gyártott, puskákat csempészett be, kémei mindenről értesiték, ágyukat öntetett, „ne bántsd a magyart“ felirattal. Táborból táborra járt, a csüggedőket mindenütt biztatá, a versengőket kiegyenlité. Ma itt volt, holnap ott, de mindenütt ott, hol baj volt, s mindenütt mint olyan, ki a bajokat enyhité.
„Csak egy kis diadalt, irta egykor Perczelnek, s e kis diadalt föl fogom tudni használni ösztönül egy nagyobb kivivására.“

---

3. A honvédek között a veressipkások voltak a legjelesebbek. Az értelmesb fiakból állott e sereg. Veressipkásnak lenni dicsőség vala. Midőn Kossuth a veressipkások fölött szemlét tartott, levette elöttök fövegét és ezt mondá: „Büsz-

kék lehetnek egymásra, e sereg az ügyre, melyet véd, s az ügy, melyet ily sereg véd.“

4. Egy izben a gróf Metternich hercegnél a magyar ügyek felől beszélgetvén, a mindenható miniszter kikelt Kossuth agitatiói miatt és az ellenzéket nyugtalan szellemmel vádolta. Ekkor Széchenyi elismerve a herceg megjegyzéseinek igazságát, tanácsolta, hogy Kossuth irányában szükséges volna más politikát követni. Metternich kérdé:

— Minő politikát?

— Utilisálni kell őt, mondá a gróf.

— S ha nem lehet? — tudakolta a herceg.

— Akkor fölakasztatni, — válaszolta Széchenyi hidegen és vállvonitva.

IV.

Kossuth Lajos azt izente...

Kossuth Lajos az izente:
Elfogyott a regimentje,
Ha még egyszer azt izeni,
Mindnyájunknak el kell menni
Éljen a haza!

Esik eső karikára,
Kossuth Lajos kalapjára,
Valahány csep esik rája,
Annyi áldás szálljon rája!
Éljen a haza!

Kossuth Lajos édes apám..

Kossuth Lajos édes apám,
Felesége édes anyám,
Én vagyok az igaz fia,
Magyarország katonája.

Kossuth Lajos udvarába'
Eltörött a lovam lába;
Jere pajtás gyógyítsuk meg.
Itt a muszka, szalaszszuk meg.

Lajos bácsi azt izente...

Lajos bácsi azt izente:
Elfogyott a regimentje,
Ha még egyszer azt izeni,
Mindnyájunknak el kell menni.

El kell menni háboruba,
Hirt füzni szép koszoruba;
S szabadságunk koszoruja
Nem hervad el többé soha.

Virágos kert Talјánország,
Messze vagyunk mi tehozzád:
Majd elvisz a német ingyen,
Oda segit a jó isten.

Lesz Kossuthnak regimentje,
Lesz kard, puska, ló és mente,
Örömnapod is lesz, csak várd,
Szegény, szegény Magyarország!

Magyarország dolga...

Magyarország dolga bajos,
Mert nincsen bent Kossuth Lajos,
De ha bejön Kossuth Lajos,
Mindjárt nem lesz semmi bajos.

TARTALOMJEGYZÉK.

Lap
Előszó 5
Életrajz 10
Aranymondások:
1. Állambölcseletiek, kormányzatiak stb. 35
2. Vegyesek: a hazáról, népszerüségről, politikáról stb. 63
3. Történetiek, különösen a 48-ki törvények és szabadságharcra vonatkozók 68
4. Megyerendezés stb. 73
5. Nemzetiség, nyelv, honositás 78
6. Nevelésügy, közoktatás 93
7. Hadsereg, hadászat stb. 96
8. Közgazdászat, vasutak stb. 100
9. Ausztria, Németország, Anglia, Lengyelország, Törökország . . 106
10. Sajtószabadság, hirlapirás stb. 116
11. Végül: sajátmagáról és 120
12. Széchenyiről 131
Függelék: 1. 140
2. 143
3. 145
Adomák 156
Költemények 158